

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK ANABİLİM DALI**

**TÜRK HUKUKUNDA SINIR DIŞI ETME
KARARLARINA KARŞI YARGI YOLU**

**Hazırlayan
İbrahim Numan ERDOĞAN**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Çiçek ÖZGÜR**

Yüksek Lisans Tezi

Ağustos 2023, KAYSERİ

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK ANABİLİM DALI**

**TÜRK HUKUKUNDA SINIR DIŞI ETME
KARARLARINA KARŞI YARGI YOLU
(Yüksek Lisans Tezi)**

**Hazırlayan
İbrahim Numan ERDOĞAN**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Çiçek ÖZGÜR**

Ağustos 2023, KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

İbrahim Numan ERDOĞAN

İmza

T.C.

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Anabilim Dalı : Özel Hukuk

Program Adı : Tezli Yüksek Lisans

Tez Başlığı : Türk Hukukunda Sınır Kararlarına Karşı Yargı Yolu

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Önsöz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 125 sayfalık kısmına ilişkin 01/08/2023 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: % 24' tür.

Filtrelemeye **alıntılar dahil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimedenden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 01/08/2023

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Çiçek ÖZGÜR

İmza

Öğrenci: İbrahim Numan ERDOĞAN

İmza

KILAVUZA UYGUNLUK

“Türk Hukukunda Sınır Dışı Etme Kararlarına Karşı Yargı Yolu” başlıklı Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

İbrahim Numan ERDOĞAN

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Çiçek ÖZGÜR

Özel Hukuk ABD Başkanı

Prof. Dr. Murat DOĞAN

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Dr. Öğr. Üyesi Çiçek ÖZGÜR danışmanlığında **İbrahim Numan ERDOĞAN** tarafından hazırlanan “**Türk Hukukunda Sınır Dışı Etme Kararlarına Karşı Yargı Yolu**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Özel Hukuk** Anabilim Dalı’nda **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

27/07/2023

(Tez Savunma Sınav Tarihi yazılacak)

JÜRİ:

Danışman	: Dr. Öğr. Üyesi Çiçek ÖZGÜR	İmza
Üye	: Prof. Dr. Murat DOĞAN	İmza
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Aynaz UĞUR	İmza

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun /.... /..... tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... /

Prof. Dr. Atabey KILIÇ

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

“*Türk Hukukunda Sınır Dışı Etme Kararlarına Karşı Yargı Yolu*” başlıklı tez çalışmamızda, sınır dışı etme kararına karşı yargı yollarının Türk hukukundaki durumu ele alınmıştır. Bu kapsamda tez konusunun belirlenmesi, tez yazım süreci ve tezin tamamlanması sırasında benden desteğini esirgemeyen, kaynak temini konusunda yardımcı olan ve tez yazımı konusunda kendisinden çok şey öğrendiğim saygıdeğer hocam, danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Çiçek Özgür’e kıymetli vaktinin büyük bir kısmını bana ayırdığı için teşekkürlerimi arz ederim. Lisans dönemimde olduğu gibi yüksek lisans dönemimde de desteklerini hissettiğim ve tezimi okuyarak yapıcı önerileriyle tezime katkı sunan ve jüri üyesi olarak beni mutlu eden değerli hocam, saygıdeğer büyüğüm Prof.Dr. Murat Doğan’a teşekkürlerimi arz ederim. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesinde asistanı olarak çalışmaktan mutluluk duyduğum ve tez jürimde bulunarak tezime katkı sağlayan Dr. Öğretim Üyesi Aynaz Uğur’a teşekkürlerimi arz ederim. Tezin tashih okumasını yapıp tezime katkı sağlayan Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Arş. Gör. Alihan Çelik’e ayrıca teşekkür etmek isterim. Tez yazımı sırasında yakalandığımız büyük depremten dolayı ayrı düşmüş olsak dahi desteklerini her zaman yanımda hissettiğim İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesindeki değerli hocalarıma teşekkürü bir borç biliyorum. Beni bugünlere getiren ve haklarını asla ödeyemeyeceğim anneme, babama ve ablama şükranlarımı ifade etmek isterim. Son olarak tez yazım sürecinde desteğini her zaman hissettiğim sevgili eşim Av. Özge Erdoğan’a ne kadar teşekkür etsem azdır.

İbrahim Numan ERDOĞAN, KAYSERİ, 2023

TÜRK HUKUKUNDA SINIR DIŞI ETME KARARLARINA KARŞI YARGI YOLU

İbrahim Numan ERDOĞAN

**Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Ağustos 2023
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Çiçek ÖZGÜR**

ÖZET

Sınır dışı prosedürü ülkelerin egemenlik hakkının bir sonucudur. Bu prosedür ile devletler ülkelerinde bulunması istemediği yabancıları sınırları dışına çıkarmaktadır. Devletler bu prosedür ile yabancıların birtakım temel hak ve özgürlüklerini kısıtlamaktadır. Türk hukukunda idârî bir işlem olarak kabul edilen sınır dışı prosedürü genel olarak Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda ve Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik'te düzenlenmiştir. Kanun'da sınır dışı edilecek veya edilemeyecek yabancılar net bir şekilde ifade edilmiştir. Türk hukukunda sınır dışı kararını almaya yetkili makam valilikler şeklinde belirlenmiştir. Bu karar valilikler tarafından re'sen alınabileceği gibi Göç İdaresi Başkanlığının talimatı üzerine de alınabilecektir. Hakkında sınır dışı kararı alınan yabancılar gerekli görülmesi hâlinde idârî gözetim altına alınabilecektir. Valilikler tarafından alınmış olan karara karşı itiraz merci idâre mahkemeleridir. İdare mahkemesinde açılması gereken dava iptal davasıdır. Hakkında sınır dışı kararı alınan yabancılar yargı yoluna başvuru süreci içerisinde ve yargı yoluna başvurmaları durumunda yargılama sonuçlanıncaya kadar sınır dışı edilmeyecektir. Bu durum idârî yargılama hukukundaki yürütmenin durdurulması usûlüne benzese de farklı bir usûldür. İdare mahkemesinin itiraz hakkında vermiş olduğu kararlar kesindir. Bu nedenle bu kararlar istînaf veya temyiz incelemesinden geçmeyecektir. Ancak yabancılar Anayasa, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türkiye'nin taraf olduğu Sözleşme'ye ek Protokollerde yer alan temel hak ve hürriyetlerinin ihlâl edildiği iddiası ile Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunabilecektir. Anayasa Mahkemesi kabul edilebilirlik kriterlerini sağlayan başvurular hakkında tedbir kararı verme yetkisine sahiptir. Tedbir kararı verilmesi hâlinde sınır dışı işlemi icra edilmeyecektir. Anayasa Mahkemesinin başvurunun esası hakkında verdiği karara göre yeniden yargılama yapılması veya sınır dışı etme kararının icra edilmesi gündeme gelecektir.

Anahtar Kelimeler: Sınır Dışı, Geri Gönderme Yasağı, Yargı Yolu, İdari Yargı, Bireysel Başvuru.

JUDICIAL REMEDY AGAINST THE DEPORTATION DECISIONS IN TURKISH LAW

İbrahim Numan ERDOĞAN

Erciyes University, Graduate School of Social Sciences

M. Sc. Thesis, August 2023

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Çiçek ÖZGÜR

ABSTRACT

The deportation procedure is a consequence of the sovereign right of countries. With this procedure, states remove foreigners that they don't want to be in their countries outside their borders. States restrict some fundamental rights and freedoms of foreigners with this procedure. The deportation procedure, which is accepted as an administrative procedure in Turkish law, is generally regulated in the Law on Foreigners and International Protection and the Regulation on the Implementation of the Law on Foreigners and International Protection. Foreigners who may or may not be deported are clearly stated in the law. In Turkish law, the competent authority to take the deportation decision is determined as the governorships. This decision can be taken by the governorships ex officio or upon the instruction of the Presidency of Migration Management. Foreigners for whom a deportation decision has been taken may be taken under administrative surveillance, if deemed necessary. The appeal authority against the decision taken by the governorships is made to the administrative courts. The action to be filed in the administrative court is an annulment action. Foreigners for whom a deportation decision has been taken will not be deported during the application process and, if they apply to the court, until the conclusion of the trial. Although this situation is similar to the stay of execution procedure in administrative law, it is a different procedure. The decisions of the administrative court regarding the objection are final. Therefore, these decisions will not go through an appeal. However, foreigners will be able to make an individual application to the Constitutional Court with the allegation of violation of their fundamental rights and freedoms in the Constitution, the European Convention on Human Rights and the Additional Protocols to the Convention to which Turkey is a party. The Constitutional Court has the authority to decide on injunctions on applications that meet the admissibility criteria. In case of a cautionary decision, the deportation procedure will not be executed. According to the decision of the Constitutional Court on the merits of the application, a retrial or execution of the deportation decision will come to the fore.

Keywords: Deportation, Non-Refoulment, Judicial Remedy, Administrative Jurisdiction, Individual Application.

İÇİNDEKİLER

TÜRK HUKUKUNDA SINIR DIŞI ETME KARARLARINA KARŞI YARGI YOLU

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	iv
ÖN SÖZ.....	v
ÖZET	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SINIR DIŞI PROSEDÜRÜNÜN GENEL ÇERÇEVESİ

1.1. Sınır Dışı Etme Kavramı	3
1.2. Sınır Dışı Etme Kavramına Benzer Kavramlar	6
1.2.1. Suçluların Geri Verilmesi.....	6
1.2.2. Giriş Yasağı	8
1.2.3. Geri Çevirme	10
1.2.4. Geri Kabul	11
1.2.5. <i>Persona Non Grata</i> İlanı	13
1.3. Temel Hak ve Özgürlükler Açısından Sınır Dışı Etme İşlemi	14
1.4. Sınır Dışı Etme ile İlgili Uluslararası Sözleşmeler.....	16
1.4.1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve Ek Protokolleri	17
1.4.2. Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi	19
1.4.3. Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme	20
1.4.4. Avrupa İkamet Sözleşmesi	20
1.4.5. Avrupa Sosyal Şartı.....	21
1.4.6. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme	21
1.4.7. Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme.....	21

1.4.8. Uluslararası Sözleşmelerle Kabul Edilen İlkeler.....	22
1.5. Çeşitli Devletlerde Sınır Dışı Etme Prosedürü	25
1.5.1. Amerika Birleşik Devletleri Hukuku.....	25
1.5.2. Birleşik Krallık Hukuku	28
1.5.3. Avustralya Hukuku.....	31
1.5.4. Kanada Hukuku	32
1.6. Türk Yabancılar Hukukundaki İlgili Kavramlar	33
1.6.1. Vatandaş	33
1.6.2. Yabancı.....	34
1.6.3. Vatansız	35
1.6.4. Göç ve Göçmen	36
1.6.5. Uluslararası Koruma.....	39
1.7. Türk Hukukunda Sınır Dışı Konusundaki Temel Mevzuat.....	50

İKİNCİ BÖLÜM

YABANCILAR VE ULUSLARARASI KORUMA KANUNU UYARINCA SINIR DIŞI VE YARGI YOLLARI

2.1. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Uyarınca Hakkında Sınır Dışı Kararı Alınacak ve Alınamayacak Yabancılar	54
2.1.1. Hakkında Sınır Dışı Kararı Alınacak Yabancılar	54
2.1.2. Hakkında Sınır Dışı Kararı Alınamayacak Yabancılar	62
2.1.3. Uluslararası Koruma ve Geçici Koruma Altındaki Yabancıların Sınır Dışı Edilmesi.....	64
2.2. Sınır Dışı Etmeye Yetkili Makam	67
2.3. Sınır Dışı Etme Kararının Tebliği	68
2.4. Yabancıнын Ülkeyi Terke Davet Edilmesi.....	70
2.5. Yabancıнын İdârî Gözetim Altına Alınması ve Geri Gönderme Merkezleri	71
2.5.1. İdârî Gözetim.....	71
2.5.2. Geri Gönderme Merkezleri.....	76
2.6. Yabancıнын Sınır Dışı Edileceği Ülkeler	77
2.7. Sınır Dışı Kararının İcrası	81
2.7.1. Gönüllü Geri Dönüş	81
2.7.2. Sınır Dışı Kararının Kolluk Vasıtasıyla Yerine Getirilmesi.....	83

2.8. Sınır Dışı Etmenin Sonuçları.....	84
2.9. Sınır Dışı Kararına İdârî Yargıda İtiraz.....	84
2.9.1. Sınır Dışı Kararlarına Karşı İdârî İtiraz Meselesi.....	85
2.9.2. İdârî Davalar.....	88
2.9.3. İptal Davalarında Yürütmenin Durdurulması.....	96
2.9.4. İptal Davalarında Verilen Hükümün Kesinliği ve Kanun Yolları.....	99
2.9.5. Sınır Dışı Kararları Özelinde Yargılamanın Yenilenmesi.....	100
2.10.Sınır Dışı Kararlarına Karşı Bireysel Başvuru	103
2.10.1. Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Şartları.....	104
2.10.2. Sınır Dışı Kararlarına Karşı Tedbir Talebi.....	110
2.10.3. Anayasa Mahkemesinin İncelemesi ve Hükümü.....	114
SONUÇ	118
KAYNAKÇA.....	124

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
Akt.	: Aktaran
AYM	: Anayasa Mahkemesi
B.	: Başvuru
bkz.	: bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
C.	: Cilt
CMK	: Ceza Muhakemesi Kanunu
dn.	: dipnot
E.	: Esas Numarası
E.T.	: Erişim Tarihi
ECHR	: European Court of Human Rights
Ed.	: Editör
EU	: European Union
GK	: Genel Kurul
GKY	: Geçici Koruma Yönetmeliği
HMK	: Hukuk Muhakemeleri Kanunu
ILC	: Uluslararası Hukuk Komisyonu
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
İsK	: İskan Kanunu
İYUK	: İdari Yargılama Usulü Kanunu
K.	: Karar
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
m.	: madde
MÖHUK	: Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun
No	: Numara
PasK	: Pasaport Kanunu

R.G.	: Resmi Gazete
s.	: sayfa
S.	: Sayı
SİDAS	: Suçluların İadesine Dair Avrupa Sözleşmesi
T.	: Tarih
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TDK	: Türk Dil Kurumu
TVK	: Türk Vatandaşlık Kanunu
UİK	: Uluslararası İşgücü Kanunu
UK	: United Kingdom
US	: United States
v.	: versus
YİSHK	: Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun
YUKK	: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu
YUKKUY	: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik

GİRİŞ

Yirmi birinci yüzyılda göç hareketleri artmıştır. Bu göç hareketlerinin siyâsî, ekonomik ve sosyal sebepleri bulunmaktadır. Ancak, bu sebeplere nazaran ülkelerin karşı karşıya kaldığı iç ve dış kaynaklı çatışmalar göçü daha fazla artırmaktadır. Zira insanlar, yaşamlarının tehlike altında olmayacağı bir ülkeye göç etmektedir. Bu gibi nedenlerle ülkeler birçok yabancıya ev sahipliği yapmaktadır. Ancak, bazı hâllerde, bu yabancıların ülkede kalması, o ülke açısından problem teşkil etmektedir. Bu gibi hâllerden dolayı yabancılar ülke dışına çıkarılmaktadır.

Yabancıların ülkeden çıkarılma yollarından birisi de yabancıların sınır dışı edilmesidir. Sınır dışı etme yetkisi, uluslararası hukuk tarafından devletlerin sahip olduğu bir hak olarak kabul edilmektedir. Devletin sahip olduğu bu hak ülkesi üzerindeki egemenliğinden kaynaklanır. Uluslararası hukukta olduğu gibi Türk hukuku da sınır dışı etme konusunu düzenlemiştir. Türk hukukunda bu konu hakkında çeşitli kanun ve yönetmeliklerde hükümler bulunmaktadır. Ancak, sınır dışı etme konusu ile ilgili temel düzenlemeler “6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu” (YUKK)¹ ile “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik” (YUKKUY)² hükümlerinde bulunmaktadır.

Sınır dışı etme prosedürü, niteliği gereği yabancıların ülkeden iradeleri dışında çıkarılmaları sonucunu doğurmaktadır. İradeleri dışında ülkeden çıkarılan yabancıların bu karara itiraz etme hakları bulunmaktadır. Ancak yapılan itiraz her zaman yabancıların lehine sonuç vermemektedir. Yabancıların ülkeden iradeleri dışında çıkarılmalarının yargı tarafından denetlenmesi, bu itirazların haklı olup olmadığını ortaya çıkaracaktır. Türk hukukunda da yabancıların sınır dışı edilmesi yargı denetimine tâbidir.

¹ R.G. 11.04.2013-28615.

² R.G. 17.03.2006-29656.

Tezimizin konusu Türk hukukunda yabancıların sınır dışı edilmesine karşı yargı yollarıdır. Tezimiz kapsamında yabancıların Türk hukuku uyarınca verilen sınır dışı kararlarına karşı başvurabilecekleri yargı yollarının incelenmesi amaçlanmıştır. İki bölümden oluşan tezimiz Türk yabancılar hukuku ile sınırlandırılmıştır. Tez konumuzu belirlediğimiz dönemde, yargı yollarına ilişkin monografik bir çalışma olmaması ve güncel yargı kararlarıyla sürekli zenginleşen bir alan olması itibarıyla tez konumuz belirlenmiştir. Bu kapsamda tezimizde yargı yolları üzerinde durulacaktır. Bu yargı yolları, Türk hukukundaki yargı yolları olup uluslararası yargı yolları tez kapsamının dışında bırakılmıştır.

Bu bağlamda tezimizin birinci bölümünün başlığı sınır dışı prosedürünün genel çerçevesi şeklindedir. Bu bölümde ilk olarak sınır dışı prosedürü kavramsal yönüyle açıklanacaktır. Bunun ardından sınır dışı prosedürünün kendisiyle benzer prosedürlerden ayrılan yönleri ele alınacaktır. Daha sonra temel hak ve hürriyetler açısından sınır dışı prosedürü incelemeye tâbi tutulacaktır. Bundan sonra ise sınır dışı prosedürü konusunda hüküm barındıran uluslararası sözleşmeler incelenecek ve bu sözleşmeler sonucunda ortaya çıkan temel ilkelerden bahsedilecektir. Bu temel ilkeler içerisinde önemli bir yere sahip olan geri göndermeme ilkesi (non-refoulement) detaylı bir şekilde, hem ulusal hem de uluslararası hukuk açısından ele alınacaktır. Bunun ardından ise sınır dışı prosedürünü etkin şekilde uyguladığı düşünülen devletlerin uygulaması ele alınacaktır. Bölüm sınır dışı prosedürü ile ilgili Türk yabancılar hukuku kavramları ve sınır dışı konusundaki temel mevzuat ele alınarak nihayete erecektir.

Tezimizin ikinci bölümünde ise ilk olarak sınır dışı edilecek veya edilemeyecek yabancılar açıklanacaktır. Bunun ardından uluslararası koruma veya geçici koruma altındaki yabancıların durumu değerlendirilecektir. Daha sonra ise sınır dışı prosedürünün Türk hukukundaki uygulaması, idârî gözetim ve sınır dışı işleminin icrası açıklanacaktır. Türk hukukundaki uygulamanın incelenmesinin ardından sınır dışı prosedürüne karşı başvurulacak itiraz ve yargı yolları ele alınacaktır. İtiraz yolu olarak idârî itiraz, yargı yolu olarak ise idârî yargı ve Anayasa yargısı incelenecektir.

Tezimizin sonuç kısmında ise tezde incelenen temel hususlar ve görüşlerimiz aktarılarak çalışma nihayete erdirilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SINIR DIŞI PROSEDÜRÜNÜN GENEL ÇERÇEVESİ

1.1. Sınır Dışı Etme Kavramı

Devletlerin temel amacı ülkelerinde tam hâkimiyet sağlamaktır. Bu amacı gerçekleştirmek isteyen her devlet, topraklarında kendisinin belirlediği kuralları uygulamaktadır. Devletlerin ülkesine girecek veya ülkesinde kalacak kişileri belirleme yetkisi de bu kapsamdadır. Bu yetki sayesinde devletlerin ülkesinde istemediği kimseleri topraklarından çıkarma hakkına sahip olduğu kabul edilmektedir. Nitekim devletler bu hakkın kullanımını kendilerini korumak için önemli bir mekanizma olarak görmektedir³.

Sınır dışı etme yetkisi uluslararası hukukta bir takım sınırlamalarla birlikte “ülkelerin egemenlik hakkı” kapsamında kabul edilmektedir⁴. Devletlerin sınır dışı etme yetkisine sahip olduğu diğer devletler tarafından da kabul edilmektedir⁵. Sınır dışı etme, devletlerin tek taraflı olarak bir kimseye sınırlarından çıkmasını emretmesi veya zor

³ Charles Noble Gregory ve Frederick Van Dyne. “The Expulsion of Aliens.” Proceedings of the American Society of International Law at Its Annual Meeting (1907-1917) 5 (1911): 119–50, s.140.

⁴ Rona Aybay ve Esra Dardağan Kibar, Yabancılar Hukuku, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s.225 (“Yabancılar”); Aysel Çelikel ve Günseli Öztekin Gelgel, Yabancılar Hukuku, İstanbul, Beta Yayınevi, 2021, s.124 (“Yabancılar Hukuku”); Vahit Doğan, Türk Yabancılar Hukuku, Ankara, Savaş Yayınevi, 2021, s.111 (“Yabancılar”); Nuray Ekşi, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2018, s.99 (“Uluslararası Koruma”); Bülent Çiçekli, 6458 Sayılı Kanun’la Güncellenmiş Yabancılar ve Mülteci Hukuku, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2016, s.165 (“Mülteci”); Hacı Can ve Ekin Tuna, Yabancılar Hukuku Genel Kısım, Ankara, Adalet Yayınevi, 2022, s.301 (“Yabancılar”); Işıl Özkan, Göç- İltica ve Sığınma Hukuku, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2022, s.164; Guy S. Goodwin-Gill, M.A., D.Phil. (Oxon.), The Limits of the Power of Expulsion in Public International Law, *British Yearbook of International Law*, Volume 47, Issue 1, 1975, Pages 55–156, s.55; Yücel Acer ve İbrahim Kaya, Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2018, s.170 (“Uluslararası Hukuk”); Aydoğan Asar, Yabancılar Hukuku, Ankara Seçkin Yayınevi, 2021, s.195 (“Yabancılar”).

⁵ Türkiye ve Büyük Britanya arasında imzalanmış olan “Türkiye Cumhuriyeti ile Büyük Britanya Hükümeti Arasında Münakit Ticaret ve Seyrisefain Muahedesi” (R.G. 03.07.1930-1534) m.5 hükmü devletlerin birbirlerinin sınır dışı etme yetkilerini kabul ettiklerine dair örnek verilebilir.

kullanarak bu işlemi yerine getirmesi şeklinde tanımlanabilir⁶. Türk hukukunda ise sınır dışı kararı, YUKKUY m.3/1-aa hükmünde, Türkiye’de yasal olarak kalma hakkı olmayan bir yabancınn “*menşe ülkesine, transit gideceği ülkeye, Türkiye’ye gelmek üzere transit geçtiği ülkeye ya da başka bir üçüncü ülkeye gönderilmek üzere*” Türkiye sınırlarından çıkarılmasına hizmet eden idârî bir karar şeklinde tanımlanmaktadır. Bu noktada sınır kavramının hukuken tanımını yapmakta fayda vardır. Yunanca bir kökten gelen sınır kelimesi sözlükte “*iki devletin topraklarını birbirinden ayıran çizgi, hudut*” şeklinde tanımlanmaktadır⁷. İlk çağlarda, devletlerin çok net olmayan, ancak etki alanlarını belirleyen sınırları mevcuttu⁸. On beşinci yüzyıla kadar ise devletlerin sınırları sıkı bir şekilde korunmamaktaydı⁹. Başka bir anlatımla devletlerin etki alanı belirli olmasına rağmen bu etki devletlere yönelik olup kişilerin ülke sınırlarını geçmeleri mümkündü. Uluslararası hukukta kabul edilen hâli ile sınır kavramı ise ilk defa 1659 yılında İspanya ve Fransa arasında akdedilen “*Pireneler Antlaşması*” ile ortaya çıkmıştır¹⁰. Bundan sonra ise sınırlar, devletlerin tarihi süreçte yaşadıkları olaylara göre yirmi birinci yüzyıldaki hâlini almaya başlamıştır¹¹.

Sınır kavramının net bir şekilde belirlenmesi ile devletin yetki alanı tespit edilebilecektir¹². Bu maksatla ortaya çıkan önemli antlaşmalardan birisi 1933 yılında imzalanan “*Montevideo Konvansiyonudur*”¹³. Konvansiyon’un m.1/b hükmünde, bir devletin tanınması için sınırlara sahip olması gerektiği ifade edilmiştir¹⁴. Sayılan bu sebeplerle uluslararası hukukta sınır kavramı net bir şekilde belirlenmiştir. Buna göre sınır kavramı, bir devletin yetki alanını diğer devletlerin yetki alanından ayıran, devletin

⁶ Walter Kalin ve Jörg Künzli, *The Law of Human Rights Protection*, Oxford University Press, 2010, s.491; Çiçekli, “*Mülteci*”, s.165; Esra Gül Dardağan, *Yabancılar Hukuku Açısından Sınırdışı Etme*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1993, s.4-5 (“*Sınırdışı*”). Bu hakkın devletlerde tarih boyunca var olduğu hususunda bkz. Çelikel ve Öztekin Gelgel, “*Yabancılar Hukuku*”, s.124.

⁷ <https://sozluk.gov.tr/> (E.T.31.01.2023)

⁸ Osman Gümüşçü, *Siyasi Coğrafya Açısından Sınırlar ve Tarihi Süreç İçinde Türkiye’de Sınır Kavramı*, Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, S.52, 2010, s.80-81 (“*Sınırlar*”).

⁹ Vaughan Lowe, *International Law*, Oxford University Press, 2007, s.136.

¹⁰ Fuat Hacısalihoğlu, *Teritoryal Tarihyazımı*, Tarih Araştırmaları Dergisi, C.40, S.70, 2021, s.394.

¹¹ Servet Karabağ, *Jeopolitik Açısından Sınırlar*, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2014, s.5.

¹² Lori Fisler Damrosch vd. *International Law*, Minnesota US, Thomson Reuters, 2009, s.301-302.

¹³ Antlaşma metnine ulaşmak için bkz. <https://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/01/1-02/rights-duties-states.xml> E.T.31.01.2023.

¹⁴ Oppenheim bu durumu “Bir devletin sınırlarının olmaması mümkün değildir” şeklinde ifade etmiştir. (Akt. David B. Knight, *Statehood: A Politico- Geographic and Legal Perspective*, *GeoJournal* 28, no. 3 (1992): 311–18. <http://www.jstor.org/stable/41145603>. E.T.31.01.2023)

ülkesinin son noktasını belirleyen çizgi şeklinde tanımlanabilir¹⁵. Burada ayrıca belirtmek gerekir ki, uluslararası hukuktaki kabule göre, bir devletin ülkesi *kara, hava ve deniz* bölümlerinden oluşmaktadır¹⁶. Bundan dolayı sınır dışı etme işleminin uygulanması için gerekli olan sınırların bahsi geçen kara, deniz¹⁷ ve hava bölümlerinin bitiş noktalarından itibaren hesaplanması gerekmektedir. Başka bir anlatımla devletlerin ülkesel egemenliğinin bitiş noktası sınır olarak değerlendirilecektir. Ancak uygulamada yabancıları rastgele bir sınırdan dışarı çıkarmak mümkün değildir. Bu nedenle sınır dışı edilecek kimseler sınır kapılarından sınırlar dışına çıkarılacaktır. Sınır kapıları YUKK m.3/1-o ve YUKKUY m.3/1-cc uyarınca, “*Cumhurbaşkanı kararıyla Türkiye’ye giriş ve Türkiye’den çıkış için tespit edilen, fiziki olarak dış çevreden ayrılmış veya böyle addedilen kara, hava, deniz ve demiryolu sınır geçiş noktaları*” şeklinde tanımlanmaktadır. İşte sınır dışı edilecek kişiler bu işlemle birlikte bu sınırların dışına çıkarılır.

Sınır dışı işleminin uygulaması çeşitli şekillerde olabilir. Örneğin sınır dışı işlemi bireysel veya toplu hâlde uygulanabilir¹⁸. Uluslararası hukukta sınır dışı etmede kabul edilen esas yöntem bireysel sınır dışı etmedir. Bu yöntem her bir şahsın sadece kendisinin sınır dışı edilmesi ve mensubu olduğu herhangi bir grubun bu işlemle ilgili şahıstan dolayı etkilenmemesi şeklinde anlaşılmalıdır¹⁹. Toplu hâlde sınır dışı işlemi ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AİHM) vermiş olduğu bir kararda tanımlandığı üzere, “*belli bir dini, etnik, ideolojik gruba mensubiyetten dolayı o grupta bulunan kişilerin topluca sınır dışı edilmesi*” şeklindeki sınır dışı işlemidir²⁰. Bu şekilde sınır dışı edilen kişiler, bireysel bir değerlendirmeye tâbi tutulmadan toplu hâlde sınır dışı edilmektedir²¹.

¹⁵ David Delaney, Territory “*A Short Introduction*” Oxford, Blackwell Publishing, 2005, s.1.

¹⁶ Hüseyin Pazarcı, Uluslararası Hukuk, Ankara, Turhan Kitabevi, 2022, s.147 (“*Uluslararası Hukuk*”).

¹⁷ Kara sınırlarından giren kişiler nasıl devletin egemenlik yetkisine tabi oluyorsa, devletin iç veya dış suyuna giren gemiler aynı şekilde bu egemenlik yetkisine tabi olmaktadır. Lung-Chu Chen, An Introduction to Contemporary International Law, Oxford University Press, 2015, s.167.

¹⁸ Haluk Kabaalioğlu ve Nuray Ekşi, Yabancıların Türkiye’den Sınırdışı Edilmesi, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, C.24, S.1-2, 2004, s.505 (“*Sınırdışı*”).

¹⁹ Aybay ve Dardağan Kibar, “*Yabancılar*”, s.233.

²⁰ Khalifa ve Diğerleri/İtalya 16483/12 ECHR, Karar için bkz. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-170054%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-170054%22]}) E.T. 17.11.2022.

²¹ Ergin Ergül, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda Sınır Dışı Etme, Geri Gönderme ve Geri Verme, Ankara, Yargı Yayınevi, 2012, s.92.

1.2. Sınır Dışı Etme Kavramına Benzer Kavramlar

1.2.1. Suçluların Geri Verilmesi

Sınır dışı kavramına (*deportation*) benzeyen kavramlardan ilk akla geleni suçluların geri verilmesi (*extradition*) kavramıdır. Bu kavram, uluslararası antlaşmaların yapılması ile oluşmuş ve gelişmeye devam etmiştir²². Bu antlaşmalardan en bilineni “*Suçluların İadesine Dair Avrupa Sözleşmesi*”²³dir (SİDAS). SİDAS Avrupa Konseyi tarafından 1957 yılında kabul edilmiştir. Türkiye SİDAS ve SİDAS’a Ek 2 Numaralı Protokol’e taraftır.

Suçluların geri verilmesini kısaca tanımlamak için öncelikle suç kavramını tanımlamak gerekmektedir. Suç kavramı, toplumsal düzenin kasten veya taksirle bozulmasını engellemek amacıyla belirli fiillere bağlanmış olan hukukî sonuç şeklinde tanımlanmaktadır²⁴. Suçlu ise bu davranışları kendi iradesiyle işlemiş olan gerçek kişidir. Belirtmek gerekir ki suç hukukî nitelik olarak bir haksızlıktır. Ancak her haksızlık suç teşkil etmemektedir²⁵.

Suç işleyen kimselerin suç işledikleri ülkeden kaçma imkânları artmış olsa da devletler, topraklarında işlenen suçları cezasız bırakmamak mesûliyeti altındadır. Bu sebeple karşımıza suçluların geri verilmesi veya iâdesi kavramı çıkmaktadır. Bu kavramın uygulaması her hukuk sistemine göre farklılık göstermekle birlikte uluslararası hukuk anlamında bir tanımının yapılması mümkündür²⁶. Suçluların iadesi “*suç işlemiş bir kişinin, milli hukuk kuralları veya milletlerarası bir antlaşma gereğince bir ülke*

²² Örneğin Amerikan hukukunda ilk olarak 1879 yılında “*Suçluların İadesi Antlaşması*” yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşma ile Amerikan federe devletleri birbirlerine suçluların iadesini yapmak üzere anlaşmışlardır. Bkz. Isidoro Zanotti, *Extradition in Multilateral Treaties and Conventions*, Boston, Martinus Nijhoff Publishers, 2006, s.1. Tarihte birçok devlet başka devletlerden suçluları geri almış olsa da günümüzde kabul edilen anlamda suçluların geri verilmesinin 19. yüzyılda başladığına dair tespit için bkz. Kayıhan İçel, *Suçluların Geri Verilmesi Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C.30, S.3-4, 1964, s.698.

²³ R.G. 26.11.1959-10365. Türkiye ayrıca SİDAS Ek 2 Nolu Protokol’e taraftır.

²⁴ Mehmet Emin Artuk, Ahmet Gökçen, Mehmet Emin Alşahin ve Kerim Çakır, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Ankara, Adalet Yayınevi, 2022, s.265.

²⁵ Zekeriya Yılmaz, Suç- Haksız Fiil Ayrımı, Haksız Fiil Sorumluluğu ve Yeni Ceza Mevzuatı Açısından Şahsî Hak Davası, *Terazi Hukuk Dergisi*, C. 3, S. 21, 2008, s.67-79.

²⁶ Örneğin İslam Hukukunu uygulayan Osmanlı Devleti’nde suçluların geri verilmesi, bu konuda yapılmış olan antlaşmalarla mümkün olmuştur. Ancak bu antlaşmalar sadece suçluların geri verilmesi üzerine yapılan antlaşmalar olmayıp çoğunlukla sulh antlaşmalarında bahsi geçen maddeler şeklinde tezahür etmiştir. Bkz. İçel, *Suçluların Geri Verilmesi*, s.700.

tarafından diğer bir ülkeye teslim edilmesi” şeklinde tanımlanabilir²⁷. Bir başka tanım ise kişinin adalet önüne çıkarılmak maksadıyla suçu işlediği devletin otoritesine teslim edilmesi şeklindedir²⁸. Başka bir devletin hâkimiyet sahasına müdâhale imkânı olmayan, ancak suç kendi ülkesinde işlenen devlet, bu yolla suçlu veya sanığı kendi ülkesine getirme imkânına sahip olmaktadır.

Suçluların iâdesi prosedürü sınır dışı etme prosedürüne birçok açıdan benzemektedir. Her iki prosedürde sadece gerçek kişiler açısından uygulama alanı bulmaktadır. Bu gerçek kişiler devletin ülkesinden dışarı çıkarılmaktadır. Her iki prosedürde de kişiler sırf siyasal nedenlerden dolayı ülke dışına çıkarılamayacaktır²⁹. Her iki prosedürde kişiler iradelerine bakılmaksızın sınırlar dışına çıkarılmaktadır³⁰. Yine iki prosedürde de kişilerin temel hak ve hürriyetleri kısıtlanmaktadır. Örneğin her iki prosedür doktrinde yabancıların kişi dokunulmazlığının istisnası şeklinde ifade edilmektedir³¹. Son olarak, kişinin işkenceye maruz kalacağı ülkeye gönderilmesi her iki prosedürde yasaklanmıştır³².

Sınır dışı prosedüründe, yalnızca belirli hâllerde, suç işlemiş olan kimselerin sınır dışı edilmesi söz konusu olabilmektedir. Ancak her suç başlı başına sınır dışı etme için gerekçe gösterilemez³³. Başka bir deyişle suç işleyen herkes sınır dışı edilmeyecektir. Ancak belirli suçları işleyen kimseler sınır dışı edilecek kişiler kategorisine dâhil olabilecektir³⁴. Sınır dışı prosedüründe devletler ülkesel egemenliklerine dayanarak idârî bir karar almaktadır. Ancak suçluların iadesi uluslararası antlaşmalar ile gerçekleştirilmekte ve ortada bir suç bulunmaktadır. Bu açıdan suçluların geri verilmesi

²⁷ Mahmoud Cherif Bassiouni, *International Extradition: United States Law and Practice*, New York, Oxford University Press, 2014, s.2.

²⁸ Ahmet Cemal Ruhi, *Türk Hukukunda Suçluların İadesi*, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.7, S.1-2, 2003, s.497.

²⁹ Aybay ve Dardağan Kibar, “*Yabancılar*”, s.246.

³⁰ Aybay ve Dardağan Kibar, “*Yabancılar*”, s.245.

³¹ Doğan, “*Yabancılar*”, s.110; Çelikel ve Öztekin Gelgel, “*Yabancılar Hukuku*”, s.147.

³² Aybay ve Dardağan Kibar, “*Yabancılar*”, s.249.

³³ Örneğin zinanın suç olduğu bir ülkede işlenmiş zina suçu dolayısıyla bu fiili suç olarak kabul etmeyen bir ülkede sınır dışı etme kararı verilmeyecektir.

³⁴ Örneğin İsviçre Hukukunda şiddet içeren veya cinsel suçlar işleyen yabancılar bu suçtan dolayı sınır dışı edilirler. Ancak daha hafif suçları işleyen yabancıların da sınır dışı edilmesi teklifi 28 Şubat 2016 tarihinde yapılan halk oylaması sonucunda reddedilmiştir. Bkz. https://www.swissinfo.ch/eng/politics/february-28-vote_fate-of-foreign-criminals-hangs-in-voters-hands/41984634 E.T. 22.11.2022.

idârî nitelikten çok adlî nitelikte bir işlemdir³⁵. Sınır dışı etme işleminde başka bir devletin talebinin olması mümkün değildir. Çünkü bu işlem devletlerin ülkesel egemenliğine dayanmaktadır. Ancak suçluların geri verilmesinde kişinin ülke sınırları dışına çıkarılması, bir başka devletin talebine bağlıdır³⁶.

Sınır dışı etme işlemlerinde, genel esasları, birçok ulusun ortak imzasıyla oluşan uluslararası antlaşmalar belirlemektedir. Ancak suçluların geri verilmesi hakkında her ne kadar uluslararası antlaşmalar bulunsa da millî hukukların etkisi sınır dışı işlemlerine kıyasla daha hissedilir hâldedir. Çünkü suçluların geri verilmesinde karşılıklı iki ülkenin kanunları önemlidir. Ayrıca her ülke her fiili suç kabul etmeyebilir. Söz gelimi İran kişilere böbreklerinin yalnızca bir tanesini satma özgürlüğünü tanımış bir ülkedir³⁷. Ancak Türkiye’de organ satın almak veya satılmasına aracılık etmek “5237 sayılı Türk Ceza Kanunu” (TCK)³⁸ m.91 hükmünde suç olarak yer almış ve vücut dokunulmazlığına karşı işlenmiş bir ihlâl olarak kabul edilmiştir³⁹. Aynı yönde düzenleme SİDAS hükümlerinde de bulunmaktadır. SİDAS m.2’de “*iade talep eden ve iadenin talep edildiği ülke kanunlarınca*” şeklinde bir belirleme yapılmıştır. Bundan dolayı millî hukukların genel ilkelere göre az da olsa daha önemli olduğu ifade edilebilir. Burada önemle belirtmek gerekir ki, ülkesel egemenliğe dayanılarak verilen sınır dışı kararları da millî kanunlar ile verilmektedir. Ancak suçluların geri verilmesinden farklı olarak bu konuda genel hükümler ve özel hükümlerin birçoğu uluslararası antlaşmalar ile belirlenmiş hâldedir. Başka bir deyişle, millî kanunları yönlendiren uluslararası hukukun genel ilkeleri, sınır dışı etmede, suçluların geri verilmesine nazaran daha etkilidir.

1.2.2. Giriş Yasağı

Devletler, birtakım durumlarda belirli kişilerin ülkelerine girmesini sınırlamaktadır. Bu sınırlama devletlerin ülkesel egemenlik hakkıdır. Uluslararası hukukta bu duruma giriş yasağı (*entry-ban*) denmektedir. Giriş yasağı çoğu durumda ülkelerin sınır dışı ettikleri

³⁵ Zehra Cansu Orhan, Suçluların İadesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi, 2019, s.14.

³⁶ Doğan, “Yabancılar”, s.137.

³⁷ Griffin A. (2007). Kidneys on Demand. *BMJ (Clinical research ed.)*, 334(7592), 502–505. <https://doi.org/10.1136/bmj.39141.493148.94> E.T.22.11.2022.

³⁸ R.G. 12.10.2004-25611.

³⁹ Mahmut Koca ve İlhan Üzülmüş, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, Ankara, Adalet Yayınevi, 2020, s.276-277.

kimselere uygulamış olduğu ek bir yaptırım olarak karşımıza çıkmaktadır⁴⁰. Ancak bu durumla sadece sınır dışı edilmiş kimseler karşılaşmamaktadırlar. Devletler sadece genel menfaatlerini gerekçe göstererek bile, başka devletlerin vatandaşlarını ülkelerine almama hakkına sahiptir⁴¹. Devletlerin bulaşıcı hastalıkları da ülkeye kabul etmeme gerekçesi göstermesi mümkündür⁴². Hatta devletlerin dînî veya ırksal sebepleri dahi giriş yasağı sebebi olarak gösterdiği olaylar yaşanmıştır⁴³. Devletler, vermiş olduğu bu kararları kaldırma hakkına da sahiptir. Örneğin Belçika hukukunda giriş yasakları ancak ilgili kişinin Belçika'dan ayrıldığını kanıtlaması ve bunun için yurt dışından talepte bulunması hâlinde kaldırılabilir⁴⁴.

Giriş yasağının, sınır dışı etme işlemi olduğu gibi, vatandaşlara uygulanması mümkün değildir. Her iki işlem idârî işlem olmaları yönünden benzetilmektedir. Ancak nitelik itibarıyla farklı müesseseler olduklarında şüphe yoktur. Giriş yasakları, sınır dışı etme prosedüründe olduğu gibi birtakım temel hak ve özgürlükleri sınırlandırabilir. Örneğin, aile hayatına saygı hakkı bu kapsamda değerlendirilebilir. Nitekim Anayasa Mahkemesi (AYM) bu konu hakkında vermiş olduğu bir kararında giriş yasağı dolayısıyla “...*kamu düzeni ve güvenliğinin korunması hususundaki kamusal menfaat ile*

⁴⁰ Bu duruma uluslararası hukukta giriş yasağı kavramı yerine tekrar giriş yasağı (re-entry ban) ismi verilmektedir. Zira daha önce ülkeye hiç girmeyen bir kişiye giriş yasağı verilmesi çoğu durumda anlamsız olacaktır. İngiltere Hukukunda da bu durum tekrar giriş yasağı olarak adlandırılmaktadır. Örneğin İngiliz Göç Kanunları'nın 9. maddesi (*Immigration Rules Article 9*) ve bu hükmün giriş yasağıyla alakalı olan kısmıyla ilgili olarak İngiliz İçişleri Bakanlığının (*Secretary Of State*) yayınlamış olduğu açıklamaya göre ülkeden gönüllü olarak ayrılan kişilere 2 yıllık tekrardan giriş yasağı verilirken sınır dışı edilen kişilere 10 yıllık tekrardan giriş yasağı verileceği görülmektedir. Konuyla alakalı açıklama için bkz. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/974219/Re-entry_Ban_Guidance_v8.00.pdf E.T.23.11.2022.

⁴¹ Nitekim YUKK m.9/1 hükmü bu yöndedir. Hükmüne göre *kamu düzeni, kamu güvenliği ve kamu sağlığı* Türkiye'nin başka devlet vatandaşlarını ülkeye almama gerekçesi olarak kabul edilmiştir. Her ne kadar bu şekildeki hükümler açık olmamak açısından eleştirilebilirse de devletlerin yüksek menfaatlerinden dolayı uluslararası hukukta kabul gördüklerini söylemek doğru olacaktır. Örneğin Finlandiya gibi bazı ülkelerde devletin menfaatine polis dahi karar verebilmekte ve sınırlarda kişinin sosyal durumu, aile bağları, ikamet süresi gibi özelliklerini değerlendirerek giriş yasağı kararı verebilmektedir. Bkz. Jukka Kōnönen (2022): *Borders in the Future: Policing Unwanted Mobility Through Entry Bans in the Schengen Area*, Journal of Ethnic and Migration Studies, DOI: 10.1080/1369183X.2022.2029375. Hukuken polisin bu yetkiye sahip olması eleştiriye açıktır.

⁴² 2019 yılında Çin'in Wuhan Eyaleti'nde başlayan Covid-19 salgını dolayısıyla birçok ülkenin bu sebeple sınırlamalar yaptıkları görülmüştür. Bunun gibi ABD'nin özellikle HIV+ olan kimselerin ülkesine girmesini yasakladığı görülmüştür. Konuyla ilgili gazete haberi için bkz. <https://www.nytimes.com/2009/10/31/us/politics/31travel.html> E.T.23.11.2022.

⁴³ Nitekim Donald Trump döneminde ABD birtakım ülkelerden ve belirli dînî gruplardan insanların ülkelerine girmesini yasaklamıştır. Konuyla ilgili görüşler için bkz. Tally Kritzman-Amir; Jaya Ramji-Nogales, "Nationality Bans," University of Illinois Law Review 2019, no. 2 (2019): 563-614 s. 567-568.

⁴⁴ Konuyla alakalı bkz. Sarah Progin-Theuerkauf, Anspruch auf ein abgeleitetes Aufenthaltsrecht trotz Einreiseverbot? Schweizerische Zeitschrift für Asylrecht und -praxis, ISSN.1422-8181, s.49-50.

başvurucunun aile hayatına saygı hakkı arasında bir dengeleme yapılmadığı” şeklinde bir belirleme yapmıştır⁴⁵. Bundan dolayı, giriş yasakları verilirken veyahut bu yasaklara karşı yapılan itirazlar incelenirken temel hak ve özgürlüklerin göz önüne alınması gerektiği açıktır.

1.2.3. Geri Çevirme

Devletlerin ülkelerine girecek kişileri belirleme hakkı tarihte filozoflar tarafından misafirperverlik yönüyle incelemeye tâbi tutulmuştur⁴⁶. Bir başka anlatımla devletlerin misafir kabul etme zorunluluğunun var olup olmadığı incelenmiştir. Ancak pozitif hukukta bu yönden bir düzenlemenin yer almadığını veya alamayacağını söylemek mümkündür. Zira devletlerin ülkelerinde olan hâkimiyetlerinden dolayı bu konuda söz söyleme hakkı kendilerine aittir. Nitekim uluslararası antlaşmalarda kabul edilen karşılıklı saygı ve başka devletlerin iç işlerine karışmama ilkeleri de bu hakkın sonucudur⁴⁷. Devletlerin ülkelerine girecek kişileri seçebilmesi sınır kapılarında da mümkün olmaktadır. Teorik olarak bu durumla her türlü sınır kapısında karşılaşmak mümkündür. Ancak pratikte daha çok kara ve hava yolcularının sınır kapılarına gelmelerinde bu durumla karşılaşmaktadır⁴⁸.

Devletler, ülkelerine girecek kişilerin kendilerinden izin almalarını beklemektedir. Ayrıca bu izinlere ek olarak kişinin kendisini tanıttak belgeler ibraz etmesi de beklenmektedir. Devletlerin beklemiş olduğu bu izin ve belgelerden en önemlileri vize ve pasaporttur. Vize, devletler tarafından verilen ve yabancıların ülkelerinde belirlenen

⁴⁵ (A.G., B. No: 2018/6143, 16/12/2020) R.G. 25/2/2021-31406. Kararda özetle “Çeçenistan uyruklu Rusya Federasyonu vatandaşı” olan başvurucunun Türk vatandaşı olan eşi ve çocukları olması sebebiyle sınır dışı edilmesi ve ardından giriş yasağına maruz kalmasının “aile hayatına saygı hakkının ihlali” niteliğinde olduğu sonucuna varılmıştır.

⁴⁶ Vitoria’dan Kant’a, Grotius’tan Vattel’e hukukçular ve filozoflar bu konu hakkında çeşitli fikirler ortaya koymuştur. Bazı düşünürler devletlerin misafirperverliğinden yana görüş ortaya koyarken çoğunlukta olan görüş devletlerin misafirperverliğinin sınırlı olduğunu ve menfaatlerinin önde geleceğini ifade etmiştir. Konuyla alakalı tespitler için bkz. Gideon Baker, Right of Entry or Right of Refusal? Hospitality in the Law of Nature and Nations, Review of International Studies 37, No: 3, 2011, (1423-1445) s. 1440-45.

⁴⁷ Örneğin “Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın” (R.G. 24.08.1945-6902) hükümleri devletlerin eşitliğini vurgulamıştır. Tabriz Jafarov, İç İşlerine Karışmama İlkesi Bağlamında Enformasyon Tekeli ve Dezenformasyon: Şangay İşbirliği Örgütü Uygulamaları Açısından Bir Değerlendirme, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.71, S.14, 2022, s.1750.

⁴⁸ Aynı şekilde haklarında giriş yasağı bulunan kimseler sınır kapılarına geldikleri takdirde sınır kapılarından geçip ülkeye girmelerine izin verilmemektedir. Konuyla ilgili Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) İçişleri Bakanlığının açıklaması için bkz. <https://www.goc.gov.tr/yasal-kalis-hakki-ihlalinde-bulunan-yabancilara-uygulanacak-giris-yasaklarina-iliskin-aciklama> E.T. 25.11.2022.

süre miktarınca kalmasını sağlayan izin belgesidir⁴⁹. Pasaport ise kişinin vatandaşlığına sahip olduğu devlet tarafından verilen ve uluslararası alanda kendisini tanıtmaya yarayan belgedir⁵⁰. Bunlar ve bunlara benzer türden belgelere sahip olmayan kişilerin bir ülkeye girebilip giremeyecekleri hususu ülkesine girmek istedikleri devlet tarafından takdir edilecektir.

Sınır dışı etme işlemi ile geri çevirme işlemi arasında benzerlikler bulunmaktadır. Ancak farklılıkları benzerliklere nazaran daha fazladır. Her iki prosedür de yabancılara yönelik olarak uygulanmaktadır. Ancak işlemlerin doğası gereği sınır dışı işlemin uygulandığı kimseler ülke sınırlarının içerisindeyken geri çevirmede ülke sınırlarının dışındadır. Giriş yasaklarında devletler bir kimseyi sınırlarının içerisine almayı reddetmektedir. Bu açıdan her iki işlem ayrı devletlerin yetkisi dâhilinde yapılan işlemler olmakla birlikte, farklı nitelikte işlemlerdir.

1.2.4. Geri Kabul

Devletler ülkelerinden çıkarmak istedikleri kişileri öncelikle geldikleri ülkelere göndermek istemektedir. Bu nedenle devletler, antlaşma yaparak birtakım kişileri kendi ülkelerinden çıkarmakta ve antlaşma yaptığı devletin ülkesine göndermektedir. Bu müesseseye uluslararası hukukta *geri kabul antlaşması (readmission agreements)* denmektedir⁵¹. Geri kabul antlaşmaları çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Düzensiz göçü önlemek amacıyla devletlerin aralarında yapmış olduğu, kendi vatandaşı veya üçüncü devlet vatandaşlarının bir devletten diğerine gönderildiği antlaşmalar şeklinde bir tanımlama karşımıza çıkmaktadır⁵². Bir başka tanım ise, “*bir devletin başka bir devletle antlaşma yaparak, antlaşma devletin kendi vatandaşını veya üçüncü bir devletin⁵³ vatandaşını ya da vatansız kişileri kendi menşe devletlerine veya antlaşma devletine*

⁴⁹ Bente Punterwold BØ, The Use of Visa Requirements as a Regulatory Instrument For The Restriction of Migration, ed. Anita Böcker, Kees Groendijk, Tetty Havinga ve Paul Minderhoud, Regulation of Migration, Amsterdam, Het Spinhuis Publishers, 1998, s.193.

⁵⁰ Çelikel ve Öztekin Gelgel, “Yabancılar Hukuku”, s.80.

⁵¹ Jean-Pierre Cassarino, Informalising Readmission Agreements in the EU Neighbourhood, The International Spectator, C. 42, S. 2, 2007, s.179.

⁵² Nuray Ekşi, Türkiye Avrupa Birliği Geri Kabul Antlaşması, İstanbul, Beta Yayınevi, 2016, s.3.(“Geri Kabul”)

⁵³ Uygulamada üçüncü ülke vatandaşları şeklinde bir kullanım yaygın olsa da milletlerarası hukuk açısından doğru olan kullanım üçüncü devlet vatandaşı şeklinde olduğu için tercihimiz bu yönde olmuştur.

veya rotasını kullanmış oldukları devlete geri kabul ettirmesi” şeklindedir⁵⁴. Sınıflandırma yapılmak istenirse, gerçek kişileri konu alan üç tür geri kabul şekli karşımıza çıkacaktır. Bunlar; vatandaşların geri kabulü, vatansız kimselerin geri kabulü ve antlaşma imzalayan devletin topraklarından geçiş yapan üçüncü devletlerin vatandaşlarının geri kabulüdür⁵⁵.

Bu antlaşmaların amacı, doktrinde, “*insan ticareti*” ve “*göçmen kaçakçılığıyla*” mücadele şeklinde ifade edilmiştir⁵⁶. Bu antlaşmaların iki veya çok taraflı yapılması mümkündür⁵⁷. Bundan başka bir de üçüncü devlet vatandaşlarının güvenli üçüncü ülkelere gönderilmesini konu alan geri kabul antlaşmaları bulunmaktadır. Bu antlaşmalar ile üçüncü devlet vatandaşları gelmiş oldukları ülkelere ek olarak “*güvenli üçüncü ülke*”⁵⁸ olarak belirlenen bir ülkeye de gönderilebilirler⁵⁹.

Yapılan bu antlaşmaların devletlerin ülkesel egemenliğinden dolayı hukuken meşru olduğu görüşü çoğunluktadır. Nitekim birçok devletin bu şekilde antlaşmalar imzalaması bu görüşü destekler niteliktedir. Ancak geri kabul antlaşmalarının kişilerin iltica haklarına aykırı olduğu ve bu kişilerin devletler tarafından bireysel bir şekilde değerlendirilmeden toplu hâlde ülkelerine gönderilmelerine neden olduğu da ifade edilmektedir⁶⁰. Bu şekilde uygulanan geri kabul antlaşmaları toplu hâlde sınır dışı etme işlemine benzemektedir.

⁵⁴ Sergio Carrera, Implementation of EU Readmission Agreements “Identity Determination Dilemmas and the Blurring of Rights”, Brüksel, Springer Open, 2016, ISBN 978-3-319-42505-4 (eBook), s.1.

⁵⁵ Sınıflandırma yapılan gruplar hakkında bilgi için bkz. Olaf Reerman, Readmission Agreements, Immigration Admissions “*The Search for Workable Policies in Germany and The United States*” (ed. Kay Hailbronner, David A. Martin ve Hiroshi Motomura), Bergahn Books, 1997, s.126-134.

⁵⁶ Ekşi, “*Geri Kabul*”, s.6.

⁵⁷ Avrupa Birliği’nin bu konuda birçok ülkeyle antlaşması bulunmaktadır. Bu antlaşmaların metinlerine ulaşmak için bkz. https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/irregular-migration-and-return/return-and-readmission_en E.T.28.11.2022. Ayrıca Türkiye ile Avrupa Birliği arasında da yapılmış bir geri kabul antlaşması bulunmaktadır. R.G. 02.08.2014-29076.

⁵⁸ Güvenli ülke nitelemesi yoruma ve eleştiriye açıktır. Bu kavram kullanılarak uluslararası hukuk kurallarının arkasından dolanmak mümkün gözükmemektedir.

⁵⁹ Örneğin bu nitelikte bir antlaşma ABD ve Kanada arasında yapılmıştır. Antlaşma 5 Aralık 2002 tarihinde imzalanmıştır. Antlaşmaya göre ABD sınırlarını etkin korumak için üçüncü ülke vatandaşlarını antlaşmada yer alan durumlarda Kanada’ya göndermektedir. Antlaşma metnine ulaşmak için bkz. <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/corporate/mandate/policies-operational-instructions-agreements/agreements/agreement-government-canada-government-united-states-america-sharing-visa-immigration-information.html> E.T.28.11.2022.

⁶⁰ Yıldırım Turan ve Osman Şaşkın, AB’ye İltica Başvurularının Değerlendirilmesinde Geri Kabul ve Güvenli Üçüncü Ülke Tartışmaları, Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.3, S.1, 2017, s.47-56, s.48.

Geri kabul prosedürü sınır dışı etme prosedürüyle benzerlikler barındırmaktadır. Örneğin her iki prosedürde de gerçek kişiler sınır dışına çıkarılmaktadır. Geri kabul yoluyla ülkeden çıkarma, sınır dışı işleminde olduğu gibi kişilerin iradeleri dikkate alınmaksızın yapılmaktadır. Ancak sınır dışı işleminde devlet sadece kendi iradesiyle karar almaktadır. Geri kabul antlaşmalarında ise, prosedürün doğası gereği, işlem devletlerarası antlaşma ile gerçekleşmektedir. Bu yönüyle geri kabul, suçluların geri verilmesine benzemektedir. Sınır dışı etme ve geri kabul prosedürleri arasında bir diğer fark ise geri kabul antlaşmasını imzalayan devletin geri kabul zorunluluğuna sahip olmasıdır. Ancak sınır dışı etme prosedüründe, devletler işleme maruz kalan kimseleri vatandaşı olmadığı sürece kabul etmek zorunda değildir. Geri kabul antlaşmalarında ise kabul zorunludur⁶¹. Belirli yönlerden sınır dışı etme işlemi ile benzese de geri kabul prosedürünün tamamıyla farklı bir kurum olduğu açıktır.

1.2.5. *Persona Non Grata* İlanı

Toplum içinde kişilerin bireysel uyuşmazlıkları mahkemeler yoluyla kolaylıkla çözülmektedir. Bu uyuşmazlıkların devletler arasında çıkması hâlinde ise çözümü güç durumlar ortaya çıkabilir. Uyuşmazlıkların sonucunda savaşların patlak vermesi ve buna bağlı olarak milyonlarca insanın ölmesi mümkündür. Bu durumu engellemek isteyen devletler, aralarında çıkan uyuşmazlıkları diplomatik yollarla çözme yoluna gitmişlerdir. Uyuşmazlıkların diplomatik yollarla çözümü, barışçıl ve basit bir çözüm yoludur⁶². Başka ülkelerde bu çözüm yollarını kullanmak üzere devletini temsil eden kişi ise diplomattır⁶³.

Sınır dışı etme işleminin diplomatlara uygulanması bir anlamda diplomatın ülkeden kovulması demektir. Diplomatın şahsında ise bizzat temsil ettiği devletin ülkeden kovulması olacaktır. Bu durum ise uluslararası hukukta çözülmesi zor uyuşmazlıklar ortaya çıkaracaktır. Bu sebeple devletlerin ülkesinde istemediği yabancı diplomatları

⁶¹ Ekşi, “*Geri Kabul*”, s.5.

⁶² Acer ve Kaya, “*Uluslararası Hukuk*”, s.128.

⁶³ Diplomatik temsilciler sürekli diplomasi temsilcileri ve geçici (ad hoc) diplomasi temsilcileri şeklinde iki kısımda incelenmektedir. Bilgi için bkz. Pazarcı, “*Uluslararası Hukuk*”, s.411-422.

ülkesinden çıkarması veya ülkesine kabul etmemesi için bir yöntem bulunmaktadır. İşte bu yönetime “*persona non grata*” ilanı denmektedir⁶⁴.

Latince bir kökten gelen bu kelime “*istenmeyen kişi*” veya “*hoş kabul edilmeyen kişi*” mânâsına gelmektedir⁶⁵. *Persona non grata* ilanı, ev sahibi devletin, herhangi üçüncü başka bir devletin diplomatik temsilcisini ülkesine kabul etmemesi veya ülkesinden derhal dışarı çıkmasını emretmesi şeklinde tanımlanabilir⁶⁶. Bu husus “*Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi’nin*”⁶⁷ 9. maddesinde yer almaktadır. Söz konusu maddeye göre, diplomata ev sahipliği yapacak devlet, herhangi bir neden öne sürmek zorunluluğu olmaksızın diplomatı gönderen devlete, diplomatının kabul edilmediğini bildirebilecektir. Bu durumda o devlet diplomatik temsilcisini geri çağırır veya görevine son verir. Aynı durum temsilci ülkeye hiç girmeden de söz konusu olabilir.

Sonuçta *persona non grata* ilanı sınır dışı etme işlemine benzemektedir. Ancak sınır dışına çıkarılacak kimse başka bir devletin temsilcisi olduğu için sınırların dışına çıkarılması diplomatın kendi iradesi için içine katılarak yapılmaktadır. Çünkü başka bir devletin temsilcisinin adeta kolundan tutulup sınırların dışarısına çıkarılması uluslararası hukuka uygun olmayıp krizlere sebep olabilir⁶⁸.

1.3.Temel Hak ve Özgürlükler Açısından Sınır Dışı Etme İşlemi

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi⁶⁹ (İHEB), m.1’de tüm insanların eşit doğduğuna vurgu yapılmaktadır. Bu hüküm uyarınca tüm insanlar doğumlarından itibaren birtakım haklara sahip kabul edilmektedir. İnsanların hayatlarını asgarî standartlar ölçüsünde sürdürebilmeleri için sahip oldukları bu vazgeçilmez haklara insan hakları

⁶⁴ Paul Behrens, *Diplomatic Law In A New Millennium*, Croydon, Oxford University Press, 2017, s.27-28.

⁶⁵ Amer Fakhoury, "Persona Non Grata: The Obligation of Diplomats to Respect the Laws and Regulations of the Hosting State," *Journal of Law, Policy and Globalization* 57 (2017): 110-121, s.111.

⁶⁶ Marcel Hendrapati, "Legal Regime of Persona Non Grata and the Namru-2 Case," *Journal of Law, Policy and Globalization* 32 (2014): 161-[i], s.161.

⁶⁷ R.G. 12.09.1984-18513. Benzer bir madde 24 Nisan 1963 tarihli “*Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi’nde*” de bulunmaktadır. (R.G. 27.09.1975-15369).

⁶⁸ Ancak krizlerin hali hazırda mevcut olduğu durumlarda diplomatlar zorla sınırlar dışına çıkarılmıştır. Bkz. <https://www.aa.com.tr/en/russia-ukraine-war/over-330-russian-diplomats-expelled-from-europe-since-russia-ukraine-war-started/2556725> E.T.30.11.2022.

⁶⁹ “*Birleşmiş Milletler*” (BM) tarafından 10.12.1948 tarihinde kabul edilmiştir. (R.G. 27.05.1949-7217)

denilmektedir⁷⁰. Bu haklara örnek olarak yaşam hakkı, kişi dokunulmazlığı hakkı, seyahat hakkı, din ve vicdan özgürlüğü gibi haklar sayılabilir.

Hakkında sınır dışı kararı alınan veya alınması gereken kişiler bir kısım haklara sahip olmaya devam etmektedir. Bu haklara uluslararası sözleşmelerde de yer alan kişilerin idam edilecekleri yere gönderilmesini yasaklayan yaşam hakkı örnek verilebilir⁷¹. Zira bir kişinin sınır dışı edileceği yerde idam cezası alma ihtimâlinin yüksek olması hâlinde, o kişinin temel insan haklarından yaşama hakkının korunmaya değer olduğu mutlakır⁷². Kişinin sahip olmaya devam ettiği bir diğer hak ise yine uluslararası sözleşmelerde ifade edilen kötü muameleye maruz kalmama hakkıdır. Kişi, korunan bu hakkı sayesinde işkence ve kötü muameleye uğrayacağı ülkeye sınır dışı edilmez. Netice olarak kişilerin birtakım hakları devletlerin sınır dışı etme yetkisinin kısıtlanması ile korunmaktadır. Başka bir deyişle, kişinin hakkı korunurken devletin sınır dışı etme yetkisi kısıtlanmaktadır.

Devletlerin sınır dışı etme yetkisini kullanması ile kişilerin birtakım temel hakları ise sınırlandırılmaktadır. Bunlardan en bilinenleri kişi dokunulmazlığı hakkı ve seyahat hakkıdır. Doktrinde sınır dışı etme işlemi çoğunlukla kişi dokunulmazlığının sınırlandırılması olarak kabul edilse de seyahat özgürlüğünün sınırlandırılması olarak değerlendirilen görüşlere de rastlanmaktadır⁷³. Ancak sınır dışı etme işlemi her iki hakkı da birtakım yönlerden sınırlamaktadır. Bundan dolayı salt bir sınıflandırma yapmak yerine her iki hakla alâkalı yönler incelenmelidir.

Yine İHEB m.12 hükmünde ifade edilen özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı da sınır dışı etme işlemiyle bir sınırlamaya tâbi tutulmaktadır. Çünkü sınır dışı edilecek kişinin, sınır dışı eden devletin ülkesinde aile birliği içinde yaşama ihtimali söz konusudur. Kişinin ailesinden ayrı olarak sınır dışı edilmesi ise aile birliğini bozar.

⁷⁰ Mehmet Emin Çağırın, Uluslararası Alanda İnsan Hakları, Ankara, Barış Kitap, 2011, s.3.

⁷¹ Bir kişinin idam edileceği yere sınır dışı edilmesi, milletlerarası antlaşmalarla yasaklanmıştır. Bu duruma verilebilecek en güzel örnek “*Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi*” (R.G. 05.09.1961-10898) m.33 hükmünde ifade edilen *non-refoulment* ilkesidir.

⁷² Sibel İnceoğlu(ed.) vd., İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa “Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme”, Ankara, Şen Matbaa, 2013, s.120-121.(“*İnsan Hakları*”)

⁷³ Kişi dokunulmazlığının istisnası olduğu konusunda bkz. Çelikel ve Öztekin Gelgel, “*Yabancılar Hukuku*”, s.147; Doğan, “*Yabancılar*”, s.109-110. Seyahat özgürlüğünün istisnası olması konusunda bkz. Rona Aybay, Bir İnsan Hakları Sorunu Olarak Sınırdışı Edilme, Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.2, S.2, 2003.(“*İnsan Hakları Sorunu*”)

İHEB m.16 hükmü, aileyi korumanın devletin ödevi olduğunu belirtmektedir. Ancak bu durumda devlet bu ödevi tam olarak yapmamaktadır. Bundan dolayı temel haklardan olan özel hayat ve aile hayatına saygı hakkı da kişinin sınır dışı edilmesiyle birlikte sınırlandırılmaktadır⁷⁴. Sonuç olarak sınır dışı etme işlemi ile kişilerin birtakım temel hakları kısıtlanmış olmaktadır.

1.4.Sınır Dışı Etme ile İlgili Uluslararası Sözleşmeler

Sınır dışı kararlarına özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'ndan sonra başka bir anlam yüklenmiştir. Tarihsel süreçte genellikle ceza olarak verilen sınır dışı etme kararlarının işlevi, savaşlardan dolayı milyonların göç etmesi ile değişmeye başlamıştır⁷⁵. 1789 Fransız İhtilali sonucunda oluşan ulus devletler, büyük yaralarla çıktıkları savaşlardan sonra ulus devlet kimliklerini korumak maksadıyla yabancıları ülkelerinden göndermek istemiştir. Bundan dolayı sınır dışı etme işlemleri şahıslara ceza vermek maksadıyla kullanılmasının yanı sıra ülkelerin demografisini korumada da önem kazanmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası, ülkeler yoğun göç akınları ile karşılaşmıştır. Bu nedenle devletler ülkesine kimin girip girmeyeceğini seçme haklarını daha efektif bir şekilde kullanmaya başlamıştır. Ancak bu durum zulüm altındaki insanlar açısından birtakım haksızlıklara neden olmuştur. Haksızlıklara uğrayan kişilerin çoğalmasından sonucunda Eski Yunan ve Eski Mısır'a kadar tarihi uzanan⁷⁶ mültecilik statüsünün yeniden ele alınması ve sınır dışı kararlarının buna göre düzenlenmesi ihtiyacı doğmuştur. Devletler İkinci Dünya Savaşı sonrası bu konudaki esasları belirlemek için çeşitli uluslararası sözleşmelere imza atmışlardır.

Bu konuda Türkiye'nin kabul ettiği uluslararası sözleşmeler de önemli bir yere sahiptir. Zira Anayasa m.90 hükmünün son fıkrası uyarınca kanunlara uygun bir şekilde yürürlüğe giren uluslararası antlaşmalar kanun hükmündedir. Maddenin devamında ise

⁷⁴ İnceoğlu, "İnsan Hakları", s.430-434.

⁷⁵ Örneğin Roma Hukukunda "exilium" şeklinde ifade edilen hukukî müessese sınır dışı etme prosedürünü de içine alan bir sürgün cezası şeklindedir (Gordon Patrick Kelly, "Exilium: A History and Prosopography of Exile in the Roman Republic." Order No. 9932016, Bryn Mawr College, 1999, s.5; Ümrân Ozan Karahan, Roma Cumhuriyet Döneminde Exilium (Sürgün), Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2021, s.441-458.). Benzer şekilde İslam hukukunda da salt sınır dışı etme prosedürü yerine sürgün cezası bulunmaktadır (Rıfat Uslu, İslam Hukukunda Sürgün Cezası, Yeni Fikir Dergisi, C.7 S.14,2015, s.120-131; Olgun Değirmenci ve Alkın Karakurumer, Suç İşleyen Yabancıların Sınır Dışı Edilmesi Tedbirinin Tarihsel Gelişiminin Hukuki Bağlamda İncelenmesi, Ceza Hukuku Dergisi, C.9, S.25, 2014, s.125-153.)

⁷⁶ Gökhan Taneri, Uluslararası Hukukta Mülteci ve Sığınmacıların Geri Gönderilmemesi (Non-Refoulment) İlkesi, Ankara, Bilge Yayınevi, 2012, s.21.

temel hak ve özgürlüklerle ilgili olan uluslararası antlaşmalar ile kanunlar arasında bir uyumsuzluk olması hâlinde uluslararası antlaşmanın esas alınması gerektiği ifade edilmiştir. Bu hükümden, kişilerin, uluslararası antlaşmalardan doğan haklarını, devletin yargı organları önünde gündeme getirebilecekleri sonucu çıkmaktadır⁷⁷. Başka bir ifadeyle uluslararası antlaşmalar kanunlardan üstün kabul edilmiş ve uluslararası antlaşmalara millî kanunlarımıza göre öncelik tanınmıştır⁷⁸. Bu sebeple kişilerin temel hak ve özgürlükleri uluslararası antlaşmalara aykırı olarak ihlâl edildiği takdirde yargı organlarına başvurma hakları bulunmaktadır. Türkiye birçok uluslararası antlaşmaya taraf olmuştur.

1.4.1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)⁷⁹ ve Ek Protokolleri

İkinci Dünya Savaşından sonra kabul edilen ve sınır dışı etme konusunda hüküm barındıran uluslararası sözleşmelerden birisi AİHS'dir. AİHS, Avrupa Konseyi'ne üye devletler tarafından 1950 yılında imzalanmış ve 1953 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye AİHS'yi 1950 yılında kabul etmiştir. Sözleşme Türkiye'de 1954 yılı itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Sözleşme'nin m.5/1-f hükmünde sınır dışı etme konusu düzenlenmiştir. Söz konusu hüküm uyarınca "*hakkında derdest bir sınır dışı kararı olan*" kişiler, yasalara uygun bir usûlde yakalanabilir veya tutulabilir. Diğer bir anlatımla özgürlüğünden mahrum bırakılabilir. Sözleşme'de sınır dışı etme konusundan bu madde haricinde açıkça bahsedilmemektedir. Ancak AİHS, sınır dışı prosedürü ile bağlantılı olan birtakım temel hak ve hürriyetleri koruma altına almıştır. Bunlar yaşam hakkı (m.2), işkence yasağı (m.3), özgürlük ve güvenlik hakkı (m.5), âdil yargılanma hakkı (m.6)⁸⁰, özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı (m.8), ve ayrımcılık yasağı

⁷⁷ Necmi Yüzbaşıoğlu, "*Mayıs 2004'te Anayasanın 90'ıncı Maddesine Eklenen Hükmün Türk Anayasallık Blokuna Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme*", Bülent Tanör Armağanı, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.785.

⁷⁸ Uluslararası antlaşmalara millî hukuk karşısında bir üstünlük tanınmadığı, aksine milletlerarası antlaşmaların millî hukuk düzeni tarafından kabul edilerek yürürlüğe girdiği şeklindeki görüş ve konu hakkındaki diğer görüşler için bkz. Hacı Can, Türk Hukuk Düzeninin Milletlerarası Hukuka Açıklığı, Yasama Dergisi, S.12, 2009, s.17-18.

⁷⁹ R.G. 19.03.1954-8662.

⁸⁰ AİHS m.6 hükmünün, sınır dışı işlemlerinde AİHS Ek 7 Nolu Protokol m.1 hükmünün tamamlayıcısı olduğu yönündeki görüş için bkz. Nuray Ekşi, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 6. Maddesinin Yabancıların Sınırdışı Edilmesine Uygulanıp Uygulanamayacağı Sorunu, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, C.29, S.0, 2010, s.138-139.

(m.14) şeklinde genel olarak belirlenebilir. Özellikle AİHS m.3, m.5 ve m.8 hükümleri bu hakların korunmasında özel öneme sahiptir⁸¹.

Sözleşme haricinde sınır dışı etme konusu “*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Ek 4 Numaralı Protokol*” hükümlerinde ele alınmıştır. Söz konusu Protokol 1968 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye ise Protokol’ü 1994 yılında kabul etmiştir⁸². Protokol sınır dışı etme konusu ile doğrudan bağlantılı iki madde içermektedir. Protokol m.3 hükmü uyarınca vatandaşlar sınır dışı edilemez. Söz konusu madde ile uluslararası kabul gören vatandaşın sınır dışı edilmezliği ilkesi hüküm altına alınmıştır. Protokol’ün m.4 hükmü ise yabancıların toplu olarak sınır dışı edilmesinin yasak olduğunu açıkça ifade etmektedir. Söz konusu madde ile uluslararası kabul gören toplu sınır dışı etme yasağı net bir şekilde hüküm altına alınmıştır⁸³.

AİHS ve Ek 4 Numaralı Protokol haricinde sınır dışı konusunda hüküm barındıran bir diğer protokol ise “*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Ek 7 Numaralı Protokol*”⁸⁴ olarak karşımıza çıkmaktadır. 1984 yılında imzaya açılan Protokol’ü Türkiye 1985 yılında imzalamıştır. Protokol Türkiye açısından 2016 yılında yürürlüğe girmiştir. Protokol’ün m.1 hükmü, sınır dışı konusunda yabancılara sağlanacak usûlî güvenceler hakkındadır. Söz konusu hükme göre bir ülkede yasal olarak bulunan yabancı sadece kanunlara uygun olarak alınmış bir kararla sınır dışı edilebilir. Hakkında bu şekilde bir sınır dışı kararı alınan yabancı, bu karara karşı gerekçeler ileri sürme ve bu kararı yeniden inceletme hakkına sahiptir. Yabancı bu hakları bizzat kullanabileceği gibi kendisini yetkili makamlar önünde temsil ettirme hakkına da sahiptir. Yabancıların sahip

⁸¹ Neslihan Özkerim Güner, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Mültecilerin Haklarının Korunmasındaki Rolü, Göç Araştırmaları Dergisi, C.2, S.2, 2016, s.212-241, s.236. Doktrinde bir görüş m.3 ve m.8 hükümlerini “*en etkili kullanılan*” maddeler şeklinde tanımlamıştır (Çiçekli, “*Mülteci*”, s.166).

⁸² R.G. 14.07.1994-21990.

⁸³ Toplu sınır dışı etme İkinci Dünya Savaşı ile yaygınlaşmaya başlamıştır. Savaş sonrası hukuk sistemlerinin bu duruma karşı kabul ettiği ilkeler de bu tarihten sonra gelişmeye başlamıştır (bkz. Jean Marie Henckaerts, Mass Expulsion in Modern International Law and Practice, Dordrecht, Hollanda, Kluwer Law International, 1995, s.1). İkinci Dünya Savaşı öncesinde ise Musevilerin İspanya’dan toplu halde sınır dışı edilmeleri gibi örnekler bulunmaktadır (bkz. Norman Roth, Conversos, Inquisition and Expulsion of the Jews From Spain, University of Wisconsin Press, 2002). Buna rağmen İkinci Dünya Savaşı sonrası toplu halde sınırlar dışına çıkarma tamamen bitmemiştir. Örneğin Bulgaristan Türklerinin 1989 yılında yaşadıkları sürgün (konu hakkında bilgi için bkz. Tomasz Kamusella, Ethnic Cleansing During the Cold War: The Forgotten Expulsion of Turks From Communist Bulgaria, Routledge, 2018, s.25) bu yasağa tam anlamıyla uyulmadığını göstermektedir. Bosna’da yaşayan ve Sırp olmayan kimselere uygulanan sınır dışı işlemi de aynı şekilde toplu halde uygulanmıştır (Mark A. Drumbl, Atrocity, Punishment and International Law, New York, Cambridge University Press, 2007, s.165-166).

⁸⁴ R.G. 08.04.2016-29678.

olduğu bu haklar “sınır dışı işleminin kamu düzeni yararı ya da ulusal güvenlik nedenleri açısından gerekmesi” hâlinde kendisine tanınmayabilir. Bu yabancılar bu hakları kullanmadan sınır dışı edilebilir.

Göç eden insanların ilk tercih noktalarının Avrupa ülkeleri olduğu bilinmektedir. Buna karşılık Avrupa Birliği (AB) üyesi devletler sınırlarını ve demografik yapılarını korumakta çok sert tedbirler almaktadır⁸⁵. Avrupa’da sınır dışı etmeye ilişkin genel ilkeler AİHS hükümlerinde belirlenmiştir. Ancak devletlerin egemenlik yetkisi olan sınır dışı etme işlemi, imzacı her devletin millî kanunlarında da ayrıca düzenlenmiştir⁸⁶.

1.4.2. Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi

Sınır dışı konusunda hüküm barındıran bir diğer uluslararası sözleşme Cenevre Sözleşmesi’dir. Sözleşme BM Genel Kurulunda 1950 yılında kabul edilmiş, 1951 yılında imzalanmış ve 1954 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye Sözleşme’yi 1961 yılında kabul etmiştir⁸⁷. Sözleşme’nin 32 ve 33. maddeleri doğrudan sınır dışı konusuyla ilgilidir. Sözleşme’nin m.32 hükmü, devletlerin mültecileri sınır dışı etmesi için *kamu düzeni* ve *kamu güvenliği* sebeplerinin aranması şartını getirmiştir⁸⁸. Hükmün devamında hakkında sınır dışı kararı alınan mültecinin bu karara karşı itiraz hakkı ve kendisini yetkili makamlar önünde temsil ettirme hakkının olması gerektiği belirtilmiştir. Hüküm mültecinin başka bir ülkeye gidebilmesi için kendisine makul bir sürenin tanınması gerektiği ifade edilerek sonlanmaktadır. Sözleşme’nin m.33 hükmünde ise geri gönderme yasağı ve bu yasağın sınırları belirlenmiştir. Bunun

⁸⁵ Avrupa Birliği sınırlarını çok sert bir şekilde korumasından dolayı “*Kale Avrupası*” ismiyle anılmaktadır bkz. Şebnem Çakran ve Veysel Eren, Mülteci Politikası Avrupa Birliği ve Türkiye Karşılaştırması, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.14, S.39, 2017, s.1-30, s.22.

⁸⁶ İlkeler tam bağlılığın ve denetimin sağlanması açısından AİHM kararları bu konuda önemli yer tutmaktadır. AİHM 1959 yılında kurulmuş olup Avrupa Konseyi üyesi devletler tarafından yargı yetkisi tanınmıştır. AİHS 2.Bölüm AİHM hakkındadır. Sözleşme’nin 46.maddesinin 1.fıkrası uyarınca AİHM kararları bağlayıcı niteliktedir. Bu açıdan mahkeme kararları yeknesaklığın sağlanması ve uluslararası antlaşmaların uygulanması bakımından önemlidir. AİHM kararları Sözleşme ve Ek Protokol hükümlerinin etkin bir şekilde uygulanması ve mahkemenin yargı yetkisini kabul etmiş ülkelerin denetlenmesi için etkin bir mekanizma sağlamaktadır.

⁸⁷ Buradan sonra Cenevre Sözleşmesi şeklinde anılacaktır. Sözleşme ve Türkiye’nin Sözleşme’ye koyduğu çekince aşağıda 1.6.5.2 mülteci başlığı altında detaylı bir şekilde açıklanacaktır.

⁸⁸ Bkz. Nuray Ekşi, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2018, s.111.(“*Uluslararası Koruma*”)

sonucu olarak zulüm altında kalma ihtimali olan insanların sınır dışı edilmelerine karşı bir güvence ortaya çıkmıştır⁸⁹.

1.4.3. Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme

Sözleşme BM tarafından 1954 yılında kabul edilip 1960 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye Sözleşme'yi 2014 yılı itibarıyla kabul etmiştir⁹⁰. Sözleşme vatansızlarla ilgili olup m.31 hükmünün ilk fıkrası ile vatansız kişilerin sadece kamu düzeni veya millî güvenlik nedenleri ile sınır dışı edilebileceği belirtilmiştir. Hükmün ikinci fıkrası ile hakkında sınır dışı kararı alınmış olan vatansızlara, bu karara karşı itiraz etme ve kendilerini temsil ettirme hakkı tanınması gerektiği ifade edilmiştir. Hükmün son fıkrası ise vatansızlara ülkeden çıkması için makul süre tanınması gerektiğini düzenlemektedir.

1.4.4. Avrupa İkamet Sözleşmesi

1955 yılında imzalanan Avrupa İkamet Sözleşmesi, Türkiye tarafından aynı yıl imzalanmıştır. Ancak Sözleşme'nin Türkiye açısından yürürlüğe girmesi 1989 yılını bulmuştur⁹¹. Sözleşme'nin birinci bölümünün başlığı, “*Giriş-İkamet ve Sınırdışı Edilme*” şeklindedir. Sözleşme'nin m.3 hükmünün ilk fıkrasında Sözleşme'yi imzalayan devletlerin vatandaşlarının, ancak millî güvenliğe karşı tehdit oluşturmaları ile kamu düzenine veya genel ahlâka aykırı davranışlarda bulunduklarının ortaya çıkması durumunda sınır dışı edilebileceği açıklanmıştır. Maddenin ikinci fıkrasında ise diğer uluslararası sözleşmelerde olduğu gibi yabancının hakkındaki sınır dışı kararına itiraz hakkı ve kendisini yetkili makamlar önünde temsil ettirme hakkından bahsedilmiştir. Ancak, bu haklara yalnızca akit devletin ülkesinde iki yıldan uzun süredir yasal olarak kalan akit devlet vatandaşları sahip olabilecektir. Maddenin son fıkrasında ise bir akit devlet vatandaşının diğer bir akit devletin ülkesinde on yıldan uzun süredir bulunması hâlinde, yalnızca “*milli güvenlik veya maddenin ilk bendinde bahsedilen diğer sebeplerin çok ciddi olması durumunda*” sınır dışı edilebileceği hüküm altına alınmıştır.

⁸⁹ “Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği” (BMMYK) bu durumu Türkiye resmi sitesinde “*hayat kurtaran koruma*” şeklinde ifade etmiştir. Bkz. <https://www.unhcr.org/tr/30023-the-1951-refugee-convention-70-years-of-life-saving-protection.html> E.T.30.10.2022.

⁹⁰ R.G. 10.07.2014-29056.

⁹¹ R.G. 17.09.1989-20285.

1.4.5. Avrupa Sosyal Şartı

Avrupa Konseyi üyesi devletler tarafından 1961 yılında imzalanan “*Avrupa Sosyal Şartı*” Türkiye tarafından da aynı yıl imzalanmıştır. Şart’ın Türkiye açısından yürürlüğe girmesi ise 2007 yılındadır⁹². Şart’ın “*Çalışan Göçmenlerin ve Ailelerinin Korunma ve Yardım Hakkı*” başlıklı m.19 hükmünün 8. fıkrasına göre akit devletin ülkesinde çalışan göçmen işçiler, millî güvenlik açısından tehlike oluşturmadıkça ve kamu menfaati veya genel ahlâka aykırı davranışlarda bulunmadıkça sınır dışı edilmeyecektir.

1.4.6. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme

BM tarafından 1966 yılında imzaya açılan Sözleşme, Türkiye tarafından 2000 yılında imzalanmış ve 2003 yılı itibarıyla yürürlüğe girmiştir⁹³. Sözleşme’nin m.13 hükmü sınır dışı edilecek yabancılara sağlanacak usûlî güvenceler hakkındadır. Söz konusu hükme göre bir ülkede yasal olarak bulunan yabancılar, ancak ulusal güvenliğin zorunlu kılması hâlinde sınır dışı edilebilecektir. Yabancı hakkında verilen sınır dışı kararları mutlaka hukuka uygun olarak verilmelidir. Ayrıca bu yabancıya, hakkındaki sınır dışı kararına karşı itiraz etme imkânı da tanınmalıdır.

1.4.7. Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme

BM tarafından 1990 yılında kabul edilip imzaya açılan Sözleşme 2003 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Sözleşme’ye 1990 yılında taraf olmuş ve Sözleşme Türkiye’de 2004 yılında yürürlüğe girmiştir⁹⁴. Sözleşme’de sınır dışı işlemi ile doğrudan ilgili dört madde bulunmaktadır. Bunlardan m.20 uyarınca, Sözleşme’ye konu olan göçmen işçiler veya aile üyeleri, “sadece iş sözleşmesinin kendisine yüklediği bir yükümlülüğü yerine getirmemesi dolayısıyla ve bu yükümlülük ikâmet veya çalışma izninin bir şartını oluşturmadıkça” sınır dışı edilmeyecektir. Sözleşme’nin m.22 hükmünde ise sınır dışı konusunda birçok belirleme yapılmıştır. Maddenin ilk fıkrasında, toplu sınır dışı etme yasağı ele alınmıştır. İkinci fıkrasında, sınır dışı kararının kanunlara uygun olarak yetkili makam tarafından alınması gerektiği belirtilmiştir. Üçüncü fıkrada, sınır dışı

⁹² R.G. 09.04.2007-26488.

⁹³ R.G. 21.07.2003-25175.

⁹⁴ R.G. 08.07.2004-25516.

kararının işçiye tebliğ edilme usûlü ele alınmıştır. Dördüncü fıkrada, sınır dışı kararına itiraz yolu; beşinci fıkrada, sonradan iptal edilen sınır dışı karara karşı tazminat hakkının varlığı düzenlenmiştir. Maddenin altıncı fıkrasında, sınır dışı kararının icra edilmesinde işçiye makul bir süre tanınması gerektiği; yedinci fıkrasında ise, sınır dışı edilecek kişiye, gideceği ülkeyi seçme hakkının verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Maddenin son iki fıkrasında ise sınır dışı işlemi ile ilgili masraflar ve işçinin akit ülkede kazanmış olduğu ücretin akıbeti ele alınmıştır. Sözleşme'nin m.23 hükmünde ise işçilerin haklarının zarar görmesi hâlinde vatandaşı olduğu akit devletin diplomatik korumasından ve yardımından faydalanma haklarının olduğu ifade edilmiştir. Sözleşme'de sınır dışı konusunda hüküm koyan son madde m.56'dır. Söz konusu madde uyarınca akit devlet, işçinin ikamet ve çalışma iznini iptal etmek kastıyla bu işçiyi sınır dışı etmeyecektir. Uygulamada, özellikle m.22 ve m.56 hükümleri sınır dışı etme konusunda belirli güvenceler sağladığı görülmektedir⁹⁵.

1.4.8. Uluslararası Sözleşmelerle Kabul Edilen İlkeler

Uluslararası sözleşmelerle sağlanan güvencelerle birlikte birtakım ilkeler ortaya çıkmıştır. Bu ilkelerden en önemlileri kısaca vatandaşın⁹⁶ sınır dışı edilmeyeceği ilkesi⁹⁷, toplu sınır dışı etme yasağı⁹⁸, zulme maruz kalınacak ülkeye sınır dışı etme yasağı, bir başka deyişle geri gönderme yasağı ("*non-refoulment*")⁹⁹ şeklinde belirlenebilir. Bunlar uluslararası hukukta olduğu gibi Türk hukukunda da kabul edilmiştir. Vatandaşın sınır dışı edilemeyeceği, Anayasa m.23'te hüküm altına alınmıştır. Söz konusu hüküm uyarınca, vatandaş sınır dışı işlemlerinin muhatabı olmayacak ve vatandaşın yurda girmesi de engellenmeyecektir.

⁹⁵ Çiçekli, "*Mülteci*", s.169.

⁹⁶ Ülkede istenmeyen kimselerin vatandaşlıktan çıkarılıp sınır dışı edilmesi ile alakalı olarak bilgi için bkz. Ergin Nomer, *Türk Vatandaşlık Hukuku*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2021, s.124 ve dn.99. ("*Vatandaşlık*")

⁹⁷ Nitekim milletlerarası sözleşmelerde bu konuya fazlaca değinilmiştir. Örneğin "*Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu*" (ILC) Yabancıların Sınır Dışı Edilmesine İlişkin Kurallarının 3.maddesinde sadece yabancıların sınır dışı edileceği hükmüne bağlanmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Nuray Ekşi, ILC'nin Yabancıların Sınır Dışı Edilmelerine İlişkin 2014 Taslak Kurallarının Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunuyla Mukayesesi ve Bu Kuralların Türkçe Tercümesi, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, C.33, S.1, 2013, s.1-30 ("*ILC*").

⁹⁸ AİHM, *Çonka v. Belgium*-51564/99 Judgment 5.2.2002 [Section III] kararında bu konuyu insan hakkı ihlâli olarak değerlendirmiştir.

⁹⁹ Milletlerarası birçok sözleşmede bu konuya değinilmiştir. Örneğin 1951 Cenevre Sözleşmesi "*zulüm korkusundan*" bahsetmiştir. Zulüm korkusu ve işkence yasağı aynı şekilde AİHS hükümlerinde de ele alınmıştır. Konuyla alakalı bilgilendirmeler için bkz. Yaşar Çor, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Sözleşme Kapsamında İşkence Görmeme Hakkına Bakış Açısı*, TBB Dergisi, S.75,2002, s.89-92.

Geri gönderme yasağı veya geri göndermeme ilkesi de Türk hukukunun önemli bir parçasıdır. Geri gönderme yasağı ilk olarak 1933 tarihli “*Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Konvansiyon*” hükümlerinde (m.3) ele alınmıştır¹⁰⁰. Yasak, 1951 Cenevre Sözleşmesi’nde ise kişinin ırk, din, tâbiyet, herhangi bir sosyal gruba mensûbiyet veya siyâsî fikir gibi özelliklerinden dolayı yaşamının veya özgürlüğünün tehlike altında olacağı ülkelerin sınırlarına gönderilmemesi şeklinde açıklanmıştır (m.33)¹⁰¹. AİHS’nin “*işkence yasağı*” başlıklı m.3 hükmü de AİHM tarafından geri göndermeme ilkesinin yansıması olarak kabul edilmektedir¹⁰². Bunlar gibi birçok uluslararası sözleşmede yer bulan geri gönderme yasağının uluslararası hukuk açısından *Jus Cogens* bir norm olduğu ifade edilmektedir¹⁰³. Geri gönderme yasağı doktrinde sınır dışı edilme yasağı şeklinde de ifade edilmiştir¹⁰⁴.

Uluslararası mahkemeler tarafından verilen kararlar geri gönderme yasağının uygulanması açısından büyük öneme sahiptir. Örneğin AİHM’in *Soering v. UK*¹⁰⁵ kararı geri gönderme yasağının sınırları bakımından belirleyici olmuştur. Çünkü kişinin gönderileceği ülkede karşılaşılabileceği kötü durumların bulunması durumunda o ülkeye gönderilmemesi gerektiği yönünde verilmiş ilk AİHM kararıdır. Ayrıca geri göndermenin İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin ruhu açısından hangi durumlarda

¹⁰⁰ Aoiffe Duffy, *Expulsion to Face Torture? Non Refoulement In International Law*, International Journal of Refugee Law, Vol. 20, Issue 3, pp.373-390, 2008, s.2.

¹⁰¹ 1951 Cenevre Sözleşmesi m.33 hükmünde geçen tanım ve unsurlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. C. W. Wouters, “International legal standards for the protection from refoulement: A legal analysis of the prohibitions on refoulement contained in the Refugee Convention, the European Convention on Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights and the Convention against Torture”, Intersentia, Antwerpen, 2009, s.33-113. (Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/13756> E.T.05.02.2023)

¹⁰² Ekşi, “*Uluslararası Koruma*”, s.63.

¹⁰³ Geniş bilgi için bkz. Jean Allain, *The jus cogens Nature of non-refoulement*, International Journal of Refugee Law, Volume 13, Issue 4, October 2001, Pages 533–558, <https://doi.org/10.1093/ijrl/13.4.533> (E.T. 05.02.2023). *Jus Cogens* normlar uluslararası hukukun emredici kuralları şeklinde tanımlanmaktadır. Tanım için bkz. Malcolm N. Shaw, *International Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, s.117. Geri gönderme yasağının *jus cogens* niteliği hakkında değerlendirmeler için bkz. Elif Uzun, *Geri Göndermeme (Non-Refoulement) İlkesinin Uluslararası Hukuktaki Konumu Üzerine Bir Değerlendirme*, Uluslararası Hukuk ve Politika C.8, S.30, 2012, s.38 vd.

¹⁰⁴ Filiz Ercan Coşkun, *Uluslararası Mülteci Hukuku ve Sınırdışı Etme veya Geri Gönderme*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2004, s.95.

¹⁰⁵ ECHR-14038/88. Kararın metnine ulaşmak için bkz. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22%22CASE%20OF%20SOERING%20v.%20THE%20UNITED%20KINGDOM%22%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57619%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22%22CASE%20OF%20SOERING%20v.%20THE%20UNITED%20KINGDOM%22%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57619%22]}) E.T.02.12.2022.

makul karşılanabileceği de belirtilmiştir¹⁰⁶. Bunun gibi *D. v. UK*¹⁰⁷ kararı gibi kararlar, kişinin tedavisinin dahi¹⁰⁸ geri gönderilmesi ile alâkalı olduğunu ifade etmiştir.

Türk hukukunda ise yabancılar Anayasa’da yer alan temel hak ve özgürlüklere, istisnâî hükümlere yer verilmediği müddetçe, vatandaş ile eşit şekilde sahiptir. Benzer şekilde yabancılar, Anayasa m.90 hükmü uyarınca, uluslararası antlaşmalarla sağlanan güvencelere de sahiptir. Geri gönderme yasağı da esasen bu kapsamdadır. Ancak geri gönderme yasağı, mülga “5683 sayılı Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun” (YİSHK)¹⁰⁹ hükümlerinde açıkça yer almamıştır. YUKK ise bu yasağı Kanun’da temel bir ilke olarak kabul etmiştir¹¹⁰. Kanun’un “Geri Gönderme Yasağı” başlıklı m.4 hükmü, “Bu Kanun kapsamındaki hiç kimse, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulacağı veya ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatının veya hürriyetinin tehdit altında bulunacağı bir yere gönderilemez” şeklindedir. Dördüncü madde hükmü yasakla alâkalı Kanun’da geçen tek hüküm değildir. Kanun’un m.55/a hükmü ve m.63/1 hükmünün a, b ve c bentlerinde ismen geçmese de hükümlerden geri gönderme yasağının varlığı anlaşılmaktadır¹¹¹. Sözü geçen m.55/a ve m.63/1 hükümleri ile geri gönderme yasağı başlıklı 4.madde hükmünde eksik bırakılan ölüm cezasının verildiği yere göndermeme hususu da nispeten tamamlanmış olmaktadır¹¹².

Dördüncü maddenin ilk kısmında geçen “tabi tutulacağı” ifadesi doktrinde kişinin gönderileceği ülkede işkence, insanlık dışı veya onur kırıcı muameleye tâbi tutulması yönünde somut bir kanıtın varlığının arandığı şeklinde yorumlanmıştır¹¹³. Ancak gerek

¹⁰⁶ Danıştay 10. Dairesi 2021/6561 E ve 2021/5561 K., T. 16.11.2021 ilamında bu karara değinmiştir. Söz konusu ilamda başvuruçunun kötü muameleye maruz kalması konusunda aranan “gerçek bir risk” faktörüne atıf yapılmıştır. Karar için bkz. <https://www.adalet.gen.tr/danistay-10-daire-esas-no-2021-6561-karar-no-2021-5561.html> E.T. 20.07.2023.

¹⁰⁷ ECHR-30240/96.

¹⁰⁸ “*Bensaid v UK*” kararı, kişinin gideceği yerde intihar etme olasılığının yüksek olmasını dahi kişinin gönderilmemesi açısından bir kriter haline getirmiştir. ECHR-44599/98.

¹⁰⁹ R.G. 24.07.1950-7546.

¹¹⁰ Rifat Erten, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Hakkında Genel Bir Değerlendirme, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.19, S.1, 2015, s.9.(“Genel Değerlendirme”)

¹¹¹ Aslı Bayata Canyaş, “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Kapsamındaki Geri Gönderme Yasağının Uygulanma Koşullarının AİHM Kararları Çerçevesinde İrdelenmesi”, Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.5, S.1, 2015, s.76. (“Geri Gönderme Yasağı”)

¹¹² Bülent Çiçekli, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunun Getirdiği Yenilikler, Ed. Ceyda Süral ve Ekin Ömeroğlu, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunun Değerlendirilmesi, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2015, s.21.

¹¹³ Bayata Canyaş, “Geri Gönderme Yasağı”, s.75.

maddenin ikinci kısmındaki “*tehdit altında bulunacağı*” ifadesi ile gerekse geri gönderme durumunun en net örneği olan sınır dışı etme ile alâkalı m.55/a hükmünde “*ciddi emare bulunanlar*” ifadesi göndermeme için somut bir kanıt aramamaktadır¹¹⁴. Bu nedenle kişilerin gönderilecekleri ülkelerde ciddî bir tehlike riski altında olması ve bu riskin objektif olarak yüksek bir ihtimâl taşıması, kişilerin geri gönderme yasağının kapsamına alınmaları için yeterli görülmelidir. Bir başka deyişle, maddenin ilk kısmında geçen işkence, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muamele riski açısından da diğer hükümlerde olduğu gibi somut kanıt varlığı yerine ciddî riskin varlığı yeterli görülmelidir. Bundan dolayı maddenin ilk kısmında geçen “*tabi tutulacağı*” ifadesinin, “*tâbi tutulabileceği*” şeklinde değiştirilmesi yerinde olacaktır. Aynı şekilde kişinin hayatının ve hürriyetinin “*tehdit altında bulunacağı*” yere gönderilmemesi şeklindeki ifadenin de “*tehdit altında bulunabileceği*” şeklinde değiştirilmesi de uygun olacaktır.

Sınır dışı edilecek kimseler, başka bir ülkeye gönderilmeleri sebebiyle geri gönderme yasağı kapsamına girebilir. Bu nedenle sınır dışı edilecek kişiler, bu yasak kapsamındaki ülkelere sınır dışı edilemeyecektir. Kanun tarafından getirilmiş bu genel ilke sebebiyle, yabancılar, uluslararası antlaşmalardan kaynaklanan korumaları haricinde Türk kanunları tarafından da ayrıca korunmuş olmaktadır. Benzer şekilde YUKKUY m.4 hükmü de geri gönderme yasağını sınır dışı etme işlemi ile doğrudan ilişkili şekilde açıklamıştır. Benimsenen bu ilkeyle birlikte uluslararası koruma altındaki yabancıların sınır dışı edilmesi oldukça zor hâle gelmiştir. Hatta uluslararası koruma altında olmayan yabancılar dahi bu ilke sebebiyle sınır dışı edilememektedir¹¹⁵.

1.5. Çeşitli Devletlerde Sınır Dışı Etme Prosedürü

1.5.1. Amerika Birleşik Devletleri Hukuku

Amerika kıtasının keşfi tarihte büyük bir dönüm noktasıdır. Yeni keşfedilen ve zenginliklerle dolu olan kıta, Avrupa başta olmak üzere tüm dünyadan yoğun bir şekilde göç almış ve hâlen dahi almaktadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra değişen dengelerle birlikte Amerika Birleşik Devletleri (ABD), dünya siyasetinde en büyük söz

¹¹⁴ Bayata Canyaş, “Geri Gönderme Yasağı”, s.76.

¹¹⁵ Örneğin (Hooman Hosseinpour [GK], B. No: 2021/47168, 29/9/2022) yabancının uluslararası koruma altında olmasa dahi sınır dışı edilmesinde geri gönderme yasağının dikkate alındığını göstermektedir.

sahiplerinden biri hâline gelmiştir. Bu sebeple ABD dünyanın en çok göç alan ülkelerinden birisidir. Doğrusu ABD kuruluşundan itibaren göç almayı isteyen bir ülke olmuştur. Nitekim ABD Anayasası m.1 bölüm 9 hükmü, 1800 yılından önce Federal Devletin, federe devletlerin göç almalarını yasaklamayacağına dair hüküm barındırmaktadır. Hatta 1892 yılına kadar ABD’de Federal Devlet tarafından hiç sınır dışı kararı verilmemiştir¹¹⁶. Ancak artan nüfusla birlikte ABD de seçici davranmak zorunda kalmıştır. Bundan dolayı ABD tarihinde önceleri nadir gerçekleşen sınır dışı işlemleri son yıllarda artmaktadır¹¹⁷.

Sınır dışı etme ABD’de devletin kendisini koruması için önemli bir mekanizma olarak görülmüş ve ülkesel egemenlik hakkı olarak değerlendirilmiştir¹¹⁸. Bu konuda ABD tarihinde en önemli yapıtaş kararlardan biri 1893 tarihli “*Fong Yue Ting v US*” kararıdır¹¹⁹. Amerikan Yüksek Mahkemesi (*Supreme Court*) bu kararında, gerekli evrakları eksik olan kişilerin egemen güç olan devlet tarafından sınır dışı edilebileceğini hükme bağlamıştır. Burada önemle belirtmek gerekir ki, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi m.22 hükmü ile mültecilere geniş haklar tanınmıştır¹²⁰. Bundan dolayı AİHS hükümlerinde öngörülen asgarî korumaların burada da var olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Ancak özellikle 11 Eylül saldırıları akabinde, gönderileceği ülkede işkence riski altında olan insanların dahi sınır dışı edilebilmesi için devlet geniş yetkilerle donatılmıştır¹²¹.

ABD’de sınır dışı etme işlemlerinde yetkili kurum olarak Göç ve Gümrük Kuvvetleri (*Immigration and Customs Enforcement*) belirlenmiş olup kararlar bu kurum tarafından

¹¹⁶ Torrie Hester, *Deportation: The Origins of US Policy*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2017, s.1.

¹¹⁷ Örneğin 1893 yılında 1630 kişi ABD’den sınır dışı edilirken bu sayı 2019 yılında 500.000 kişinin üzerindedir. Sayılara ulaşmak için bkz. <https://www.dhs.gov/immigration-statistics/yearbook/2019/table39> E.T.05.12.2022.

¹¹⁸ Howard L Bevis, “The Deportation of Aliens.” *University of Pennsylvania Law Review and American Law Register* 68, no. 2 (1920): 97–119, s.106. <https://doi.org/10.2307/3694172>.

¹¹⁹ 149 U.S. 698. Kararın metnine ulaşmak için bkz. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/149/698/> E.T.05.12.2022.

¹²⁰ Güliden Çamurcuoğlu, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Öngörülen Koruma Mekanizmaları, *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 14 (2019): 713-770, s.720.

¹²¹ Asad G. Kiyani, 2022. *Refugee Law After 9/11: Sanctuary and Security in Canada and the United States*. By Obiora Chinedu Okafor. Vancouver: UBC Press, 2020. Pp. Xii, 348. Index. *American Journal of International Law* 116, Nr. 3: 677–684. doi:10.1017/ajil.2022.33, s.679.

alınmaktadır¹²². Sınır dışı ile alâkalı hükümler ABD Genel Yasasının¹²³ (*U.S. Code*) “Yabancılar ve Milliyet” başlıklı 8. bölümünün 12. fıkrasının 2. alt başlığında hükme bağlanmıştır. 2. alt başlığın 4. bölümünün sınır dışı edilebilecek yabancılar başlıklı 1227. maddesi fıkra a hükmüne göre, yabancılar sınır dışı edilebilecektir. Bu hükme göre vatandaşın sınır dışı edilemeyeceği ilkesinin ABD iç hukukunda da kabul edildiğini söylemek yanlış olmaz. Söz konusu hükümlerde sınır dışı edilebilecek yabancılar oldukça geniş bir perspektifte ele alınmıştır. Ayrıca sınır dışı edilecek kişiler belirlenirken suç işleyen kişilerin özellikle ele alındığı söylenebilir¹²⁴. Bu nedenlerden bir kısmını kısaca belirtecek olursak;

- Vize ve pasaport gibi evrakı eksik olan yabancılar,
- Ülkeye girmek için yalan veya yanlış belge kullanan yabancılar,
- Sağlık Bakanlığının belirlemiş olduğu şartlara ve kontrollere uymayan yabancılar,
- Şartlı daimî ikamet süresini bitirmiş yabancılar,
- Kaçakçılık, uyarıcı madde kullanma, belgede sahtecilik, terör, cinsel taciz veya saldırı, aile içi şiddet veya istismar, aile içi koruma kararını ihlâl, kanunlara aykırı ateşli silah bulundurmak, insan ticareti, casusluk ile 5 yıl ve üzeri ceza gerektiren suçlar gibi suçları işleyen yabancılar¹²⁵,
- Yapmış oldukları evlilikleri, sırf ülkeye girmek maksatlı yapan ve savcılık makamını evliliğin gerçekliği konusunda ikna edemeyen yabancılar,
- Bildirim yapmadan adresini değiştiren ve bunun mazereti savcılık makamınca ikna edici olarak görülmeyen yabancılar,

¹²² Söz konusu kurum İçişleri Bakanlığı bünyesinde faaliyet göstermektedir. Bkz. <https://www.usa.gov/federal-agencies/u-s-immigration-and-customs-enforcement> E.T.08.12.2022.

¹²³ Bilindiği üzere ABD federal bir devlet olup bünyesinde barındırdığı federe devletlerin başka kuralları belirleme hakkı bulunmaktadır. Ancak bu kuralları tezimizin kapsamını bir hayli genişleteceğinden dolayı burada genel yasa ile ilgili açıklamalarla yetinilecektir.

¹²⁴ Erman Eroğlu, Türk-Amerikan Yargı Kararları Işığında Yabancıların Sınır Dışı Edilmesinde Dış Politika Sebebi, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, C.42, S.2, 2022, s.626. (“*Türk-Amerikan*”)

¹²⁵ Kanun’da tanımlanmış olan ağır suçları işleyen kimseler m.1228 hükmü uyarınca hızlandırılmış bir biçimde sınır dışı edilmektedir.

-Hakkı olmadığı hâlde vatandaşlık iddia eden yabancılar ile seçimlerde oy kullanan yabancılar sınır dışı edilebilir.

Ayrıca, çoğu ülkede görüldüğü gibi, kamu düzeni ve güvenliği nedenleri burada da sınır dışı etme nedeni olarak belirtilmiştir (m.1227/4). Görüldüğü üzere idâreye geniş bir takdir yetkisi tanınmıştır¹²⁶.

ABD sınır dışı edilecek kişilere sınır dışı kararına karşı itiraz hakkı da tanımıştır. Bu itirazları idârî ve yargısal itiraz şeklinde sınıflandırabiliriz. İdârî itirazları Göç Komisyonu (*Board of Immigration*) karara bağlarken¹²⁷ yargısal itirazları ise federal yargıçlar karara bağlamaktadır¹²⁸. İtiraz süresi 30 gün şeklinde belirlenmiş olup itiraz etmeyen kimseler bu süre sonunda sınır dışı edilir¹²⁹. Kişi hakkında tüm itirazlar da sonuçsuz kaldığı zaman kişi gönüllü olarak ülkeden çıkabilir, gönüllü olarak çıkmadığı takdirde ise ülkeden zorla gönderilir¹³⁰.

Burada bir değerlendirme yapmak gerekecek olursa, ABD hukukunda kişilerin niteliklerinden çok işlemiş oldukları fiillerin niteliklerinin sınır dışı etmede önemli olduğu sonucuna varılmaktadır. Ancak ABD kamu düzenini etkin bir şekilde korumaktadır. Bu nedenle ABD, devletin tekelinde bulunan sınır dışı etme yetkisini sadece işlenen fiiller üzerinden değil, aynı zamanda kişilerin sırf ülkede bulunmalarından hareketle dahi kullanmaktadır¹³¹.

1.5.2. Birleşik Krallık Hukuku

Çeşitli toplumlardan insan nüfusuna sahip olan Britanya’da, 1793 yılına kadar sınır dışı etme bakımından yabancılar ve vatandaşlar arasında net bir ayırım yapılmamıştır. Bu tarihe kadar vatandaşları ülkeden gönderen durumlar aynı şekilde yabancılar

¹²⁶ Örneğin m.1229/b hükmü uyarınca, 5 yıl boyunca uzun dönem ikamet sahibi olmuş kişiler veya herhangi bir ikamet iznine en az 7 yıldır sahip olan kişiler, herhangi bir suç işlememişler ise savcılık makamı bu kişilerin gönderilmemelerine karar verebilir.

¹²⁷ Bu itirazlar idârî itirazlar olmalarına karşın yargıçlar tarafından karara bağlanmaktadır.

¹²⁸ Göç Komisyonu (BIA) ve Göç Mahkemesi, Göç İdaresinin ve Adalet Bakanlığının bir parçasıdır. Bkz. Kit Johnson, *Pereira v Sessions: A Jurisdictional Surprise For Immigration Courts*, *Columbia Human Rights Law Review*, Vol:50, 2018, s.13, dn.59.

¹²⁹ 8. bölümün 1252.maddesinde hükme bağlanmıştır.

¹³⁰ Burada ayrıca belirtmek gerekir ki m.1101/a/15 hükmü ile, belirlenen ve göçmen sayılmayan kişilere ek bir fırsat tanınmıştır. Bu fırsat m.1127/7/d hükmü uyarınca İçişleri Bakanı’nın izniyle ülkede kalma hakkıdır.

¹³¹ Benzer bir değerlendirme için Bkz. Eroğlu, “*Türk-Amerikan*”, s.627.

bakımından da geçerlidir¹³². Sınır dışı etme işlemleri bu tarihten İkinci Dünya Savaşı'na kadar genel olarak sadece yabancılarla sınırlansa da sahip olunan kolonilerin vatandaşları adeta keyfi bir şekilde sınır dışı edilebiliyordu¹³³. Ancak savaşla birlikte keyfi uygulamalar azaltılmıştır¹³⁴. Yirminci yüzyıl boyunca sınır dışı etme Britanya'da sıklıkla başvurulmuş bir yol değildir¹³⁵. Ancak yirminci yüzyıl sonlarında artmaya başlayan sınır dışı etme, yirmi birinci yüzyıl itibarıyla vazgeçilmez bir enstrüman olarak kullanılmaktadır¹³⁶. Hatta 2010'lardan itibaren sınır dışı etmenin giderek arttığını söylemek yanlış olmaz¹³⁷.

Sınır dışı etme Britanya'da devletin egemenlik yetkisine dayanarak almış olduğu idârî bir karar olarak kabul edilmektedir¹³⁸. Bu karar İngilizce'de *deportation* veya *expulsion* şeklinde ifade edilmektedir¹³⁹. Günümüzde Britanya açısından vatandaş ve yabancı ayrımı net bir şekilde belirlenmiştir. 1948 tarihli Vatandaşlık Kanunu (*"Nationality Act 1948"*)¹⁴⁰ ile vatandaşların ülkeye giriş ve ülkede kalış hakları teminat altına alınmış olduğundan, sınır dışı etme işlemlerinin sadece yabancıları kapsadığını belirtmek yerinde olacaktır¹⁴¹. Nitekim Göç Kanunu'nun (*Immigration Act 1971*) 1. kısım 3. bölüm m.5 hükmünde Britanya vatandaşı olmayan kimselerin sınır dışı edilebileceği

¹³² Javier Bleichmar, "Deportation as Punishment: A Historical Analysis of the British Practice of Banishment and Its Impact on Modern Constitutional Law," *Georgetown Immigration Law Journal* 14, no. 1 (Fall 1999): 115-164, s.130 (*"Deportation"*). Buna bağlı olarak sınır dışı etme işlemlerinde vatandaş ve yabancı ayrımı hususu bulunmamaktaydı. Bkz. Bleichmar, *"Deportation"*, s.130.

¹³³ Örneğin Güney Rodezya'da *"renkli"* kişilere alkol sağlayan kimseler sınır dışı edilebiliyordu. Bkz. Jordanna Bailkin, *Leaving Home: The Politics of Deportation in Postwar Britain*, *The Journal of British Studies* 47, no. 4 (2008): 852-82. s.855. doi:10.1086/590168. (*"Leaving Home"*)

¹³⁴ Bailkin, *"Leaving Home"*, s.855-856.

¹³⁵ Alice Bloch ve Liza Schuster, *At the Extremes of Exclusion: Deportation, Detention and Dispersal*, *Ethnic and Racial Studies* Vol. 28 No:3, 2005, 491-512, s.491 (*"Exclusion"*).

¹³⁶ Bloch ve Schuster, *"Exclusion"*, s.492.

¹³⁷ Nitekim basında *"Windrush Skandalı"* olarak anılan olayda, eski İngiliz kolonilerinden işçi olarak ülkeye gelmiş kişilerin torunlarının dahi sınır dışı edilmeye çalışıldığı bilinen bir gerçektir. Konuyla alakalı tespitler için bkz. Luke de Noronha, *Deportation, Racism and Multi-status Britain: Immigration Control and the Production of Race in the Present*, *Ethnic and Racial Studies*, Vol.42 No.14, 2413-2430 s.2413-2414. <https://doi.org/10.1080/01419870.2019.1585559> E.T.09.12.2022.

¹³⁸ Bleichmar, *"Deportation"*, s.134. Ancak bu işlemin devletin egemenlik yetkisinin genişletilmesi ile alakalı bir medeni hukuk yolu olduğu yönünde ihtilaflar bulunmaktadır. s.134-135.

¹³⁹ Sınır dışı etme İngilizce'de farklı terimlerle ifade edilmektedir. *Expulsion* ve *deportation* kelimeleri temelde aynı durumu anlatmak için kullanılmaktadır. Ancak kabul ettiğimiz görüşe göre idârî makamlar tarafından başarılı bir şekilde gerçekleştirilen *expulsion* yani çıkarma, Türk hukukunun bakış açısıyla sınır dışı etme, yani *deportation* manasına gelmektedir. Bkz. Andrew Scholten *International Law Aspects of Forced Deportations and Expulsions*. Congress on Urban Issues, Malaga, 2016, s.2.

¹⁴⁰ Söz konusu kanun metnine ulaşmak için bkz. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo6/11-12/56/enacted> E.T.09.12.2022.

¹⁴¹ Bloch ve Schuster, *"Exclusion"*, s.495.

belirtilmektedir¹⁴². Hükmün devamında sınır dışı etme yetkisinin İçişleri Bakanlığında olduğu öngörülmektedir¹⁴³.

Sınır dışı etmenin genel nedenleri Göç Kanunu 3. bölüm m.5 ve m.6 hükümlerinde belirtilmiştir. Söz konusu hükümlere göre Britanya vatandaşı olmayan kimseler, kamunun iyiliği (m.5) veya almış olduğu hapis cezasının infazından sonra mahkemenin sınır dışı işlemi tavsiyesi vermesi (m.6) nedenlerinden dolayı sınır dışı edilir. 6.madde hükmünde belirtilen hapis cezası verilmesi Britanya Sınırları Kanunu¹⁴⁴ (*UK Borders Act*) 32. bölüm gereğince kamunun iyiliği için verilmektedir. Buna göre sınır dışı etme kararları da genel olarak kamunun iyiliği için verilmektedir. Her ne kadar Britanya, AB üyeliğini sonlandırmış olsa da 2016 tarihli Avrupa Ekonomik Bölgesi Göç Düzenlemeleri¹⁴⁵ (*The Immigration (EEA) Regulations*) ve 2020 tarihli Vatandaş Hakları ile İlgili Düzenlemeler¹⁴⁶ (*The Citizens' Rights (Frontier Workers) (EU Exit) Regulations 2020*) gereği kamu güvenliği ve kamu düzeni nedenleri ile sınır dışı kararı verilmesi 2023 itibarıyla ve bu kanunlar uyarınca mümkündür.

Göç Kanunu 3.bölüm m.5/b hükmüne göre, kişinin ailesinden bir kişi sınır dışı edilmiş ve kendisi de yabancı ise bu kişi de sınır dışı edilebilecektir. Burada takdir hakkı İçişleri Bakanlığı'ndadır. Britanya'da yürürlükte olan göç kanunlarının bir birleşimi sayılabilecek Göç Kuralları¹⁴⁷ (*Immigration Rules*) 13.bölümü 385. paragrafa göre, sınır dışı edilen kişi, kendisini kabul edecek bir devlet gösteremezse uyrukluğuna sahip olduğu veyahut en sıkı ilişki içerisinde bulunduğu devlete gönderilir. Kişi 400. paragrafta belirtilen kanuni hâllerin bulunduğu iddiasıyla işlemin iptali için İçişleri Bakanlığı'na başvuruda bulunabilir. Belirlenen hâllerin olması durumunda sınır dışı

¹⁴² Söz konusu 3. bölümün metnine ulaşmak için bkz. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1971/77/section/3> E.T.09.12.2022.

¹⁴³ Hükmünde geçen *Secretary of state* genel olarak Türkçe sözlüklerde Dışişleri Bakanı olarak kabul edilmekteyse de (bkz. Mustafa Yuvaç, Hukuk Terimleri Sözlüğü “Türkçe-İngilizce”, Ankara, Galeati Yayıncılık, 2018, s.314) *British Immigration Law* çerçevesinde bir değerlendirme yapıldığında, Göç Kanunu'nda bahsi geçen *secretary of state* kelimesinin Türkiye'deki karşılığı olarak içişleri bakanı veya yabancılar ile ilgili İç İşleri bakan yardımcısı veyahut bu konuda yetkili İç İşleri bürokratları olduğu kabul edilebilir. Nitekim *Minister for Safe and Legal Migration* isimli devlet yetkilisi Home Secretary isimli Türkiye'deki içişleri bakanının karşılığı olan makamın altında çalışmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.gov.uk/government/ministers/parliamentary-under-secretary-of-state-minister-for-future-borders-and-immigration> E.T.09.12.2022.

¹⁴⁴ Söz konusu bölüm için bkz. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2007/30/section/32> E.T.12.12.2022.

¹⁴⁵ <https://www.legislation.gov.uk/uksi/2016/1052/made> E.T.12.12.2022.

¹⁴⁶ <https://www.legislation.gov.uk/uksi/2020/1213/contents/made> E.T.12.12.2022.

¹⁴⁷ Detaylı bilgi için bkz. <https://www.gov.uk/guidance/immigration-rules> E.T.12.12.2022.

etme işlemi iptal edilebilir. Bundan başka, kişi 390. paragrafa göre ülke dışına çıkarıldıktan sonra işlemin hukuka aykırı olduğu düşüncesiyle İçişleri Bakanlığına başvuruda bulunabilir. Ancak bu başvurunun yapılabilmesi için kişi sınır dışı edilmiş durumda olmalıdır¹⁴⁸. Yine kişi, 390. paragraf gereği AİHS m.8 hükmünün ihlâli¹⁴⁹ (aile birliği) veya AİHS m.3 hükmünün ihlâli gibi nedenlerle işlemin iptalini isteme hakkına sahiptir. Bu değerlendirmeyi de yine İçişleri Bakanlığı yapacaktır.

İşlemlere itirazların sonuçsuz kalması durumunda ilk derece mahkemesine (*Firsttier Tribunal*) Britanya içinden 14 gün, dışından 28 gün içinde itiraz edilebilir. Burada bir sonuç çıkmaması ve ilk derece mahkemesinin izni olması hâlinde üst mahkemeye (*Upper Tribunal*) başvurulabilir¹⁵⁰. Hakkında sınır dışı kararı verilmiş kişi 362 ve 382. paragraflar gereği idârî gözetim altında da tutulabilecektir.

1.5.3. Avustralya Hukuku

Avustralya hukukunda göç ile ilgili hükümler 1958 tarihli Göç Kanunu'nda (*Migration Act 1958*)¹⁵¹ bulunmaktadır. Sınır dışı ile ilgili hükümler ise Kanun'un 200.maddesinden itibaren yer almaktadır. Kanun'a göre sınır dışı kararı İçişleri Bakanlığı tarafından alınmaktadır. Kanun'un 200. maddesi uyarınca, sınır dışı kararı yalnızca Avustralya vatandaşı olmayan yabancılar hakkında verilebilir. Görüldüğü üzere, vatandaşın sınır dışı edilmezliği Avustralya hukukunda da geçerlidir. Kanun'un sonraki maddesinde ülkede on yıldan az bir süredir bulunan yabancıların, bir suçtan dolayı hüküm giymesi hâlinde sınır dışı edilmesi düzenlenmektedir. Kanun 202. maddesinde güvenlik nedenine dayanarak hangi durumlarda bir yabancıların sınır dışı edilebileceği açıklanmaktadır. Söz konusu hükümde bahsi geçen "güvenlik" kavramı,

¹⁴⁸ Britanya Yüksek Mahkemesi (*Supreme Court*) 2017 yılında verdiği bir kararında bu durumun Kanun'a aykırı olduğu hükmünü vermiş ve kişiye ülkeden çıkarıldıktan sonra itiraz hakkı verilmesini hukuka aykırı bulmuştur. Söz konusu karar için bkz. <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2016-0009-judgment.pdf> E.T.12.12.2022.

¹⁴⁹ Bu konuda 27 Eylül 2022 tarihinde verilmiş olan bir AİHM kararına göre (*Otite v UK-18339/19*) kişi, daha önce suç işlemiş ise, hakkında sınır dışı kararı verilmesi, ailesinin İngiliz vatandaşı olması durumunda dahi mümkün olacak ve hukuka aykırı (aile birliğine aykırı) sayılmayacaktır. Söz konusu karara ulaşmak için bkz. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-219755%22%7D> E.T.12.12.2022.

¹⁵⁰ Örneğin *Appeal Number: UI-2021- 001031 On Appeal From The Firsttier Tribunal (IAC): Judge O'Rourke (HU/02387/2021)* kararında başvuruların sırasıyla nereye yapılması gerektiği açıklanmış ve öncelikle ilk derece mahkemesine başvurulduktan sonra yüksek mahkeme (Supreme Court) veya Temyiz Mahkemesi (Court of Appeal)'ne başvurmadan Üst Mahkemenin Göç ve İltica Bölümüne (*Upper Tribunal Immigration and Asylum Chamber*) başvurulması gerektiği hem Yüksek Mahkeme hem de Temyiz mahkemesi tarafından teyit edilmiştir.

¹⁵¹ <https://www.legislation.gov.au/Details/C2015C00344> E.T.31.05.2023.

1979 tarihli Avustralya Güvenlik ve İstihbarat Teşkilatı Yasası'nın (*Australian Security Intelligence Organisation Act 1979*) 4. maddesinde tanımlanmıştır. Hükme göre güvenlik, Avustralya ve İngiliz Milletler Topluluğu ülkelerinin her türlü sabotaj, casusluk, şiddet veya toprak bütünlüğüne karşı eylemlerden korunmasıdır. Buna göre güvenlik kıstaslarını karşılamayan yabancılar sınır dışı edilebilir.

Kanun'un 203. maddesinde ciddî suçları işleyen yabancıların nasıl ve ne şekilde sınır dışı edilecekleri ifade edilmiştir. Hüküm incelendiğinde, ciddî suçların detaylı bir şekilde diğer kanunlara yönlendirme yapılarak belirlendiği görülmektedir. Buna göre, ciddî suçlardan ilki Avustralya Ceza Kanunu (*Criminal Code Act 1995*) m.80-83 hükümlerinde öngörülen ihanet, sabotaj, isyan başlatma ve savaş esirlerinin kaçmasına yardım suçlarıdır. Aynı Kanun'un 11. maddesinde geçen suçlar da yine sınır dışı kararına konu olabilecek ciddî suçlardan sayılmıştır. Söz konusu suçlar örgüt kurma, kışkırtma, suça yardım ve yataklık, suça teşvik gibi suçlardır. Bir diğer ciddî suç ise 1914 tarihli Ceza Kanunu (*Crimes Act 1914*) m.6 hükmünde geçen suçluya yardım suçudur. Kanun'da geçen son suç ise kişinin ülke sınırlarını kanunlara aykırı bir şekilde geçmesidir.

Hakkında sınır dışı kararı alınan kişinin eşi, çocukları veya fiilî partneri ülkede yasal olarak ikamet ediyorsa bu kişi Bakanın tavsiyesi üzerine sınır dışı edilmeyebilir (m.205). Sınır dışı kararı olabildiğince hızlı uygulanmak zorunda olsa da kararın uygulanmasının gecikmesi, kararın icra edilmemesi için sebep teşkil etmez. Hakkındaki sınır dışı kararı icra edilen yabancı bu işlem gerçekleşirken ortaya çıkan masrafları ödemek zorundadır (m.212). Hakkında sınır dışı kararı alınan yabancı idârî mahkemede (*Administrative Appeals Tribunal*) itirazda bulunma hakkına sahiptir.

1.5.4. Kanada Hukuku

Kanada hukukunda göç ve mülteciler ile ilgili hükümler Göç ve Mültecileri Koruma Kanunu'nda (*Immigration and Refugee Protection Act (S.C. 2001, c. 27)*)¹⁵² bulunmaktadır. Sınır dışı prosedürü ile ilgili hükümlere ise Kanun'un birinci kısım beşinci bölüm 48 ila 65. maddeleri arasında yer verilmiştir. Söz konusu hükümler

¹⁵² <https://laws.justice.gc.ca/eng/acts/i-2.5/> E.T. 31.05.2023.

incelendiğinde, ilk olarak, Kanada hukukunda da vatandaşın sınır dışı edilemeyeceği göze çarpmaktadır (m.48/2).

Sınır dışı işlemleri ile ilgili olarak Kanun'un uygulanmasından Kamu Güvenliği ve Âcil Durumlara Hazırlık Bakanı sorumludur (m.4/2). Sınır dışı kararı ise Kanada Göçmenlik, Mülteciler ve Vatandaşlık Dairesi¹⁵³ veya Kanada Sınır Hizmetleri Dairesi¹⁵⁴ tarafından verilmektedir. Verilen sınır dışı kararı, karara itiraz edilmemesi hâlinde derhal infaz edilmektedir (m.49).

Diğer birçok ülkede olduğu gibi Kanada'da da idârî gözetim söz konusudur (m.54-55). Sınır dışı kararları ile ilgili itirazlara Göç Temyiz Mahkemesi (*The Immigration Appeal Division*) bakmaktadır (m.62). Mahkeme tarafından yabancı lehine karar verilmesi hâlinde yabancı hakkındaki sınır dışı kararı icra edilmez (m.70). Bakanın hakkında sınır dışı kararı alınan yabancı lehine itiraz etmesi de mümkün görülmüştür (m.70/2).

1.6. Türk Yabancılar Hukukundaki İlgili Kavramlar

Sınır dışı prosedürünün niteliğini daha iyi anlamak için Türk yabancılar hukukundaki bazı kavramları açıklamak gerekmektedir. Aşağıda bu kavramlar genel özellikleri ve sınır dışı prosedürü ile olan ilişkileri çerçevesinde incelenecektir.

1.6.1. Vatandaş

Doktrinde ve günlük hayatta vatandaş kavramı ile aynı anlamda kullanılan bir takım kavramlar bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak tâbiyet, uyrukluk, milliyet, mensûbiyet, yurttaşlık gibi kavramlar verilebilir. Bu kavramlar günlük hayatta çoğunlukla birbirleri yerine kullanılmaktadır. Ancak özellikle milliyet ve mensûbiyet gibi kavramlar hukuk literatürü açısından vatandaşlık kavramını karşılamamaktadır. Zira bu kavramlardan milliyet salt bir ırkı ifade ederken mensûbiyet ise belirli bir gruba olan bağlılığı ifade etmektedir¹⁵⁵. Buna karşın tâbiyet, uyrukluk ve yurttaşlık kavramlarının vatandaşlık kavramıyla yakınlığı veya benzerliği bulunmaktadır. Doktrinde bu kavramların aynı veya farklı olduğunu ifade eden birçok görüş bulunmaktadır.

¹⁵³ *Immigration, Refugees and Citizenship Canada (IRCC)*.

¹⁵⁴ *Canada Border Services Agency (CBSA)*.

¹⁵⁵ Kelimelerin tam manası için bkz. <https://sozluk.gov.tr/> E.T.01.01.2023.

Tâbiyet, *bir kişi veya şeyi bir devlete bağlayan hukukî bağ* şeklinde tanımlanırken, vatandaşlık kavramı “*belirli şartları şahsında taşıyan gerçek kişileri devlete bağlayan hukukî bağ*” şeklinde tanımlanmaktadır¹⁵⁶. Yurttaşlık kavramının ise vatandaşlık ile eş anlamlı olduğu kabul edilmelidir¹⁵⁷. İfade edilen tanıma benzer bir tanım, “*Nottebohm Kararında*”¹⁵⁸ da geçmektedir. Ancak kararda, bu hukukî bağın gerçek olması gerektiği, başka bir deyişle, bireyle devlet arasında sıkı bir ilişkinin mevcut olması gerektiği belirtilmiştir¹⁵⁹.

Vatandaşlık ile kişi o devlet vatandaşlarına ait olan hak ve sorumluluklara sahip olmaktadır¹⁶⁰. Bu hak ve sorumluluklara örnek olarak vergi verme, askerlik yapma ve oy kullanma gösterilebilir. Vatandaş, Anayasa m.23 hükmü uyarınca sınır dışı işlemlerinin muhatabı olmayacaktır.

1.6.2. Yabancı

Sözlükte “*başka milletten olan, başka devlet uyruğunda olan, ecnebi*”¹⁶¹ şeklinde tanımlanan yabancının, hukukî tanımı da aslında çok farklı değildir. Bilindiği üzere, sınır dışı etme işlemleri vatandaşları kapsamamakta ve aslında vatandaş kavramının zıddı olan¹⁶² yabancılara kapsamaktadır. Uluslararası literatürde yabancı kavramı çeşitli şekillerde açıklanmaktadır. Ancak bu tanımların içinde en çok kabul gören Devletler Hukuku Enstitüsü’nün 1892 yılında yapmış olduğu tanımdır. Söz konusu tanımda yabancı kavramı, “*bir devletin ülkesinde olan ve o devletin vatandaşı olduğunu iddia etmeye hakkı bulunmayan gerçek kişi*” şeklinde açıklanmaktadır¹⁶³.

¹⁵⁶ Rona Aybay, Nimet Özbek ve Gizem Ersen Perçin, *Vatandaşlık Hukuku*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2019, s.4; Nomer, “*Vatandaşlık*”, s. 19; Vahit Doğan, *Türk Vatandaşlık Hukuku*, Ankara, Savaş Yayınevi, 2020, s.4-5; Işıl Özkan, *Göç ve Vatandaşlık Hukuku*, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2022, s.39.

¹⁵⁷ Tanımla alâkalı geniş bilgiler için bkz. Bihterin Vural Dinçkol ve Alper Işık, 1924 Anayasası Döneminde Yurttaşlık Anlayışı, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C.21, S.1.2015.

¹⁵⁸ Karara ulaşmak için bkz. <https://www.icj-cij.org/en/case/18> E.T.01.01.2023.

¹⁵⁹ Berk Demirkol, “Uluslararası Hukukta Dikkate Alınan Vatandaşlık: Gerçek Kişilerde “Etkin Vatandaşlık” Sorunsalı”, *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2016, s.159-193, s.163.

¹⁶⁰ Nomer, “*Vatandaşlık*”, s.3.

¹⁶¹ <https://sozluk.gov.tr/> E.T.01.01.2023. Yabancı kelimesi Almancada *Ausländer*, Fransızca *étranger*, Latince *peregrinus*, İngilizce *foreigner* veya *alien* terimleri ile ifade edilmektedir. Bkz. Hüseyin Özcan, *Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü*, Ankara, Seçkin Kitabevi, 1985, s.865 (“*Hukuk Sözlüğü*”).

¹⁶² Aybay ve Dardağan Kibar, “*Yabancılar*”, s.6.

¹⁶³ Çelikel ve Öztekin Gelgel, “*Yabancılar Hukuku*”, s.16. Tanımla ilgili eleştiriler için bkz. Aybay ve Dardağan Kibar, “*Yabancılar*”, s.13.

Türk hukukunda ise YUKK m.3/ü hükmü ve “5901 sayılı Türk Vatandaşlık Kanunu” (TVK)¹⁶⁴ m.3/1/d hükmü ile yabancı kavramı tanımlanmıştır. Hükümlerde vatandaşlık nazara alınmış ve T.C. vatandaşı olmayan kişiler yabancı olarak kabul edilmiştir. Doktrinde bir görüşe göre hüküm Türkiye’de bulunan ve Türk vatandaşı olmayan kimseleri kapsamaktadır¹⁶⁵. Bizim de katıldığımız diğer görüşe göre ise kişi, Türkiye’de bulunmasa da vatandaşlık bağı olmadığından Türk hukuku açısından yabancı sayılmalıdır¹⁶⁶.

Sınır dışı etme işlemleriyle karşılaşma ihtimâli olan yabancılar, sadece gerçek kişi yabancılarıdır. Bu gerçek kişi yabancılar, yabancı ülke vatandaşı kimseler, vatansız (*heimatlos*) kimseler, uluslararası korumadan yararlanan kimseler, geçici korumadan yararlanan kimseler veya göçmenler¹⁶⁷ gibi kişi veya kişi toplulukları olarak sınıflandırılır¹⁶⁸. Burada önemle belirtmek gerekir ki, yabancı devlet diplomatları ülkemiz açısından yabancı statüsünde bulunmalarına karşın, Türkiye, daha önce bahsi geçen “*Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi*’ni” imzaladığı için diplomatlar ancak istenmeyen adam ilan edilerek sınır dışı edilebilir.

1.6.3. Vatansız

Türk hukukunda yabancılık açısından Türkiye’ye vatandaşlık bağının olmaması kriteri bulunmaktadır. Ancak yabancı olmak için başka bir ülkenin vatandaşı olma şartı da aranmamaktadır.

¹⁶⁴ R.G. 12.06.2009-27256.

¹⁶⁵ Ekşi, “*Uluslararası Koruma*”, s.38.

¹⁶⁶ Aybay ve Dardağan Kibar, “*Yabancılar*”, s.15.

¹⁶⁷ Yabancılar sınıflandırılırken göçmenleri bu sınıflandırmaya dâhil eden eserler için bkz. Çelikel ve Öztekin Gelgel, “*Yabancılar Hukuku*”, s.27; Doğan, “*Yabancılar*”, s.12. Doktrinde bir görüş göçmenleri “*ayrıcılık yabancılar*” şeklinde nitelendirmiştir. Bkz. Aybay ve Dardağan Kibar, “*Yabancılar*”, s.34.

¹⁶⁸ Doğan, “*Yabancılar*”, s.4 vd. Azınlıklar bu kişi gruplarına dâhil değildir. Ülkemiz açısından tarihte azınlıklar yabancı kişi grupları arasında sayılmış ise de 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması m.38-54 arasında bulunan hükümlerin başlangıcı ve sonrasında ülkemizde yürürlüğe konulan yasalarla birlikte azınlıklar eşit vatandaş olarak kabul edilmişlerdir. Lozan ve sonrasında azınlıklarla alâkalı gelişen durum hakkında geniş bilgi için bkz. Nilgün Atıcı Köktaş ve Hakkı Büyükbaş, Lozan Antlaşması, Dini Azınlıklar ve Dış İlişkiler Boyutu, Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.2, S.3, 2016, s.1-11. Nitekim Anayasa’nın başlangıç metni de temel hak ve hürriyetlerden bahseden kısımlarında “*her Türk vatandaşı*” şeklinde bir belirleme yapmıştır. Bundan dolayı Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkeste olduğu gibi azınlıklar da sınır dışı etme işlemi ile karşı karşıya gelme riski altında değillerdir. Azınlık kavramı her ülkede farklı şekillerde açıklanmış ve kesin tanımı olmayan bir kavram olduğu için, azınlıkların sınır dışı işlemleri ile karşılaşmaları geri dönüşü çok zor yanıtlara sebebiyet verebilecektir. Konuyla alâkalı bkz. Oğuz Demiralp, Azınlıklar Hukuku, Uluslararası Suçlar ve Tarih, 2022, s.19-27.

Vatansız kişiler, Birinci Dünya Savaşı'nı bitiren barış antlaşmalarının yapılmasından sonra ortaya çıkmıştır¹⁶⁹. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise bu sayı giderek artmaya başlamıştır. Bunun sonucunda İHEB hükümlerinde bu konuya yer verilmiştir. İHEB m.15 hükmü uyarınca “*her insanın vatandaşlık hakkı*” bulunmaktadır. Ancak pratikte böyle bir durumun olmadığı açıkça ifade edilebilir. Başka bir deyişle vatansız insanların varlığı bir gerçektir. 1954 yılında imzalanan “*Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme*” ve 1961 yılında imzalanan “*Vatansızlığın Azaltılmasına Dair Sözleşme*”¹⁷⁰ bu gerçeğin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır¹⁷¹.

Vatansız kişilerin kim olduğu belirlenirken bu sözleşmelerde yer alan hükümler dikkate alınmaktadır. Nitekim 1954 Sözleşmesi'nin 1. maddesinde vatansız kişi, herhangi bir devletin yasaları uyarınca o devletin vatandaşı olarak kabul edilmeyen kişi şeklinde tanımlanırken; YUKK m.3/ş hükmü uyarınca, herhangi bir devletle arasında vatandaşlık bağı olmayan yabancı kişi şeklinde tanımlanmıştır. Sonuç olarak, vatansız kişi tanımlamaları dünyada birbirine yakın şekilde yapılmıştır¹⁷². Sözlüklerde ise vatansız kimseler “*tabiiyeti olmayan*”¹⁷³ veya “*vatani olmayan kimseler*”¹⁷⁴ şeklinde tanımlanmıştır.

YUKK m.51/1-b hükmü ile vatansızların sınır dışı edilmesi ile ilgili bir konuya ayrıca değinilmiştir. Söz konusu hüküm gereği vatansızlar, “*kamu düzeni ve kamu güvenliği açısından ciddi tehdit oluşturmadığı sürece*” sınır dışı edilmez. Buna göre sınır dışı kararını verecek olan idârî makam kişinin vatandaşlığı olup olmadığını araştırdıktan sonra m.51/1-b hükmü kapsamına girip girmediğini de araştıracaktır¹⁷⁵.

1.6.4. Göç ve Göçmen

Dünya tarihinde belki de kavimler göçünden bu yana etkisini en çok hissettiren göçler son yüzyılda yaşanmış ve hâlen dahi yaşanmaktadır. Çıkan savaşlarla birlikte kitlesel

¹⁶⁹ Michelle Foster ve Helene Lambert, *International Refugee Law and The Protection of Stateless Persons*, Oxford, Oxford University Press, 2019, s.16.

¹⁷⁰ Türkiye bu Sözleşme'nin tarafı değildir.

¹⁷¹ David Weissbrodt ve Clay Collins, *The Human Rights of Stateless Persons*, *Human Rights Quarterly* 28, no. 1, 2006, s.245–76, s.247. <http://www.jstor.org/stable/20072730>. E.T. 05.01.2023.

¹⁷² Vatansız kimseler İngilizce *stateless person* şeklinde, Latince *heimatlos* şeklinde ifade edilmektedir.

¹⁷³ Özcan, “*Hukuk Sözlüğü*”, s.850.

¹⁷⁴ <https://sozluk.gov.tr/> E.T.05.01.2023.

¹⁷⁵ Doğan, “*Yabancılar*”, s.119.

yer değiştirmeler o kadar yaygınlaşmıştır ki, BM verilerine göre 2020 yılı itibarıyla 281 milyon göçmen bulunmaktadır¹⁷⁶.

Uluslararası hukukta gn genel geçer bir tanımı bulunmamaktadır¹⁷⁷. Uluslararası G rgt tarafından çıkarılan g terimleri sözlüğünde, g, “uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içerisinde yer değiştirmek”¹⁷⁸ şeklinde tanımlanmıştır. Doktrinde ise çeşitli şekillerde sınıflandırılan g kavramını, ait olunan toplum içerisinde olan g veya ait olunmayan toplum içerisine olan g şeklinde, başka bir anlatımla i veya dış g şeklinde sınıflandırılabiliriz. Gn düzenli ve düzensiz g veya yasal ve yasa dışı g şeklinde sınıflandırılması da mümkündür.

Türk hukukunda ise g kavramı, YUKK m.3/1 hükmünde, “yabancıların, yasal yollarla Türkiye’ye girişini, Türkiye’de kalışını ve Türkiye’den çıkışını ifade eden düzenli g ile yabancıların yasa dışı yollarla Türkiye’ye girişini, Türkiye’de kalışını, Türkiye’den çıkışını ve Türkiye’de izinsiz çalışmasını ifade eden düzensiz g ve uluslararası korumayı” içine alacak şekilde ifade edilmiştir. Hükümden anlaşılacağı üzere Türk hukukunda g; düzenli g, düzensiz g ve uluslararası korumayı ifade etmektedir.

Buradan Türk hukukuna göre düzenli gn, bir kişinin Türkiye’ye yasal yollarla girişini, Türkiye’de kalışını ve Türkiye’den çıkışını ifade ettiği anlaşılmaktadır. Düzensiz gte ise, düzenli gn tam tersi şekilde, yasa dışılık unsuru aranmıştır. Bir başka deyişle Türk hukukunda düzenli g yasal güç ile düzensiz g ise yasa dışı g ile eş anlamlı olarak anlaşılmaktadır. Doktrinde de düzensiz g ile yasa dışı gn eş anlamlı olduğu ifade edilmektedir¹⁷⁹. Göç İdaresi Başkanlığı da benzer bir şekilde düzensiz g, “bir ülkeye yasadışı giriş yapmak, bir ülkede yasadışı şekilde kalmak veya yasal yollarla girip yasal süresi içerisinde ıkırmamak” şeklinde tanımlamıřtır¹⁸⁰.

Türk yabancılar hukukuna hâkim olan ve sınır dışı etme konusu ile bağlantısı olan bir diğer kavram ise göçmen kavramıdır. Göçmen kavramı uluslararası literatürde bir

¹⁷⁶ <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive/> E.T.05.01.2023.

¹⁷⁷ Gülüm Bayraktaroğlu zelik, Avrupa Birliği G Politikasının Yasal erevesi, Avrupa ve Uluslararası G Hukuku, Ed. Gülüm Bayraktaroğlu zelik ve Elçin Aktan, Ankara, Yetkin Yayınevi, 2022, s.113.

¹⁷⁸ Bülent iekli ed. G Terimleri Sözlüğü, Uluslararası G rgt, 2009, s.22. (“G Terimleri”)

¹⁷⁹ Ekşi, “Uluslararası Koruma”, s.1.

¹⁸⁰ <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-hakkinda> E.T.11.06.2023.

ülkeden başka bir ülkeye kalıcı olarak yaşamaya gelen kimse veya kimseler şeklinde tanımlanmaktadır¹⁸¹. Türkiye’de ise sözlüklerde “*bir memleketten başka bir memleketeye yaşamaya gelen kimse*” şeklinde tanımlamalar bulunmaktadır¹⁸². Göçmenler tanımlanırken kişinin göç etmeye zorunlu kalması veya kalmaması dikkate alınmamaktadır¹⁸³.

Türk hukukunda ise göçmen kavramı bu genel tanımlamalardan başka, nevi şahsına münhasır bir şekilde anlaşılmaktadır. Göçmen kavramı hukukumuzda uluslararası hukuktaki tanımından ziyade kültürel bir altyapısı olan ve altında daha başka anlamlar ihtiva eden muhacir¹⁸⁴ kavramıyla eş anlamlı olarak anlaşılmaktadır. Nitekim göçmen kavramının açıkça tanımlandığı “5543 sayılı İskân Kanunu¹⁸⁵” (İsK) m.3/d hükmüne göre, kişinin göçmen olarak kabulü için *Türk soy ve kültürüne bağlılık* şartı aranmaktadır. Ancak, daha önce değinilen YUKK m.3/1 hükmünde, göçe verilen anlam ve YUKK m.60/A hükmünde bahsi geçen gönüllü geri dönüş kapsamına alınan kişilerin göçmen şeklinde anılması dikkate değerdir. Hükümler dikkate alındığı zaman göçmenlerden sadece *Türk soy ve kültürüne bağlılık* unsurunu taşıyan kimselerin anlaşılmayacağı gayet açıktır. Bundan dolayı kanunlar arası bu uyumsuzlukların giderilmesi için *Türk soy ve kültürüne bağlı* olan kimseleri nitelerken *muhacir* terimini kullanmanın, bunlar dışında ülkemize gelen yabancı kimseleri nitelerken ise diğer kanunlarda bahsedilen terimlere ek olarak *göçmen* terimini kullanmanın doğru olacağı kanaatindeyiz¹⁸⁶. Bu nedenle Türk hukukunda uluslararası kullanıma uygun olarak göçmen kavramının yerine muhacir kavramı kullanılmalıdır. Göçmen kavramı ise

¹⁸¹ <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/immigrant> E.T.05.01.2023.

¹⁸² Özcan, “*Hukuk Sözlüğü*”, s.262.

¹⁸³ Nitekim Göç Terimleri Sözlüğü bu şekilde bir belirleme yapmıştır. Bkz. Çiçekli, “*Göç Terimleri*”, s.22.

¹⁸⁴ İslam peygamberi Hz. Muhammed’in Mekke’den Medine’ye hicreti ile altyapısını bulan ve Osmanlı Hukukunda elden çıkan topraklarda yaşayan Müslüman veya gayrimüslim ahalinin elde bulunan topraklara alınması ile gelen kişileri kapsayan muhacir kavramı (bkz. Diyanet İslam Ansiklopedisi <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhacir--osmanli> E.T.30.03.2023) yerine göçmen kavramının kullanılması isabetli olmamıştır. Nitekim 1934 tarih (R.G. 21.06.1934-2733) ve 2510 sayılı mülga İskân Kanunu m.3 hükmünde göçebe kavramına yer verilirken göçmen yerine muhacir kavramı kullanılmaktaydı. Ancak 5543 sayılı İskân Kanunu m.3/d hükmünde göçmen kavramı kullanılmıştır.

¹⁸⁵ R.G. 26.09.2006-26301.

¹⁸⁶ Doğan, “*Yabancılar*”, s.12; Nomer, “*Vatandaşlık*”, s.92-93.

uluslararası hukukta kullanıldığı anlama göre kanun koyucu tarafından belirlenmelidir. Bu şekilde meydana gelen kavram karmaşası da ortadan kalkacaktır¹⁸⁷.

Göçmen olarak kabul edilenler her ne kadar İskân Kanunu m.8/4 hükmü uyarınca vatandaşlığa alınacaklarsa da vatandaşlığa alınmalarına kadar sınır dışı edilme riski ile teorik olarak karşılaşabileceklerdir. Zira bu kimseler vatandaşlığa alınana kadar yabancı statüsündedir. Ayrıca İSK m.3/d hükmünde yapılan göçmen tanımında vatandaşlığa yer verilmemiş ve sadece “*Türk soy ve kültürüne bağlılık*” aranmıştır. Nitekim yine konuyla alakalı olan TVK m.12/1/d hükmünde göçmenlerin vatandaşlığa alınabileceği ifade edilmektedir. Alınabileceği ifadesinden alınmayabileceği sonucu da çıkarılabilir. Bu nedenle bu kişiler vatandaşlığa alınmalarına kadar teorik olarak sınır dışı edilebilir.

1.6.5. Uluslararası Koruma

YUKK m.3/r hükmü uluslararası korumayı açıklamıştır. Hükme göre, uluslararası korumadan bahsedildiğinde mülteci, şartlı mülteci veya ikincil koruma kavramları anlaşılmalıdır. Başka bir anlatımla bu kavramlar uluslararası koruma kavramının alt kavramları olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası doktrinde ise uluslararası koruma kavramına yönelik çeşitli tanımlamalar yapılmaktadır. Örneğin memleketlerini terk etmek zorunda kalan ve sığınma ihtiyacı hisseden kimselere yaşam hakkı, özgürlük gibi insan haklarını sağlamayı amaç edinmiş, çare niteliğindeki bir kurum şeklinde tanımlar karşımıza çıkabilmektedir¹⁸⁸.

Türk doktrininde ise, bir kişinin vatandaşlığına sahip olduğu devletten, ırk, din, hayat görüşü, sosyal ve ekonomik nedenlerle hak ettiği korumayı bulamaması nedeniyle başka bir devletten bu korumayı istemesi şeklinde tanımlar mevcuttur¹⁸⁹.

BMMYK uluslararası korumayı, ait olduğu ülkenin dışında olup o ülkeye geri dönemeyen veya dönerse risk altında olacak olan, ülkesi tarafından korunmayan veya

¹⁸⁷ <https://www.goc.gov.tr/turkiyedeki-gocmenlerin-ve-insan-ticareti-magdurlarinin-haklarinin-korunmasinin-guclendirilmesi-projesinin-kapanis-toplantisi-gerceklestirildi> (E.T.11.01.2023). T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı tarafından paylaşılan bilgide dahi göçmen kavramı kullanılmaktadır. Devletin kendi kurumlarının bile kavram karmaşası yaşamasından dolayı bu kavramlarda yapılacak düzenlemelerde büyük faydalar bulunmaktadır.

¹⁸⁸ Jean-Pierre Hocke, Note on International Protection, The International Migration Review S.20, C.4, 1986, s.1020.

¹⁸⁹ Doğan, “Yabancılar”, s.139 vd.

ülkesinin korumasını istemeyen kimselere uluslararası toplumun sağladığı koruma şeklinde tanımlamıştır¹⁹⁰.

Türkiye, tarihte ve günümüzde, bulunduğu coğrafya itibarıyla uluslararası koruma ihtiyacı hisseden kimseler için adeta güvenli bir liman olmuştur. Bu özelliği nedeniyle yakından ve uzaktan farklı devletlerin vatandaşları Türkiye’ye gelip uluslararası koruma talep etmektedir. Bu sebeple Türk kanun koyucusu gelen kişileri kategorize etmiştir. Bunun neticesinde ise uluslararası koruma kavramı çeşitli alt kavramlar ile sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma ile uluslararası koruma, uluslararası hukukta olduğu gibi ülkemizde de kabul edilmiş ve adeta bir üst kavram olarak yerini almıştır¹⁹¹. Aşağıda bu sınıflandırma incelenmiştir.

1.6.5.1. Sığınmacı

Toplum içerisinde çoğunlukla sığınmacı ve mülteci kavramları, hatta göçmen kavramı eş anlamlı bir şekilde kullanılmaktadır. Buradan bu kavramların birbirlerine yakın anlamda oldukları sonucu çıkmaktadır. Ancak her ne kadar yakın anlamda kullanılsalar da, hukuken bu kavramların birbirlerinden ayrılımları gerekmektedir. Zira bu şekilde bir ayrım belirsizlikleri giderecektir.

Sığınmacı kavramını açıklamak için öncelikle sığınma hakkı konusunda bilgi vermek gerekmektedir. İHEB m.14 hükmü uyarınca her insan zulüm altında olması durumunda başka devletlere sığınma hakkına sahiptir¹⁹². Sığınma hakkı sözlüklerde genellikle iltica hakkı şeklinde de anılmaktadır¹⁹³. Doktrinde ise kişinin vatandaşlığına sahip olduğu ülkeden ırkı, dînî veya hayat görüşü gibi sebeplerle uğradığı veya uğrayacağı zulümden kurtulmak için başka bir devletten asgarî insan haklarını talep etmesine olanak sağlayan

¹⁹⁰ UNHCR, Master Glossary of Terms. (<https://www.unhcr.org/glossary/> E.T.11.01.2023)

¹⁹¹ Nuray Ekşi, Mahkeme Kararları Işığında Suçluların İltica Sistemi Dışında Bırakılması, İstanbul, Beta Yayınevi, 2017, s.6-7.(“İltica Sistemi”)

¹⁹² İHEB metninin Türkçe çevirilerinde mülteci veya iltica terimi kullanılsa da (bkz. HSK çevirisi <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf> E.T.07.01.2023) maddede geçen kelimenin sığınmacı şeklinde çevrilmesi gerektiğinde şüphe yoktur. Zira mülteci kelimesinin İngilizce karşılığı *refugee* kelimesi iken metnin aslında *asylum* ve *seek* kelimeleri geçmektedir. Bu kavramların tam karşılığı olarak sığınmacı kelimesi karşımıza çıkmaktadır. İHEB İngilizce metni için bkz. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> E.T.07.01.2023.) Sığınmacı şeklindeki çevirinin doğru olduğu yönünde bkz. Aybay ve Dardağan Kibar, “Yabancılar”, s.25. Sığınmacı kelimesinin İngilizce tam karşılığı *asylum seeker* iken Fransızca karşılığı *demandeur d’asile* kelimesidir.

¹⁹³ <https://sozluk.gov.tr/> E.T.07.01.2023; Özcan, “Hukuk Sözlüğü”, s.684.

hak şeklinde tanımlanmaktadır¹⁹⁴. Bahsedilen sığınma hakkını kullanmak isteyen kimselere ise sığınmacı denmektedir. Başka bir anlatımla, sığınmacı olarak kabul edilen kimseler devletler tarafından belirlenen mülteci gibi sıfatlara henüz kavuşmamış kimselerdir. Ancak bu sıfatlardan birisine sahip olmak isteyen kimselerdir. Dolayısıyla sığınmacı kavramının uluslararası korumadan yararlanmak isteyen herkesi kapsayan bir üst kavram şeklinde anlaşılması gerekmektedir¹⁹⁵.

Sığınmacı kavramının Türkiye’de doktrin ve kanun koyucu tarafından da bu şekilde anlaşıldığına dair örnekler bulunmaktadır. Örneğin Göç Terimleri Sözlüğü’nde¹⁹⁶, *“ilgili ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde bir ülkeye mülteci olarak kabul edilmek isteyen ve mültecilik statüsüne ilişkin yaptıkları başvurunun sonucunu bekleyen kişiler”* şeklinde bir tanıma yer verilmiştir. Mülga 1994 tarihli *“Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik”*¹⁹⁷ m.3 hükmünde ise ilk olarak, ırk, din, milliyet, toplumsal gruba dâhil olma, siyâsî düşünce gibi nedenlerle vatandaş olduğu ülkede takibata uğrama ihtimalinden haklı olarak korkması sebebiyle o ülkenin dışında olan ve devletin korumasından yararlanamayan veya yararlanmayan yabancılar sığınmacı olarak kabul edilmiştir. Hükmün devamında ise vatandaşlığı olmayan ve daha önce ikamet ettiği ülkenin dışında bulunup o ülkeye dönmeyen veya dönemeyen yabancılarda sığınmacı olarak kabul edilmiştir.

YUKK hükümlerinde ise sığınma veya sığınmacı kavramlarına yer verilmemiştir. Ancak sığınmacı kavramını karşılamak üzere başvuru sahibi kavramı kullanılmıştır. Başvuru sahibi kavramı, Kanun’un m.3/d hükmünde *“uluslararası koruma talebinde bulunan ve henüz başvurusu hakkında son karar verilmemiş olan kişi”* şeklinde ifade edilmiştir. BMMYK de aynı şekilde bir tanıma yer vererek uluslararası koruma

¹⁹⁴ Sığınma hakkı konusunda değerlendirmeler için bkz. Gökçe Konyalı, Uluslararası Hukukta Sığınma Hakkı, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2021, s.27-32; Ayrıca sığınma hakkının gerçekten bir hak olup olmadığı konusundaki değerlendirmeler için bkz. Esra Yılmaz Eren, Mülteci Hukukunda Geçici Koruma, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2021, s.26-30.

¹⁹⁵ Doğan, “Yabancılar”, s.140.

¹⁹⁶ Çiçekli, “Göç Terimleri”, s.49.

¹⁹⁷ R.G. 30.11.1994-22127. Buradan sonra İltica Yönetmeliği şeklinde anılacaktır.

başvurusu henüz sonuçlanmamış kişi şeklinde bir belirleme yapmıştır¹⁹⁸. YUKK hükümlerinde sığınmacı kavramı yerine başvuru sahibi kavramı kullanılması isabetli olmuştur. Zira bu şekilde bir belirleme Kanun'un anlaşılması açısından ortaya çıkabilecek kavram karmaşasını önlemiştir.

1.6.5.2. Mülteci

Yabancılar sınıflandırılırken dünya göç hukuku literatüründe belki de en önemli kavram olan mülteci (*refugee*) kavramı, Türkiye açısından da son derece önemli durumdadır. Mülteci kavramı toplum tarafından hukuksal mânâsıyla bilinmemektedir. Hatta “*Türk Dil Kurumu*” (TDK) sözlüğünde mülteci kavramı *sığınmacı* kavramıyla eş anlamlı olarak görülmüştür¹⁹⁹. Ancak, sığınmacı kavramı açıklanırken belirtildiği üzere, bu kavram, mülteci kavramını da içine alan bir üst kavram olarak tasavvur edilmelidir.

1951 tarihli “*Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Konvansiyonu*”²⁰⁰ ve “*Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair 1967 tarihli Protokol*”²⁰¹ konu hakkında kesin ve detaylı tanımlara yer vermiştir. 1951 Cenevre Sözleşmesi’nde mülteci, ırk, din, milliyet, belirli bir toplumsal gruba dâhil olma, siyâsî düşünce gibi nedenlerle zulme uğrayacağından korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında olan ve bu korkudan dolayı ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen veya istese bile korunmayan kişiler ile vatandaşlığı olmayan ve önceki ikamet ülkesine aynı korkudan dolayı dönmeyen veya dönmek istemeyen kişiler olarak kabul edilmiştir²⁰². Sözleşme’de

¹⁹⁸ <https://www.unhcr.org/asylum-seekers.html> E.T.07.01.2023.

¹⁹⁹ <https://sozluk.gov.tr/> E.T.08.01.2023. Mülteci kavramı bir başka sözlükte *iltica maksadıyla tebaasından bulunmadığı bir devletin ülkesine kaçan, o devlete sığınan kimse* şeklinde uluslararası hukuk açısından daha geçerli bir şekilde tanımlanmıştır. Bkz. Özcan, “*Hukuk Sözlüğü*”, s.560.

²⁰⁰ Sözleşme’nin önemli hükümlerinin değerlendirmesi için bkz. Çelikel ve Öztekin Gelgel, “*Yabancılar Hukuku*”, s.20-21. Sözleşme uyarınca mülteci statüsünün sona erme durumları hakkında detaylı bilgi için bkz. Neva Övünç Öztürk, 1951 Tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme Çerçevesinde Mülteci Statüsünün Sona Ermesine Yönelik Ölçütlerin İncelenmesi ve Türk Hukuku Üzerindeki Yansımalarının Değerlendirilmesi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.65, S.2, 2016.

²⁰¹ R.G. 14.10.1968-13026. Buradan sonra 1967 tarihli Protokol şeklinde anılacaktır.

²⁰² 1951 Cenevre Sözleşmesi’nde esasen 1 Ocak 1951 tarihinden önce meydana gelen olaylar şeklinde bir zamansal sınırlama mevcuttur. Ancak hem 1967 tarihli Protokol m.1 hükmüyle bu sınırlamanın kalkması hem de 1951 Cenevre Sözleşmesi’nde verilen tanımın zamansal sınırlama olmadan hâlen dahi geçerli bir şekilde kullanılması sebebiyle bu tanıma yer verilmiştir.

geçen şekliyle mülteci tanımının dünyanın birçok yerinde kullanıldığını söylemek yanlış olmayacaktır²⁰³.

1951 Cenevre Sözleşmesi mültecilik statüsünün sona erme hâllerini de hüküm altına almıştır (m.1/c). Hükme göre bu hâller;

- Kişinin vatandaşı olduğu devletin korumasını tekrar kabul etmesi,
- Vatandaşlığı kaybetmiş ise tekrar vatandaş olması,
- Üçüncü bir devlet vatandaşı olması ve o devletin koruması altına girmesi,
- Özgür iradesi ile ayrıldığı veya zulüm korkusu nedeniyle ayrılmak zorunda kaldığı ülkede, kendisini mülteci olmak zorunda bırakan hâllerin ortadan kalkmış olmasıdır.

Türk hukuku açısından mülteci kavramı ilk defa 2510 sayılı İSK. m.3 hükmünde tanımlanmıştır. Söz konusu hüküm *“Türkiye’de yerleşmek maksadile olmayıp bir zaruret ilcasile muvakkat oturmak üzere sığınanlara (mülteci) denir”* şeklindedir. Bu Kanun’un yürürlüğe girmesinden sonra başlayan İkinci Dünya Savaşı sonucu ortaya çıkan 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne Türkiye’de taraf olmuştur. Bu Sözleşme’nin Türk hukukunun parçası olmasını sağlayan 359 numaralı Onay Kanunu *“Deklarasyon”* kısmı madde B hükmü ise Türk hukuku açısından çok önemlidir. Söz konusu hüküm uyarınca Türkiye *“1 inci maddenin (B) fıkrasındaki «1 Ocak 1951’den evvel cereyan eden hâdiseler» ibaresini, «1 Ocak 1951’den önce Avrupa’da cereyan eden hâdiseler» şeklinde anlamaktadır”*. *“1 Ocak 1951’den önce meydana gelen olaylar sonucunda”* ifadesi 1967 tarihli Protokol ile kaldırılmıştır. Bundan dolayı imzacı ülkeler 1967 tarihli Protokol ile birlikte zamansal sınırlamayı dikkate almamaktadır. Ancak Türkiye’nin Sözleşme’ye coğrafi açıdan belirlediği çekince 2023 yılı itibarıyla mevcûdiyetini korumaktadır. Bundan dolayı Türk hukuku açısından mülteci kavramının kapsamı belirlenirken sadece Avrupa’da meydana gelen olaylar sonucu etkilenen kimseler dikkate alınacaktır. Bu nedenle *“Mülteci”* başlıklı YUKK m.61 hükmünde mülteci, *“Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir*

²⁰³ Sözleşme’yi 2023 yılı Ocak ayı itibarıyla imzalayan ülke sayısı 146’dır. Bkz. https://treaties.un.org/Pages/ViewDetailsII.aspx?src=TREATY&mtmsg_no=V-2&chapter=5&Temp=mtmsg2&clang=_en E.T.09.01.2023.

toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku²⁰⁴ nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen” kimse şeklinde belirlenmiştir. Bunun ardından ise “söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında mülteci statüsü verilir” denilerek vatansız kişilerin de Avrupa’da meydana gelen olaylar sonucunda mülteci statüsünü alabileceği ifade edilmiştir. Bu hükümler dikkate alındığında, yabancı kişinin mülteci olarak kabul edilmesi için belli başlı şartların varlığının gerektiği sonucuna varılmaktadır.

Mültecilik statüsü belirlenirken Türkiye’nin getirmiş olduğu coğrafi sınırlama, uluslararası hukuk doktrini tarafından sıklıkla ayrımcılıkla ve başka nedenlerle eleştirilere maruz kalmaktadır²⁰⁵. Eleştiriler kendi içlerinde tutarlı olsa da Türkiye açısından bu çekince sebebiyle gerçekten bir ayrımcılık yapılması söz konusu değildir. Nitekim YUKK m.4 hükmünde bahsi geçen geri göndermeme ilkesi Kanun kapsamındaki herkes açısından geçerlidir. Bundan dolayı tüm sığınmacıların geri göndermeme ilkesinden faydalandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Aynı şekilde bu çekinceye rağmen kişilerin din özgürlüğü veya adalete erişim hakkı gibi temel hak ve özgürlüklerden de yararlandıklarını ve herhangi bir ayrımcılığa uğramadıklarını ifade etmek gerekmektedir²⁰⁶.

Türkiye’nin bu sınırlamayı kaldırmamasının belli başlı nedenleri bulunmaktadır. Bunların başında Türkiye’nin coğrafi çekinceye vazgeçmesi hâlinde kendisi mülteciler

²⁰⁴ Uluslararası koruma statüsü vermenin en önemli unsurlarından olan korkunun, objektif kriterlerle tespit edilmesi gerekmektedir. Nitekim Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu E. 2021/1998 K. 2022/676 sayılı kararında bu korku hakkında “Zulüm korkusunun ilgilinin ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerine dayanması gerekmektedir. Zulüm kavramı ise ilgilinin yaşamı, özgürlüğü, ayrımcılığa maruz kalmaması vb. gibi kişinin hayatını çekilmez duruma sokan nesnel durumları da olabileceği gibi, kişi yönünden öznel olarak değerlendirilebilecek durumları kapsar” şeklinde karar vermiştir. Mahkeme aynı kararında “elde edilen verilerin değerlendirilmesinin yapılması ve kişinin içinde bulunduğu veya yaşadığı korkunun, makul olup olmadığının ve buna bağlı bir risk değerlendirmesinin yapılması gereklidir” şeklinde bir değerlendirme yaparak bu korkunun belirlenmesinde birtakım kriterler öngörmüştür. Kararın tamamı için bkz. <https://www.adalet.gen.tr/danistay-idare-dava-daireleri-kurulu-esas-no-2021-1998-karar-no-2022-676.html> E.T.20.07.2023.

²⁰⁵ Örneğin Türkiye’nin bu sınırlamasının ülkeye sığınan yabancılar açısından güvensizlik hissi yarattığı belirtilmektedir. Bkz. Bill Frelick, Barriers To Protection: Turkey's Asylum Regulations, International Journal of Refugee Law Vol. 9 No. 1, Oxford University Press 1997.

²⁰⁶ Ersan Barkın, 1951 Tarihli Mülteciliğin Önlenmesi Sözleşmesi, Ankara Barosu Dergisi, S.1, 2014, s.351.

açısından “güvenli üçüncü ülke²⁰⁷” veya “ilk iltica ülkesi²⁰⁸” hâline gelecektir. Bu durum sığınmacılardan dolayı zor durumda olan Türkiye’den başka ülke topraklarına geçen ve uluslararası koruma talep eden her kişinin geri gönderilmesi sonucunu doğuracaktır²⁰⁹. Bunun gerçekleşmesi hâlinde Türkiye açısından istenmeyen durumların ortaya çıkma ihtimâli çok yüksektir. Şu hâlde Türkiye’nin 1967 tarihli Protokol ile coğrafi sınırlandırmayı kaldırmaması ve bu sınırlandırmaya yürürlükte olan YUKK hükümlerinde yer vermesi Türkiye’nin politikası açısından makuldür. Zira daha önce belirtildiği üzere, devletlerin temel amacı kendilerini korumak ve varlıklarını devam ettirmektedir. Bundan dolayı coğrafi sınırlama konusunda yapılan eleştirilerde nispeten haklılık payı olsa da yine de bu durumu devletin ülkesel egemenlik hakkı olarak görmek gerekmektedir.

Her durumda Türkiye’nin coğrafi çekince koyma hakkının Sözleşme’nin kendisinden kaynaklanan bir hak olduğu ise muhakkaktır. Zira Sözleşme’nin m.1/2-B hükmünde “İşbu Sözleşme’nin amaçları bakımından kısım A, Madde 1’deki “1 Ocak 1951’den önce meydana gelen olaylar” ifadesi, ya, “1 Ocak 1951’den önce Avrupa’da meydana gelen olaylar”; veya, (b) “1 Ocak 1951’den önce Avrupa’da veya başka bir yerde meydana gelen olaylar” anlamında anlaşılabilecek ve her Taraf Devlet bu Sözleşme’yi imzaladığı, tasdik ettiği veya ona katıldığı sırada bu Sözleşme’ye göre taahhüt ettiği yükümlülükler bakımından bu ifadenin kapsamını belirten bir beyanda bulunacaktır” şeklinde bir belirleme yapılmıştır. Ayrıca AİHM “A.G ve Diğerleri v Türkiye”²¹⁰ kararında, coğrafi sınırlandırmanın AİHS m.14 hükmüne aykırı olup olmadığını değerlendirmiş ve söz konusu coğrafi sınırlandırmanın ülkenin politikası ile ilgili olduğu sonucuna varmıştır²¹¹.

²⁰⁷ Kavram aşağıda şartlı mülteciler anlatılırken detaylı bir şekilde açıklanacaktır.

²⁰⁸ İngilizcesi “*first country of asylum*” şeklindedir. Kavramla kastedilen, bir ülkeye gelen ve uluslararası koruma talep eden bir kişinin bu ülkeye gelmeden önce başka bir ülkeden mülteci statüsü alması veya geri göndermeme ilkesi kapsamında korunması halinde korumayı sağlayan ilk ülkenin sonraki ülkeler açısından ilk iltica ülkesi olarak kabul edilmesidir. Bkz. Asar, “Yabancılar”, s.261.

²⁰⁹ Sibel Özel, Türkiye’deki Suriyelilerin Hukuki Statüsü, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.17, S.2, 2020, s.717, dn.21.

²¹⁰ ECHR-40229/98. Kararın metnine ulaşmak için bkz. [https://hudoc.echr.coe.int/tur#%22itemid%22:\[%22001-4856%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/tur#%22itemid%22:[%22001-4856%22]) E.T.12.01.2023.

²¹¹ Kararın incelemesi için bkz. Çelikel ve Öztekin Gelgel, “Yabancılar Hukuku”, s.49-51.

1.6.5.3. Şartlı Mülteci

Mülteci kavramına Türk hukukunda verilen anlamdan dolayı Avrupa dışında meydana gelen olaylar sebebiyle Türkiye'ye gelmek zorunda kalan kimseler için başka bir statü belirleme zorunluluğu doğmuştur. Türkiye'ye Avrupa dışında meydana gelen olaylar sebebiyle sığınma maksadıyla gelen kimseler kanun koyucu tarafından “*şartlı mülteci*” olarak nitelenmiştir. Şartlı mülteci kavramı YUKK m.62 hükmünde açıklığa kavuşmuştur.

Hükümde şartlı mülteciler “*Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı*” ve “*bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız*” şeklinde tanımlanmıştır.

Hükümün devamında ise şartlı mültecinin üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar ülkede kalmasına izin verileceği ifade edilmiştir. Hükümde yapılmış olan tanım 1994 tarihli mülga İltica Yönetmeliği'ndeki sığınmacı tanımıyla birebir aynıdır. Diğer bir deyişle sadece kavramsal açıdan bir değişiklik meydana gelmiştir²¹².

Mülteci kavramı açıklanırken ifade edilen birçok husus aslında şartlı mülteciler açısından da geçerlidir. Ancak aralarındaki en önemli fark, coğrafi olarak belirlenen yerdir. Bunun dışında ise mültecilerden farklı olarak şartlı mülteciler güvenli üçüncü ülkelere yerleştirilirler. Güvenli üçüncü ülke kavramı ise genel olarak “*kabul eden ülkeye göre, menşe ülke dışında, sığınmacının koruma bulduğu veya bulabileceği bir ülke*” şeklinde tanımlanmaktadır²¹³. Doktrinde ise güvenli üçüncü ülke BMMYK tarafından belirlenen ilkeler²¹⁴ göz önüne alınarak tanımlanmaktadır. Buna göre güvenli üçüncü ülke, uluslararası koruma talep eden kişinin gerçekte uluslararası korumaya kavuştuğu ilk ülke olup kişi güvenli üçüncü ülkeden sonra başka bir ülkede

²¹² Ekşi, “*Uluslararası Koruma*”, s.49.

²¹³ Çiçekli, “*Göç Terimleri*”, s.24.

²¹⁴ UN Note on International Protection 20.paragraf. Söz konusu ilkelerin metnine ulaşmak için bkz. <https://www.unhcr.org/60e449bf4.pdf> E.T.12.01.2023.

korunmamalıdır²¹⁵. Başka bir deyişle kişinin sorumluluğu güvenli üçüncü ülkededir. Devletler özellikle yapmış oldukları antlaşmalar ve geri kabul antlaşmalarıyla bu sistemi geliştirip yeknesaklaştırmaya çalışmaktadır²¹⁶.

Güvenli üçüncü ülke kavramı hukukumuzda da mevcuttur. Türk hukukuna göre güvenli üçüncü ülke YUKK m.74/2 hükmünde belirlenmiştir. Hükme göre hangi ülkelerin güvenli üçüncü ülke olduğu belirlenecek ve her başvuru sahibi ayrı ayrı değerlendirmeye tâbi tutulacaktır²¹⁷. Sonuç olarak şartlı mülteci statüsüne alınan kişiler güvenli üçüncü ülkeye yerleştirilecektir. Ancak bu kimseler güvenli üçüncü ülkeye gönderilene kadar uluslararası koruma statüsü altında olacaklardır²¹⁸.

1.6.5.4. İkincil Koruma

YUKK hükümlerinde, uluslararası korumanın kapsamına üçüncü ve son grup olarak ikincil koruma altındaki kişiler dâhil edilmiştir. “*İkincil Koruma*” başlıklı m.63 hükmünde kimlerin ikincil koruma kapsamı altına alınacağı belirlenmiştir. Buna göre kişinin ikincil koruma altına alınması için aranan ilk şart kişinin “*mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilememesidir*”. Kanun’da, mülteci veya şartlı mülteci statüsünü kazanamayan bu kişilerin menşe veya ikamet ülkesine dönmesi hâlinde;

- “*Ölüm cezası alacak veya almış olduğu ölüm cezası infaz edilecek*”,
- “*İşkence, insanlık dışı ceza veya muamele ya da onur kırıcı ceza veya muameleye uğrayacak*
- “*Uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak olması nedeniyle*”

²¹⁵ Esen Aydın, Avrupa Birliği Mevzuatında Güvenli Üçüncü Ülke Kavramı ve Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşmasına Yansımaları, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, C.38, S.11, 2018, s.14.

²¹⁶ Güvenli üçüncü ülke kavramının en iyi şekilde açıklandığı uygulamalardan birisi Dublin III Tüzüğüdür (Maria-Teresa Gil-Bazo, The Safe Third Country Concept in International Agreements on Refugee Protection, Netherlands Quarterly of Human Rights, Vol. 33/1, 42–77, 2015, s.43) Dublin III Tüzüğü hakkında bilgilendirme için bkz. Elçin Aktan, Dublin Sistemi ve Yeni Göç ve İltica Paktı, Avrupa ve Uluslararası Göç Hukuku, Ed. Gülüm Bayraktaroğlu Özçelik ve Elçin Aktan, Ankara, Yetkin Yayınevi, 2022, s.21-29.

²¹⁷ Ekşi, “*Uluslararası Koruma*”, s.149-150.

²¹⁸ Çelikel ve Öztekın Gelgel, “*Yabancılar Hukuku*”, s.24.

“Menşe ülkesinin veya daha önce ikamet ettiği ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında ikincil koruma statüsü verilir” şeklinde bir belirleme yapılmıştır.

İkincil koruma kavramı tanımlanırken “*AB Vasıf Yönergesi*” hükümlerinin dikkate alındığı ve bu kavramın uluslararası hukukta tanımlanan “*tamamlayıcı koruma*” kavramı ile çok benzer nitelikte olduğu doktrinde ifade edilmektedir²¹⁹. Mülteci veya şartlı mülteci olamayan, ancak yine de menşe ülkesi veya ikamet ettiği ülkeye döndüğü takdirde yaşamı ve vücut bütünlüğü tehlike içinde olan kimseler ikincil koruma kapsamında değerlendirilmektedir²²⁰.

1.6.5.5. Geçici Koruma

Tarihsel süreçte zulümden kaçan insanlar, özellikle komşu ülkelere kitlesel bir şekilde göç etmek zorunda kalmıştır. Ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan insanlar hakkında temel düzenlemeleri içeren 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi ise bu konuda yetersiz kalmıştır²²¹. Devletler bu göçlere karşı bireysel çözümler üretmiştir. Geçici koruma ilk olarak İspanyol İç Savaşı neticesinde gündeme gelmiştir²²². Ancak özellikle 1990 Bosna ve 1999 Kosova çatışmaları neticesinde ortaya çıkan kitlesel akınlar Avrupa Konseyi’ni bu konu hakkında yeknesak bir düzenleme yapmaya sevk etmiştir²²³. Sonuç olarak 2001 yılında Avrupa Konseyi bu konu hakkında “*Geçici Koruma Yönergesi*” hazırlamıştır.

Avrupa ile benzer şekilde Türkiye de tarih boyunca bulunduğu coğrafyadan dolayı birçok kitlesel akına maruz kalmıştır. Bu akınlara Bulgaristan, Irak ve Yugoslavya’dan gelen akınlar örnek verilebilir²²⁴. Ancak konu hakkında detaylı düzenlemeler ancak 2013 yılında yapılmıştır. Zira 2011 yılında Suriye Arap Cumhuriyeti’nde ortaya çıkan iç savaş neticesinde Türkiye sınırlarına kitlesel bir insan akını gerçekleşmiştir. Bu kişiler Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar sebebiyle ülke sınırlarına gelmedikleri için

²¹⁹ Çiçekli, “*Mülteci*”, s.244.

²²⁰ Kadın sünneti gibi sebeplerle ülkesinde işkence riski altında olan kişilerin bu gruba dâhil olduğu şeklindeki görüş için bkz. Ekşi, “*Uluslararası Koruma*”, s.150.

²²¹ Meltem İneli Cığır, *Temporary Protection in Law and Practice*, Boston, Brill, 2018, s.2. (“*Temporary Protection*”)

²²² İneli Cığır, “*Temporary Protection*”, s.2.

²²³ Doğa Elçin, “Türkiye’de Bulunan Suriyelilere Uygulanan Geçici Koruma Statüsü 2001/55 Sayılı Avrupa Konseyi Yönergesi ile Geçici Koruma Yönetmeliği Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklar”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S.124, 2016, s.10.

²²⁴ Bahar Küpe, *AB ve Türk Hukukunda Geçici Koruma*, Avrupa ve Uluslararası Göç Hukuku, Ed. Gülüm Bayraktaroğlu Özçelik ve Elçin Aktan, Ankara, Yetkin Yayınevi, 2022, s.384.

mülteci statüsü sahibi olamamıştır. Aynı şekilde büyük kitleler hâlinde geldikleri için şartlı mülteci olmaları da mümkün olmamıştır. Suriye’den gelen bu topluluğu yasal bir zeminde ele alma ihtiyacına cevap vermek amacıyla YUKK ile belirli hükümler ihdas edilmiştir²²⁵. YUKK hükümlerine ek olarak 2014 yılında “Geçici Koruma Yönetmeliği” (GKY)²²⁶ yürürlüğe girmiştir.

Geçici Koruma kavramı, Avrupa Birliği Geçici Koruma Yönergesi m.2 hükmünde “*üçüncü devletlerden gelen ve ülkesine dönemeyen, yerlerinden edilmiş kişilerin, kitlesel bir akını veya yakın kitlesel sığınmaları ihtimali olması durumunda, bu kişilere acil ve geçici nitelikte sağlanan istisnâî bir koruma prosedürü*” şeklinde tanımlanmıştır²²⁷. YUKK’ta ise geçici koruma m.91 hükmünde “*ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara*” sağlanan koruma şeklinde tanımlanmıştır

Geçici koruma sağlanacak yabancılar GKY m.7 hükmüyle belirlenmiştir. Bu kişiler;

- “*Ülkesinden herhangi bir nedenle ayrılmaya zorlanmış*”
- “*Ayrılmış olduğu bu ülkeye geri dönemeyen*”
- “*Acil ve geçici korumaya ihtiyacı olan*”
- “*Kitlesel akınla veya kitlesel akın içerisinde bireysel olarak*”

Türkiye sınırlarına gelen veya sınırlarını geçen ve herhangi bir uluslararası koruma statüsüne sahip olmayan yabancılardır.

Yönetmelik’te kimlerin geçici koruma statüsü alamayacağı da açıklanmıştır (m.8). Bu kişileri genel olarak kamu düzeni ve kamu güvenliği ilkelerine uymayan kişiler şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Ayrıca belirtmek gerekir ki “mülteci”, “şartlı mülteci” veya

²²⁵ Ekşi, “Uluslararası Koruma”, s.168-169.

²²⁶ R.G. 22.10.2014-29153.

²²⁷ AB Geçici Koruma Yönergesi metni için bkz. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32001L0055&from=EN> E.T.05.01.2023.

“ikincil koruma” statüsü sahipleri de hâlihazırda uluslararası koruma altında oldukları için geçici koruma kapsamına alınmayacaktır²²⁸.

1.7. Türk Hukukunda Sınır Dışı Konusundaki Temel Mevzuat

Dünyada meydana gelen nüfus değişiklikleri tüm ülkeleri etkilediği gibi Türkiye’yi de etkilemiştir. Bu nedenle Türkiye sınır dışı etme yetkisini daha fazla kullanmak zorunda kalmaktadır²²⁹. Türk hukukunda sınır dışı prosedürü esasen YUKK hükümlerinde ele alınmıştır. YUKK hükümlerinde mevcut olan düzenlemeler ikinci bölümde detaylı olarak ele alınacaktır. Ancak YUKK dışında diğer mevzuatta da konuyla alakalı hükümler mevcuttur.

YUKK yürürlüğe girmeden önce sınır dışı etme ile ilgili hükümler genel olarak YİSHK ve “5682 sayılı Pasaport Kanunu” (PaSK)²³⁰ hükümlerinde belirlenmişti. Bu kanunlardan sonra yürürlüğe giren YUKK, sınır dışı konusunu geniş bir şekilde ele almıştır. Yapılan düzenlemeler uluslararası antlaşmalar göz önüne alınarak yapılmıştır²³¹. YUKK hükümlerindeki genel belirlemeler ise YUKKUY hükümlerinde detaylandırılmıştır.

Bu hükümler haricinde Anayasa’da da sınır dışı ile alakalı hükümler vardır. Söz konusu hükümler “Kişi hürriyeti ve güvenliği” başlıklı m.19 hükmü ile “Yerleşme ve seyahat hürriyeti” başlıklı m.23 hükümleridir. Hükümlerin başlıkları göz önüne alındığında Türk hukukunda sınır dışı etme işlemlerinin kişilerin hem kişi dokunulmazlığı hem de seyahat özgürlüğü ile ilişkili olduğu kabul edilebilir²³². İlk olarak m.19 hükmü kişinin sınır dışı etme işlemleri ile bağlantılı olarak hürriyetinin kısıtlanabileceğini ifade etmektedir. Bunun ardından m.23 hükmünün son fıkrası kesin bir belirleme yaparak “vatandaşın sınır dışı edilemeyeceğini” ifade etmiştir. Buna göre birçok hukuk

²²⁸ Çelikel ve Öztekin Gelgel, “Yabancılar Hukuku”, s.169.

²²⁹ Göç İdaresi Başkanlığının 25 Aralık 2022 tarihli açıklamasına göre 2022 yılında toplam 119.817 düzensiz göçmen sınır dışı edilmiştir. Konuyla alakalı haber metnine ulaşmak için bkz. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/yilbasindan-bu-yana-120-bine-yakin-duzensiz-gocmen-sinir-disi-edildi/2772374> (E.T.27.12.2022)

²³⁰ R.G. 24.07.1950-7546.

²³¹ Doğan, “Yabancılar”, s.114.

²³² Aybay ve Dardağan Kibar, “Yabancılar”, s.234.

sisteminde olduğu gibi Türk hukukunda da vatandaşlar sınır dışı etme işlemi ile karşılaşmayacaktır²³³.

Vatandaşlıktan iradeleriyle çıkan kimseler ise artık yabancı statüsünde oldukları için vatandaşın sahip olduğu bu güvenceden yararlanamayacaktır²³⁴. Vatandaşlıktan isteğine bakılmaksızın çıkarılan kimseler de aynı şekilde bu güvenceye sahip değildir²³⁵. Değinilmesi gereken bir diğer durum ise kişilerin birden fazla vatandaşlığa sahip olmaları hâlidir. Kişinin vatandaşı olduğu devletlerden biri Türkiye Cumhuriyeti ise bu kişi vatandaşlara sağlanan güvenceye sahiptir²³⁶. Zira Türk hukukunda Türk vatandaşlığı, yabancı vatandaşlığa tercih edilmiştir²³⁷.

YUKK ve Anayasa’da yer alan hükümlerden başka çeşitli mevzuatta sınır dışı konusuyla alâkalı hükümler bulunmaktadır. Bu hükümleri kısaca açıklamak gerekirse;

- **5237 sayılı Türk Ceza Kanunu:** Kanun’un “sınır dışı edilme” başlıklı 59. maddesi şu şekildedir: *“İşlediği suç nedeniyle hapis cezasına mahkûm edilen yabancı, denetimli serbestlik tedbiri uygulanarak cezasının infazına veya koşullu salıverilmesine karar verildikten ve her halde cezasının infazı tamamlandıktan sonra, durumu, sınır dışı işlemleriyle ilgili olarak değerlendirilmek üzere derhal İçişleri Bakanlığına bildirilir”*. Hüküm, “5328 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”²³⁸ m.1 hükmü ile getirilen değişikliğe kadar farklı bir şekildeydi. Söz konusu eski hüküm *“İşlediği suç nedeniyle iki yıl veya daha fazla süreyle hapis cezasına mahkûm edilen yabancının, cezasının infazından sonra derhal sınır dışı edilmesine de hükmolunur”* şeklindeydi. Kanun’un önceki hâlinde sınır dışı kararını mahkeme kendisi vermektedir.

²³³ Bahsedilen Anayasa m.19 ve m.23 hükümleri her ne kadar “herkes” şeklinde başlasa da m.23 hükmünün açık ifadesi gereği sınır dışı işlemlerinde yabancıların ayrı tutulduğu ve eşitlik ilkesinin sınırlandığı görülmektedir. Doğan. “Yabancılar”, s.111.

²³⁴ TVK m.28 hükmünde açıklanan vatandaşlıktan izin alarak çıkan kimseler ve TVK m.34 uyarınca vatandaşlığı seçme hakkıyla kaybeden kişiler bu gruba dâhildir.

²³⁵ TVK m.29 hükmü uyarınca vatandaşlıktan çıkarılan veya TVK m.31 hükmü uyarınca vatandaşlığa alınma kararı iptal edilen kimseler bu gruba dâhildir. Ancak burada unutulmaması gereken husus, kişilerin sırf sınır dışı edilecek kişi grubuna, diğer bir deyişle yabancılar dâhil edilmek için vatandaşlıklarının irade dışı kaybettirilmemesi gerektiğidir. Başka bir anlatımla devletler veya hükümetler kişileri sınır dışı etmek için vatandaşlıklarını ellerinden almamalıdır. Aynı yönde daha detaylı açıklamalar için bkz. Aybay, “İnsan Hakları Sorunu”, s.145-147.

²³⁶ Gülüm Bayraktaroğlu Özçelik, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Hükümleri Uyarınca Yabancıların Türkiye’den Sınır Dışı Edilmesi, TBB Dergisi, S.108, 2013, s.216. (“Sınır Dışı”)

²³⁷ Nomer, “Vatandaşlık”, s.39.

²³⁸ R.G. 31.03.2005-25772(1.Mükerrer).

Ancak yürürlükte olan Kanun'da sınır dışı yetkisi İçişleri Bakanlığına verilmiştir²³⁹. Madde hükmü uyarınca sınır dışı edilebilecek kişilerle alâkalı süreç ise “*Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmelik*”²⁴⁰ m.52 hükmünde açıklanmıştır. Hükme göre mahkeme sınır dışı işlemi uygulanabilecek kişiler hakkındaki ilâmı Cumhuriyet Başsavcılığına göndermelidir. Başsavcılık ise söz konusu kişiyle alâkalı İçişleri Bakanlığından görüş sormalıdır. İçişleri Bakanlığının kişi hakkında sınır dışı edilmesi şeklinde görüş bildirmesi üzerine kişi serbest bırakılmadan Göç İdaresi Başkanlığına teslim edilmelidir. 2020 yılında yürürlüğe giren bu Yönetmelik, kendisinden önce aynı konuda hükümler barındıran Tüzük'ten²⁴¹ bazı farklılıklar barındırmaktadır. Bunlardan en önemlisi ise yeni hükümlerde İçişleri Bakanlığı ve özellikle Göç İdaresi Başkanlığının bu konu hakkında yetkili olarak kabul edilmesidir. Zira Tüzük hükümlerinde, YUKK ile uyumlu olmayacak şekilde Göç İdaresi Başkanlığının yetkisi altındaki işlemler emniyet makamlarının yetkisine verilmişti. Bunun dışında Yönetmelik'te kanun koyucunun dikkat etmediğı bir husus bulunmaktadır. Tüzük m.62/a hükmünde geçen, “*mahkemeye sınır dışı işlemi uygulanabilecek ilâm Cumhuriyet başsavcılığına gönderilir*” ifadesi, Yönetmelik m.51/a hükmünde de hiçbir değişikliğe uğramadan varlığını devam ettirmiştir. Söz konusu hüküm sınır dışı işleminin mahkeme tarafından uygulanabileceğı intibâını uyandırmaktadır. Yönetmelik hükmü ihdas edilmeden önce, Tüzük hükmünün kafa karışıklığına neden olabileceğı doktrinde ifade edilmesine rağmen hükmün Yönetmelik'te aynı şekilde bırakılması doğru olmamıştır²⁴². Mahkemenin sınır dışı etme yetkisi olmadığı için kişi infaz kurumundan çıktığı zaman doğrudan Göç İdaresi Başkanlığına teslim edilmelidir. Böylelikle konu hakkında yetkili olan kurum, kişi hakkındaki işlemleri tamamlayacaktır.

²³⁹ YUKK yürürlüğe girmeden önce ihdas edilen TCK'daki “*İçişleri Bakanlığı*” ifadesinin YUKK ile uyumlu olması amacıyla “Göç İdaresi Başkanlığı” şeklinde anlaşılması gerektiğı hakkında bkz. Ekşi, “*Uluslararası Koruma*”, s.108.

²⁴⁰ R.G. 29.03.2020-31083.

²⁴¹ “*Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük*” (R.G. 06.04.2006-26131)

²⁴² Ekşi, “*Uluslararası Koruma*”, s.108.

- ***“4104 sayılı Muharip Yabancı Ordu Mensuplarından Türkiye’ye İltica Edenler Hakkında Kanun”²⁴³ ve “4104 sayılı Kanun ile Muharip Yabancı Ordu Mensuplarından Türkiye’ye Kabul Edilenler Hakkında Yönetmelik”²⁴⁴.***

- Birinci Dünya Savaşı sonrası yoğunlaşan mülteci akımı neticesinde “2510 sayılı *İsK*” hükümlerinde mülteci kavramı açıklanmıştır. Ancak Türkiye İkinci Dünya Savaşı devam ederken tarafsızlığını korumuştur. Bu sırada, savaşan devletlerin askerlerinden mülteci olarak kabul edilmek için başvurular gelmeye başlamıştır. Bu askerlerin ülkeye gelmesi neticesinde kanun koyucu bu kişileri ayrı bir şekilde sınıflandırma ihtiyacı hissetmiştir²⁴⁵. Bu ihtiyacın neticesinde “4104 sayılı Muharip Yabancı Ordu Mensuplarından Türkiye’ye İltica Edenler Hakkında Kanun”²⁴⁶ ihdas edilmiştir. 1941 yılında ihdas edilen bu Kanun’dan 54 yıl sonra ise “4104 sayılı Kanun ile Muharip Yabancı Ordu Mensuplarından Türkiye’ye Kabul Edilenler Hakkında Yönetmelik” yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Kanun hükümlerinde kısaca ülkeye iltica eden yabancı ordu mensuplarının silahlarının alınacağı ve temel insânî hak ve ihtiyaçlarının Türkiye tarafından karşılanacağı ifade edilmiştir. Yönetmelik hükümlerinde ise hangi durumlarda kişinin muharip yabancı ordu mensubu olarak ülkeye kabul edileceği belirlenmiştir. Buna göre genel olarak kişi Türkiye’nin taraf olmadığı (m.1) bir savaşta başka bir devlet ile savaşan (m.7)²⁴⁷ yabancı bir devletin düzenli ordusunun mensubu (m.7/b) olmak zorundadır. Belirtilen genel esaslara ve Yönetmelik’e uygun bir şekilde kabul edilen kişi hakkında sınır dışı etme işlemlerinin yapıp yapılmayacağı konusu gündeme gelmektedir. Bu konuda Yönetmelik’in m.52 hükmü ise açık bir şekilde belirleme yapmıştır. Söz konusu hüküm gereği kişiler “*hayat ve emniyetlerinin tehlikeye düşeceği devletlere*” sınır dışı edilmeyecektir. Ancak kişiler Kanun’da sayılan sebeplerle millî güvenliği tehlikeye düşürmeleri hâlinde yetkili makam kararıyla sınır dışı edilebilecektir. Kanun’un getirmiş olduğu hükmün geri göndermeme ilkesi ile uyumlu olduğunda şüphe bulunmamaktadır²⁴⁸.

²⁴³ R.G. 15.08.1941-4887.

²⁴⁴ R.G. 07.11.1995-22456.

²⁴⁵ Ahmet Emin Yaman, II. Dünya Savaşında Türkiye’de Askeri Mülteciler ve Gözaltı Kampları (1941-1942), Tarih Araştırmaları Dergisi, C.22, S.33,2003, s.144 vd.

²⁴⁶ R.G. 15.08.1941-4887.

²⁴⁷ İç savaş halinde olan orduların bu kapsamda olmadığı şeklindeki değerlendirme için bkz. Ekşi, “*Uluslararası Koruma*”, s.113.

²⁴⁸ Ekşi, “*Uluslararası Koruma*”, s.113.

İKİNCİ BÖLÜM

YABANCILAR VE ULUSLARARASI KORUMA KANUNU

UYARINCA SINIR DIŞI VE YARGI YOLLARI

2.1. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Uyarınca Hakkında Sınır Dışı Kararı Alınacak ve Alınamayacak Yabancılar

Türk hukukunda yalnızca gerçek kişiler sınır dışı edilmektedir. Bu gerçek kişilere karşı yapılan işlem ise idârî niteliktedir²⁴⁹. İdârî nitelikte olan bu işlem çoğu zaman yaptırım olarak uygulanır²⁵⁰. Ancak tedbir şeklinde uygulandığı durumlar da mevcuttur²⁵¹. Aşağıda hakkında sınır dışı etme kararı alınacak ve alınamayacak yabancılar detaylı şekilde incelenecektir.

2.1.1. Hakkında Sınır Dışı Kararı Alınacak Yabancılar

YUKK m.54/1 hükmü sınır dışı edilecek kişileri sayma yöntemi ile belirlemiştir. Ancak bu kişileri güvenlik tedbiri olarak sınır dışı edilecekler, kamu düzeni nedeniyle sınır dışı edilecekler ve kanunlara aykırı fiillerin işlenmesi sebebiyle sınır dışı edilecekler şeklinde sınıflandırmak mümkündür²⁵². YUKK ise böyle bir sınıflandırma yapmamış ve sınır dışı edilecek kimseleri tek tek belirlemiştir. Hüküm “*aşağıda sayılan yabancılar hakkında sınır dışı etme kararı alınır*” şeklinde başlamaktadır. Bu nedenle bu kişilerin sınır dışı edilmesinde idârenin takdir yetkisi bulunmamaktadır. Başka bir anlatımla,

²⁴⁹ Dardağan, “*Sınırdışı*”, s.16

²⁵⁰ Kabaalioğlu ve Ekşi, “*Sınırdışı*”, s.503

²⁵¹ Melikşah Yasin, Sınır Dışı Kararlarının Yargısal Denetiminde İspat Sorunları, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, C.42, S.2, 2022, s.565.

²⁵² Esra Dardağan Kibar, “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Tasarısında ve Başlıca Avrupa Birliği Düzenlemelerinde Yabancıların Sınır Dışı Edilmelerine İlişkin Kurallar: Bir Karşılaştırma Denemesi”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, C.11, No.2, 2012, s.55 (“*Karşılaştırma Denemesi*”).

hükümde sayılan kişi grupları hakkında idârenin sınır dışı etme kararı alması zorunludur. Buna göre bu kişi gruplarını sıralayacak olursak;

- **TCK m.59 Uyarınca Sınır Dışı Edilmesi Gerekenler:**

YUKK m.54/1 hükmünde sayılan ve sınır dışı edilmesi gereken ilk kişi grubu TCK m.59 uyarınca sınır dışı edilmesi gerekenlerdir. Hükme göre TCK m.59 hükmünün uygulama alanına giren kimseler hakkında sınır dışı kararı verilmelidir.

- ***“Terör örgütü yöneticisi, üyesi, destekleyicisi veya çıkar amaçlı suç örgütü yöneticisi, üyesi veya destekleyicisi olanlar”:***

Örgüt “*ortak bir amacı gerçekleştirmek isteyen kimselerin kurmuş olduğu yapı*” şeklinde tanımlanmaktadır²⁵³. Terör ise “*Terörle Mücadele Kanunu*”²⁵⁴ m.1 hükmünde “*cebir ve şiddet uygulayarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit gibi yöntemlerden biriyle, Cumhuriyetin niteliklerini, siyasi, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemler*” şeklinde tanımlanmıştır. Çıkar amaçlı suç örgütü ise “*Çıkar Amaçlı Suç Örgütleriyle Mücadele Kanunu*”²⁵⁵ m.1 hükmünde “*doğrudan veya dolaylı biçimde bir kurumun, kuruluşun veya teşebbüsün yönetim ve denetimini ele geçirmek, kamu hizmetlerinde, basın ve yayın kuruluşları üzerinde, ihale imtiyaz ve ruhsat işlemlerinde nüfuz ve denetim elde etmek, ekonomik faaliyetlerde kartel ve tröst yaratmak, madde ve eşyanın azalmasını ve darlığını, fiyatların düşmesini veya artmasını temin etmek, kendilerine veya başkalarına haksız çıkar sağlamak, seçimlerde oy elde etmek veya seçimleri engellemek maksadıyla tehdit, baskı, cebir veya şiddet uygulamak suretiyle yıldırma veya korkutma veya sindirme gücünü kullanan*” örgüt şeklinde tanımlanmıştır. YUKK hükümlerinde bu kişi grubundan “*olanlar*” şeklinde bahsedilmesinin sınır dışı etmekle yetkili kurumları kanıt aramaya yönlendirdiği doktrinde ifade edilmektedir²⁵⁶. Başka bir anlatımla, kişilerin bu nedenden dolayı sınır dışı edilmesi için haklarında kesinleşmiş mahkeme kararının olması aranmalıdır. Nitekim bir yargı kararında²⁵⁷ bu konu hakkında “*Mahkememizin anılan ara kararı ile davalı idareden, davacının 'terör örgütü yöneticisi, üyesi, destekleyicisi veya çıkar amaçlı suç örgütü yöneticisi, üyesi veya destekleyicisi' olduğunun tespitine ilişkin somut bilgi ve belgelerin gönderilmesinin istenildiği, ara karara*

²⁵³ <https://sozluk.gov.tr/> E.T.03.02.2023.

²⁵⁴ R.G. 12.04.1991-20843 Mükerrer.

²⁵⁵ R.G. 01.08.1999-23773.

²⁵⁶ Aydoğan Asar, Göç Yönetimi, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2016, s.126 (“Göç Yönetimi”)

²⁵⁷ Kayseri 1. İdare Mahkemesi 2023/382 E.-2023/841 K. ,T. 01.06.2023 (Karar yayımlanmamıştır).

cevaben davalı idarece, davacının 'terör örgütü yöneticisi, üyesi, destekleyicisi veya çıkar amaçlı suç örgütü yöneticisi, üyesi veya destekleyicisi' olduğunun tespitine ilişkin hukuken kabul edilebilir somut herhangi bir bilgi veya belge sunulmadığı gibi Mahkememizce UYAP sistemi üzerinden yapılan inceleme neticesinde, davacı hakkında bahsi geçen duruma ilişkin herhangi bir adli soruşturma yahut kovuşturmanın da bulunmadığının görüldüğü anlaşıldığından, dava konusu işlemde bu açıdan hukuka uyarlık bulunmadığı sonucuna varılmıştır” şeklinde bir değerlendirme yapılmıştır.

Buna göre yabancıyı bu maddeden dolayı sınır dışı edebilmek için idârenin kesin kanıtlar araması gerekmektedir.

- ***“Türkiye’ye Giriş, Vize ve İkamet İzinleri İçin Yapılan İşlemlerde Gerçek Dışı Bilgi ve Sahte Belge Kullananlar”:***

YUKK tarafından belirlenen ve sınır dışı edilmesi gereken bir diğer grup ise ülkeye giriş veya ülkede kalışı sırasında gerçek dışı bilgi ve sahte belge kullanan yabancılardır. Bu bilgi veya belgelerin devleti kandırmak veya aldatmak kastıyla verilip verilmemesinin bir önemi bulunmamaktadır. Zira Kanun bu konuda herhangi bir bilgi vermemiştir. Nitekim sahte belge kullanımı doğası itibarıyla aldatma kastı ile yapılmaktadır. Zira ortalama herhangi bir insan, ülkelere girmek ve ülkelerde kalmak için gerekli olan belgeleri nereden temin edeceğini bilmektedir. Başka bir deyişle sahte belge kullanımının sehven olması çok düşük ihtimaldir. Ancak yine de sahte belge veya gerçek dışı bilgi kullanılmasının sehven olması sebebiyle yabancıya bu bilgiyi düzeltme imkânı tanınması hakkaniyete daha uygun olacaktır.

- ***“Türkiye’de bulunduğu süre zarfında geçimini meşru olmayan yollardan sağlayanlar”:***

Hükümde geçen “meşru olmayan yollar” ifadesinden çalışma izni almadan çalışanlar kastedildiği gibi aynı zamanda ahlâka aykırı yollardan geçimini sağlayanlarda anlaşılabilir²⁵⁸. Zira ahlâka aykırı bir şekilde çalışmak için çalışma izni başvurusu yapmak mümkün değildir. Ahlâka aykırı yollardan geçimini sağlayan kişilerin hapse mahkûm olmaları hâlinde YUKK m.54/1 atfıyla TCK m.59 hükmü uyarınca sınır dışı etme kararı verilecektir. Hakkında hapis cezası öngörülen suçları işlediği iddia edilen

²⁵⁸ Asar, “Göç Yönetimi”, s.126-127.

ancak beraat eden kişiler sınır dışı etme işlemine konu olmayacaktır. Hakkında hapis cezası öngörülmeleyen suçları işleyen kişiler ise geçimlerini meşru yollardan sağlamadıkları takdirde bu hükme göre sınır dışı edileceklerdir. Sözelimi bir kimsenin fuhuş yapması TCK’da suç olarak düzenlenmemiştir. Ancak kişi geçimini fuhuş yaparak sağlıyorsa bu durumda bu hükme göre hakkına sınır dışı etme kararı verilebilecektir. Burada ayrıca belirtmek gerekir ki TCK m.227/8 gereği kişi fuhşa sürüklenmiş ise tedavi veya terapiye tâbi tutulabilir. Bu nedenle kanaatimizce kişi geçimini fuhuştan sağlamasına rağmen fuhuş cebir veya şiddet neticesinde gerçekleştirmiş ise bu durumda sınır dışı edilmesi uygun olmayacaktır. Zira devlet tarafından tedavi ve terapiye tabi tutulacak kimselerin aynı devlet tarafından sınır dışı edilmesi makul gözükmemektedir. Bir başka deyişle kişi bu yolla geçimini sağlasa dahi geçimini meşru olmayan yollardan sağladığı gerekçesiyle sınır dışı edilmeyecektir.

- ***“Kamu düzeni veya kamu güvenliği ya da kamu sağlığı açısından tehdit oluşturanlar”:***

YUKK tarafından sınır dışı edilmesi öngörülen bir diğer kişi grubu “*kamu düzeni*”, “*kamu güvenliği*” ya da “*kamu sağlığı*” açısından riskli görülen kimselerdir. Hükümde geçen kavramlar soyut nitelikte, yoruma açık ve belirsizdir²⁵⁹. Bu durumun idârenin yetki alanını genişletme maksatlı ve bilinçli bir tercihle yapıldığı görülmektedir. Böyle yapılarak Kanun’da sayılmış olan sınır dışı etme nedenleri haricinde başka bir nedenle sınır dışı etme yetkisi idâreye tanınmıştır. Bu şekilde bir yaklaşım, devletin ülkesel egemenliği açısından da tutarlıdır. Hükümde geçen tehdit oluşturma durumunun tespitini de yine aynı şekilde idâre yapacaktır.

- ***“Vize veya vize muafiyeti süresini on günden fazla aşanlar veya vizesi iptal edilenler”:***

YUKK uyarınca yabancılar vize ile Türkiye’de en fazla doksan güne kadar kalabilir (m.3/t). Vize muafiyeti de aynı şekilde m.13 hükmünde belirtilmiştir. Ayrıca m.11 hükmü uyarınca “*vize veya vize muafiyeti kişiye her yüz seksen günde doksan gün Türkiye’de kalma hakkı*” verecektir. Buna göre vizesinin veya vize muafiyetinin

²⁵⁹ Dardağan Kibar, “*Karşılaştırma Denemesi*”, s.57; Merve Yağan, İdari İşlem Olarak Sınır Dışı Etme Kararları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2022, s.68.

süresini on günden az olmamak kaydıyla aşan kimseler sınır dışı edilecektir. Kanun'un m.16/1 hükmünde açıklanan vizenin iptal edilmesi hâlinde de yabancı kişi sınır dışı edilecektir. Hükmün ikinci fıkrasında açıklandığı üzere, kişi hakkında başka bir nedene dayanarak sınır dışı etme kararı verildiğinde de vize iptal edilecektir.

- ***“İkamet izinleri iptal edilenler”***

YUKK tarafından belirlenen bir diğer sınır dışı etme sebebi ikamet izninin iptal edilmesidir. İkamet izinleri YUKK m.3/1-j hükmünde *“Türkiye’de kalmak üzere verilen izin belgesi”* şeklinde tanımlanmıştır. İkamet izinleri ile alâkalı hükümler Kanun'un İkamet başlıklı 2. bölümünün 19-49. maddeleri arasında ele alınmıştır. Hükümlerde her bir ikamet izninin kazanılması ve iptali ele alınmaktadır. Buna göre Kanun'da belirtilen şekilde ikamet izni iptal edilen yabancılar ülkeden sınır dışı edilmek zorundadır. Ayrıca Kanun'da kısa dönem ikamet izninin, öğrenci ikamet izninin ve aile ikamet izninin, yabancı hakkında sınır dışı kararı verilmesi durumunda da iptal edileceği ifade edilmiştir. Bu nedenle, ikamet izni, sınır dışı edilmesinden başka bir sebepten dolayı iptal edilenler bu hüküm uyarınca sınır dışı edilecektir.

- ***“İkamet izni bulunup da süresinin sona ermesinden itibaren kabul edilebilir gerekçesi olmadan ikamet izni süresini on günden fazla ihlâl edenler”:***

İkamet izinlerinden birine sahip olan ve bu ikamet izninin belirlemiş olduğu sürenin bitmesinden itibaren on günden fazla kabul edilebilir bir nedene dayanmadan Türkiye sınırları içerisinde olduğu tespit edilen yabancılar sınır dışı edileceklerdir. Yabancıların on günlük süreyi aşması hâlinde Türkiye’de kalışının gerekçesinin kabul edilebilirliğini kimin belirleyeceği konusunda Kanun'da bir hüküm bulunmamaktadır. Bu durumda idâreye takdir yetkisi verilmiş olmalıdır. Ancak idârenin bu belirlemeyi objektif ve dürüstlük kurallarını dikkate alarak yapması gerekmektedir. Burada belirlenmiş on günlük süre en aşağı sınırdır. Başka bir deyişle, bu ihlâli on günden az yapan yabancılar bu hükme göre sınır dışı edilemeyecektir. Örneğin dokuz günlük bir ihlâlde bulunan yabancı bu hükme göre sınır dışı edilemeyecektir.

- **“Çalışma izni olmadan çalıştığı tespit edilenler”:**

Yabancıların Türkiye’de çalışmalarına dair şartlar “*Uluslararası İşgücü Kanunu*”²⁶⁰ (UİK) hükümlerinde belirlenmiştir. Her ne kadar Anayasa’da herkese çalışma hakkı tanınmış olsa da m.16 hükmü uyarınca yabancıların Türkiye’de çalışması yetkili makamlardan izin almalarına bağlanmıştır²⁶¹. Çalışma izni UİK m.3/1-c hükmünde, “*bakanlıkça resmî bir belge şeklinde düzenlenen ve geçerlilik süresi içinde yabancıya Türkiye’de çalışma ve ikamet hakkı veren izin*” şeklinde tanımlanmıştır. YUKK ise UİK ile uyumlu bir şekilde çalışma izni olmadan Türkiye’de çalışanların sınır dışı edileceğini hükme bağlamıştır. Buna mukabil YUKKUY m.52/4 gereği çalışma iznine sahip olmasına rağmen, çalışma izninin vermiş olduğu sınırlar içerisinde kalmayan yabancılar da bu kapsamda değerlendirilecektir²⁶². Buna göre yabancının çalışma iznine sahip olmadığı hâlde çalıştığının veya çalışma iznini amacına uygun kullanmadığının tespiti hâlinde yabancı hakkında sınır dışı kararının alınması gerekmektedir. Bu tespiti kimin yapacağıyla alâkalı Kanun’da herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Kanaatimizce bu tespiti valilik veya Göç İdaresi Başkanlığı yapmalıdır.

- **“Türkiye’ye yasal giriş veya Türkiye’den yasal çıkış hükümlerini ihlâl edenler ya da bu hükümleri ihlâl etmeye teşebbüs edenler”:**

Türkiye’ye girmek veya Türkiye’den çıkmak isteyen yabancının tâbi olacağı kurallar YUKK (m.5-6-7) ve PasK (m.1-2) hükümlerinde açıklanmıştır. Bu kuralları ihlâl eden yabancılar hakkında sınır dışı kararı verilecektir. Ayrıca bu kuralları ihlâl edemese dahi ihlâl etmeye teşebbüs eden yabancılar hakkında da sınır dışı etme kararı verilecektir. Örneğin Türkiye’de yasal bir şekilde kalmasına rağmen Türkiye’den yasa dışı bir şekilde çıkmak isteyen yabancı hakkında da hüküm gereği sınır dışı etme kararı alınacaktır. Burada ilaveten belirtmek gerekir ki, YUKK m.102/a uyarınca ülkeye yasa dışı olarak giren veya ülkeden yasa dışı çıkış yapan ya da çıkış yapmaya çalışan kimselere idârî para cezası verilecektir.

²⁶⁰ R.G. 13.08.2016-29800.

²⁶¹ Doğan, “*Yabancılar*”, s.205.

²⁶² Yabancıların temel haklarından olan çalışma hakkının Yönetmelik ile kısıtlanmasının Anayasa’ya aykırı olduğu konusunda bkz. Nedime Tuğçe Yiğit, *Yabancıların Türkiye’den Sınır Dışı Edilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2018, s.102 (“*Sınır Dışı*”).

- ***“Hakkında Türkiye’ye giriş yasağı bulunmasına rağmen Türkiye’ye geldiği tespit edilenler”:***

Hakkında YUKK m.9 hükmü uyarınca Türkiye’ye giriş yasağı alınmış yabancının Türkiye’ye giriş yaptığıının tespit edilmesi hâlinde bu yabancı hakkında sınır dışı kararı verilecektir. Hakkında giriş yasağı alınan yabancının ülkeye girişi her durumda yasa dışı giriş olmaktadır. Ülkeye yasa dışı yollarla giren giriş yasaklı yabancılar hakkında bu hüküm uyarınca sınır dışı kararı verilecektir.

- ***“Uluslararası koruma başvurusu reddedilen, uluslararası korumadan hariçte tutulan, başvurusu kabul edilemez olarak değerlendirilen, başvurusunu geri çeken, başvurusu geri çekilmiş sayılan, uluslararası koruma statüleri sona eren veya iptal edilenlerden haklarında verilen son karardan sonra bu Kanunun diğer hükümlerine göre Türkiye’de kalma hakkı bulunmayanlar”:***

Kanun bu hükmü ile yine çok detaylı bir belirleme yapmıştır. Buna göre YUKK m.61-62-63 hükümlerinde açıklanan uluslararası korumaya ilişkin YUKK m.65 hükmündeki başvurusu reddedilen yabancılar, YUKK m.64 hükmünde açıklanan uluslararası korumadan hariçte tutulan yabancılar, YUKK m.72 ve bu maddenin atfıyla m.73 ve m.74 kapsamında başvurusu kabul edilemez bulunan yabancılar, YUKK m.77 uyarınca başvuru yapmış olduğu hâlde başvurusunu geri çeken veya geri çekmiş sayılan yabancılar, YUKK m.85 uyarınca uluslararası koruma statüleri sona eren yabancılar ve son olarak YUKK m.86 uyarınca uluslararası koruma statüsü iptal edilen yabancılar bu hükümde ele alınmıştır. Sayılan bu yabancılar Türkiye’de başka bir yolla kalma hakkına sahip olmamaları hâlinde haklarında verilen son karardan sonra sınır dışı edileceklerdir. Son karar ise YUKK m.3/ö hükmünde *“başvuru sahibinin başvurusuyla veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişinin statüsüyle ilgili kararlardan; idari itirazda bulunulmaması ve yargıya başvurulmaması hâlinde Genel Müdürlük tarafından verilen kararı veya yargıya başvurulması sonucunda temyiz edilmesi mümkün olmayan karar”* şeklinde açıklanmıştır. Buna göre yabancı hakkında verilmiş olan kararlara itiraz edilmemesi hâlinde Göç İdaresi Başkanlığı tarafından verilmiş olan esas karar son karar olarak değerlendirilecektir. Yabancının hakkında verilmiş olan karara itiraz etmesi hâlinde ise yargı mercileri tarafından verilen kesin kararlar son karar olarak değerlendirilecektir.

- ***“İkamet izni uzatma başvuruları reddedilenlerden, on gün içinde Türkiye’den çıkış yapmayanlar”:***

Hüküm gereği Türkiye’de ikamet izni ile bulunan yabancılardan bu ikamet izinlerini uzatmak amacıyla başvuru yapan ve başvurusu reddedilenlere Türkiye sınırlarından çıkmak için on günlük süre tanınmıştır. Bu on günlük süre sonunda Türkiye’den çıkış yapmadığı tespit edilenler hakkında sınır dışı kararı alınacaktır. Burada dikkat edilmesi gereken husus ise on günlük süre dolmadan yabancıнын sınır dışı edilemeyeceğidir. Zira YUKKUY m.22/11 hükmü uyarınca bu gibi yabancılara on gün kalma hakkı veren bir belge verilmektedir. Buna göre yabancı ikamet izninin reddedildiğini öğrendiği andan itibaren on gün daha kalma hakkına sahip olacaktır. On günlük süre kanaatimizce

- ***“Uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından tanımlanan terör örgütleriyle ilişkili olduğu değerlendirilenler”:***

676 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK)²⁶³ m.36 ile YUKK m.54 hükmüne eklenen bu hüküm gereği, yabancı, uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından terör örgütü olarak kabul edilen bir örgütle ilişkili ise bu durumda hakkında sınır dışı kararı alınacaktır. Burada bahsi geçen uluslararası kurum ve kuruluşlardan maksat Türkiye’nin üyesi olduğu uluslararası kurum ve kuruluşlardır²⁶⁴. Buradaki ilişkiyi değerlendirecek kurum konusunda Kanun’da bir açıklık bulunmamaktadır. Kanaatimizce bu değerlendirmeyi valilik veya Göç İdaresi Başkanlığı yapmalıdır. Bu kurumlar ise adli kolluk ve istihbarat birimlerinden görüş almalıdır. Zira hükümde örgüt üyesi kavramı yerine ilişkili kavramı, yargı kararı kavramı yerine ise değerlendirilenler kavramı kullanmıştır. Ancak suçta ve cezada kanunilik ilkesi gereğince hükmün değişmesi gerekmektedir. Zira idârenin yapmış olduğu bir değerlendirme ile yabancıнын bir terör örgütü ile ilişkili olduğunun değerlendirilmesi ve yabancıнын buna dayanarak sınır dışı edilmesi hukuka aykırı olacaktır. Bu durumda Türk mahkemeleri veya yabancı mahkemelerden kanunlara uygun olarak verilmiş bir kararın varlığı aranmalıdır.

- ***“Üçüncü bir ülkeye veya menşe ülkesine gitmek isteyen ve bu maksatla idareye başvuran düzensiz göçmenler”:***

²⁶³ “Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” (R.G. 29.10.2016-29872).

²⁶⁴ Yiğit, “Sınır Dışı”, s.76.

YUKK hükümlerine ek olarak, YUKKUY m.54/6 hükmü uyarınca ülkeye yasal olarak girmeyen yabancıların durumları yetkili makamlarca değerlendirildiği sırada bu kişiler üçüncü bir devletin ülkesine veya kendi menşe ülkelerine dönmek için Göç İdaresi Başkanlığına başvurlarsa, bu kişiler hakkında sınır dışı karar alınacaktır. Bu kişilerden, genel güvenliği tehlikeye düşürmeyeceği düşünülenler sınır dışı edilene kadar, Kanun'un m.57 hükmü uyarınca uygun bir adrese yerleştirilecektir. Bu kişilerin prosedürü buradan takip edilecektir. Söz konusu hüküm gayet detaylı bir şekilde hazırlanmıştır.

2.1.2. Hakkında Sınır Dışı Kararı Alınamayacak Yabancılar

YUKK'ta hakkında sınır dışı kararı alınabilecek yabancılar belirlendiği gibi hangi yabancılar hakkında sınır dışı etme kararı alınamayacağı da hükme bağlanmıştır. YUKK m.55 hükmü *"54'üncü madde kapsamında olsalar dahi, aşağıdaki yabancılar hakkında sınır dışı etme kararı alınmaz"* şeklinde başlamaktadır. Buna göre, yabancı hakkında 54. maddede açıklanan sınır dışı etme nedenleri mevcut olsa dahi yabancı sınır dışı edilemez. Başka bir deyişle hükümde sayılan yabancıların sınır dışı edilmesi mümkün değildir²⁶⁵. Söz konusu hüküm geri göndermeme ilkesinin görüldüğü maddelerden biridir²⁶⁶. Burada önemle belirtmek gerekir ki, YUKK m.55 hükmü, uluslararası antlaşmalarda düzenlenen sınır dışı nedenlerine dayanılarak sınır dışı edilecek kimseler üzerinde etkili değildir²⁶⁷. Başka bir anlatımla Türkiye'nin imzalamış olduğu uluslararası antlaşmalarda, sınır dışı edilecek kimseler hakkında bir belirleme yapılması durumunda YUKK m.55 hükmü yabancıların sınır dışı edilmesini engellemeyecektir. Ancak yabancıların sınır dışı edilmesi geri gönderme yasağının ihlali niteliğinde ise, bu durumda yabancıların sınır dışı edilmesinin uluslararası antlaşmadaki sebebe dayanması önemli değildir. Başka bir anlatımla, geri gönderme yasağı, uluslararası antlaşmalardan kaynaklanan sınır dışı etme prosedürünün sınırıdır. Zira daha önce belirtildiği üzere geri gönderme yasağı *jus cogens* bir normdur²⁶⁸.

²⁶⁵ Çiçekli, "Mülteci", s.171.

²⁶⁶ Asar, "Yabancılar", s.215.

²⁶⁷ Ekşi, "Uluslararası Koruma", s.116.

²⁶⁸ Geri gönderme yasağının *jus cogens* norm olarak kabul edilmesinin nedenleri ile ilgili bkz. M. Alvi Syahrin, The Principle of Non-Refoulment as Jus Cogens: History, Application and Exception in International Refugee Law, Journal of Indonesian Legal Studies, C.6, S.1, 2021, s.69-74.

Kanun'un m.55 hükmünde sınır dışı edilmeyeceği öngörülen yabancılar şunlardır:

a)“Sınır dışı edileceği ülkede ölüm cezası, işkence, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye uğrayacağı konusunda ciddi emare bulunanlar”

b)“Ciddi sağlık sorunları, yaş ve hamilelik durumu nedeniyle seyahat etmesi kendileri için riskli görülenler”

c)“Hayati tehlike arz eden hastalıkları için tedavisi devam etmekte iken sınır dışı edileceği ülkede yeterli ve gerekli tedavi imkânı bulunmayanlar”

d)“Mağdur destek sürecinden yararlanan insan ticareti mağdurları”

e)“Tedavileri tamamlanana kadar, psikolojik, fiziksel veya cinsel şiddet mağdurları”

Hükmün ikinci fıkrasında ise bu durumların her yabancı bakımından ayrı olarak değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Buna ek olarak ise sınır dışı edilmeyecek yabancıları tamamen serbest bırakmak yerine idârenin bir kısım tedbirler alabileceği de ifade edilmiştir. Sınır dışı edilmeyecek yabancılar YUKK m.46/1-c hükmü uyarınca insânî ikamet izni verilecektir. Buna ek olarak YUKK m.46/1-b hükmü uyarınca hakkında sınır dışı kararı alınmış “yabancıların Türkiye’den çıkışları yaptırılmadığında ya da Türkiye’den ayrılmaları makul veya mümkün görülmediğinde” , bu yabancılar da insânî ikamet izni verilecektir.

Kanun haricinde, YUKKUY, m.52/1 hükmüyle sekiz grup yabancının daha sınır dışı edilmeyeceğini belirlemiştir. Yönetmelik hükmü ile sınır dışı etme nedeni belirlenmesi Anayasa’ya aykırıdır. Ancak Yönetmelik ile yabancılar ek haklar tanınması Anayasa’ya aykırı değildir. Zira Anayasa’da yabancıların haklarının sınırlandırılması ele alınmıştır. Bu nedenle Yönetmelik hükmü de YUKK m.55 hükmü yanında uygulama alanı bulmalıdır. Yönetmelik hükümleri incelendiğinde sınır dışı edilmeyecek yabancı gruplarının büyük bir çoğunluğunun kendi rızaları ile ülkeden çıkma kararı alan yabancılar olduğu göze çarpmaktadır. Yönetmelikte belirlenen sınır dışı edilemeyecek yabancılar şunlardır:

- “Vizesi veya ikamet izni iptal edilen ve on gün içinde çıkış yapmak üzere kendiliğinden sınır kapılarına gelenler”,

- “Vize veya vize muafiyeti süresini on günden fazla aşan ve çıkış yapmak üzere kendiliğinden sınır kapılarına gelenler”,
- “Vize alarak veya vize muafiyetiyle gelen ve ikamet izni talepleri reddedilen ancak Türkiye’de kalmak için vize süresi veya vize muafiyeti sürelerini kullananlar”,
- “İkamet izni bulunan ve bu süresinin sona ermesinden itibaren kabul edilebilir gerekçesi olmadan ikamet izni süresini on günden fazla ihlâl edenlerden çıkış yapmak üzere kendiliğinden sınır kapılarına gelenler”,
- “İkamet izni uzatma başvuruları reddedilen ve on gün içinde Türkiye’den çıkış yapmayan yabancılardan çıkış yapmak üzere kendiliğinden sınır kapılarına gelenler”,
- “Uluslararası koruma başvurusunu geri çeken ya da geri çekmiş sayılan yabancılardan dava hakkından feragat ettiğini ve kendi isteğiyle ülkesine geri dönmek istediğini yazılı olarak beyan edenler”,
- “Uluslararası koruma başvurusunu geri çeken ya da geri çekmiş sayılan yabancılardan dava hakkından feragat ettiğini yazılı olarak beyan eden ve Kanun’un başka hükümlerine göre Türkiye’de kalma hakkı bulunanlar”,
- “Mahkemece haklarında kesin karar verilene kadar, uluslararası koruma başvuru sahiplerinden kabul edilemez başvuru ve hızlandırılmış değerlendirme çerçevesinde yargı yoluna başvuranlar”.

2.1.3. Uluslararası Koruma ve Geçici Koruma Altındaki Yabancıların Sınır Dışı Edilmesi

Devletler bazı durumlarda uluslararası koruma altındaki kimseleri sınır dışı etmek istemektedir. Bundan dolayı 1951 Cenevre Sözleşmesi m.32 hükmünde mültecilik statüsünde sınır dışı etmenin nedenleri düzenlenmiştir. Hüküm gereği bir devlet ülkesinde bulunan mülteciyi yalnızca “ulusal güvenlik” ve “kamu düzeni” nedenleri ile sınır dışı edebilecektir. Benzer bir belirleme YUKK m.54/2 hükmünde de bulunmaktadır. Hükme göre, Türkiye uluslararası koruma altındaki kimseleri yalnızca “terör veya çıkar amaçlı suç örgütleri ile ilişkili olmak” (m.54/1-b), “kamu düzeni, kamu sağlığı veya kamu güvenliği” (m.54/1-d) ve “uluslararası kurumlar tarafından tanınan terör örgütleriyle ilişkili olmak” (m.54/1-k) nedenleriyle sınır dışı edebilecektir. Burada önemle belirtmek gerekir ki Anayasa m.90 hükmü uyarınca, 1951 Cenevre Sözleşmesi kanunlarımıza göre önceliklidir. Bu açıdan YUKK m.54/2 hükmü mülteciler

açısından uygulanma alanı bulamayacaktır. Hüküm yalnızca şartlı mülteci ve ikincil koruma statüsüne sahip yabancılar bakımından uygulanacaktır²⁶⁹. Ancak her iki düzenlemenin birbirine çok yakın olduğunu söylemek yanlış olmaz. Zira terörle bağlantılı olmak nedeni, ulusal güvenlik nedeniyle benzer niteliktedir²⁷⁰. Burada bu ayrıma yer verilmesinin nedeni kişilerin sınır dışı edilirken kanunlara uygun usûlde sınır dışı edilmelerinin gerekliliğini ifade etmektir. YUKK m.54/2’de geçen “*sınır dışı etme kararı alınabilir*” hükmü, m.54/1’de geçen “*sınır dışı etme kararı alınır*” hükmünden bariz bir şekilde farklıdır. Bunun sonucu olarak uluslararası koruma altındaki yabancılar, haklarında sınır dışı etme sebepleri gerçekleşse dahi, idârenin takdirine bağlı olarak sınır dışı edilmeyebilecektir²⁷¹. Diğer bir anlatımla idârenin burada takdir yetkisi bulunmaktadır. İdare uluslararası koruma altındaki yabancıları sayılan nedenlerle sınır dışı edebileceği gibi etmeme kararı da alabilecektir.

Türk hukukunda geçici koruma altındaki yabancıların sınır dışı edilmeleri hususunda ise YUKK veya GKY hükümlerinde somut bir bilgi yer almamaktadır. YUKK m.54/2 hükmü açıkça uluslararası koruma altındaki kimselerden bahsetmektedir. Bu sebeple geçici koruma altındaki kimseler hakkında bu hüküm uygulama alanı bulmayacaktır. Buna mukabil ilgili kanun ve yönetmeliklerde geçici koruma kapsamındaki kimselerin sınır dışı edilmesi hakkında hüküm bulunmadığı gibi edilmeyeceğine dair de hüküm bulunmamaktadır. Ancak eldeki hükümler uyarınca bir değerlendirme yapmak olanaklıdır. Bu itibarla burada ilk dikkate alınması gereken husus, YUKK m.4 ve GKY m.6 hükümlerinde açıklanan geri gönderme yasağıdır. Geri gönderme yasağı nedeniyle kişi herhangi bir zulüm riski altında olduğu ülkeye gönderilemeyecektir. Bu husus geçici koruma altındaki yabancıları da kapsamaktadır²⁷². GKY Geçici m.1 hükmünde ifade edilen “*Suriye Arap Cumhuriyeti’nde meydana gelen olaylar nedeniyle Türkiye’ye kitlesel olarak sığınan yabancılar*” da bu kapsamdadır²⁷³. Bu nedenle bu kimselerin

²⁶⁹ H. Akif Karaca, Uluslararası Koruma ve Geçici Koruma Statüleri Altındaki Yabancıların Sınır Dışı Edilmeleri, B.U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.7, S.2, 2018, s.151 (“*Sınır Dışı*”).

²⁷⁰ Neşe Baran Çelik, Türk Hukukunda Uluslararası Koruma Başvurusunda Bulunan veya Uluslararası Korumadan Yararlanan Yabancıların Hak ve Yükümlülükleri, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Özel Sayı, C.1, 2015, s.62.

²⁷¹ Çelikel ve Öztekin Gelgel, “*Yabancılar Hukuku*”, s.126; Bayraktaroğlu Özçelik, “*Sınır Dışı*”, s.217.

²⁷² Çiçek Özgür, AB Geçici Koruma Yönergesi ve Türk Hukukunda Geçici Korumanın Sona Ermesi, Avrupa ve Uluslararası Göç Hukuku, Ed. Gülüm Bayraktaroğlu Özçelik ve Elçin Aktan, Ankara, Yetkin Yayınevi, 2022, s.423-424.

²⁷³ Belirtmek gerekir ki GKY uyarınca geçici koruma sağlanacak kişiler için herhangi bir coğrafi belirleme veya sınırlama yapılmamıştır. Kitlesel olarak herhangi bir ülkeden Türkiye’nin kara veya deniz sınırlarına

zulüm riski altında olacakları ülkelere gönderilmemesi Kanun'dan ve GKY hükmünden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda Suriye İç Savaşı devam ettiği müddetçe Suriye vatandaşlarının Suriye'ye sınır dışı edilmelerinin mümkün olmadığını ifade etmek gerekmektedir. Ancak kanunlarımız kapsamında geçici koruma altındaki yabancıların başka bir ülkeye sınır dışı edilip edilemeyeceği hususu da belirlenmiş değildir. Doktrinde bir görüş geçici koruma altındaki kişilerin menşe ülkelerinden başka bir ülkeye sınır dışı edilebileceği şeklindedir²⁷⁴. Bir görüş ise geçici koruma altındaki yabancıların bu statüye sahip oldukları müddetçe sınır dışı edilemeyeceği şeklindedir²⁷⁵. Bu görüş ayrılığı yargı kararlarına da yansımış durumdadır. Örneğin Anayasa Mahkemesi, vermiş olduğu K.A. kararında²⁷⁶ geçici koruma altındaki yabancıların sınır dışı edilmesinin kanunen mümkün olmadığını ifade etmiştir. Buna rağmen ilk derece mahkemelerinde geçici koruma altındaki yabancıların sınır dışı edilmesi hakkında açılan iptal davalarında itirazın reddi ve sınır dışı etme işleminin yerindeliği şeklinde kararlar verildiği de görülmektedir²⁷⁷. Tüm bu açıklamalar göz önüne alındığında, Kanun'da bu konuda bir eksiklik olduğu muhakkaktır. Kanaatimizce geçici koruma altındaki yabancıları YUKK m.4 gereği zulüm riski altında olacakları bir ülkeye ve özellikle Suriye'ye sınır dışı etmek mümkün olmayacaktır. Ancak bu kimselerin güvenli üçüncü ülkelere sınır dışı edilmesinin önüne engel koymak adalet duygusunu zedeleyecektir. Zira uluslararası koruma altındaki yabancılar dahi sınır dışı edilirken geçici nitelikte bir korumaya sahip yabancıların sınır dışı edilmemesi doğru

gelen yabancılar geçici koruma kapsamına alınabilecektir. Bilgi için bkz. Ekşi, “Uluslararası Koruma”, s.153.

²⁷⁴ Doğan, “Yabancılar”, s.118; Mihri Sinem Bayram Dumludağ, Geçici Korunanların Sınır Dışı Edilmesi Bakımından AB Geçici Koruma Yönergesi ile Türk Mevzuatının Karşılaştırılması, Avrupa ve Uluslararası Göç Hukuku, Ed. Gülüm Bayraktaroğlu Özçelik ve Elçin Aktan, Ankara, Yetkin Yayınevi, 2022, s.150.

²⁷⁵ Ayşe Yasemin Aydoğmuş, Türk Hukukunda Geçici Korumadan Yararlananların Sınır Dışı Edilmesi, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, C.37, S.2, 2017, s.162; Çelikel ve Öztekin Gelgel, “Yabancılar Hukuku”, s.128-129. Benzer şekilde İçişleri Bakanı'nın yapmış olduğu bir açıklamada geçici koruma kapsamındakilerin sınır dışı edilmesinin söz konusu olmadığı ifade edilmiştir. Haber metni için bkz. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/icisleri-bakani-soylu-gecici-koruma-statusundekilerin-sinir-disi-edilmesi-soz-konusu-degil/1543632#:~:text=Ge%C3%A7ici%20koruma%20stat%C3%BCs%C3%BCndeki%20hi%C3%A7bir%20Suriyelinin%2C%20uluslararası%20B1%20koruma%20stat%C3%BCs%C3%BCyle%20%C3%BClkemizde%20bulunan,konusu%20de%C4%9Fildir%2C%20kabul%20edilebilir%20de%C4%9Fildir.E.T.20.03.2023>.

²⁷⁶ AYM 2014/13044. Kararın tamamı için bkz. <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/13044> E.T.18.03.2023

²⁷⁷ Örneğin Kayseri 1. İdare Mahkemesi vermiş olduğu bir kararında (2023/276 E.-2023/364 K, T. 02.03.2023 (Karar yayımlanmamıştır)) Suriye uyruklu davacının sınır dışı kararına karşı itirazını reddetmiştir.

olmayacaktır²⁷⁸. Bu sebeple kanun koyucu tarafından YUKK m.54/2 hükmünün “*Bu maddenin birinci fıkrasının (b), (d) ve (k) bentleri kapsamında oldukları değerlendirilen uluslararası koruma başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişiler hakkında uluslararası koruma işlemlerinin her aşamasında ve geçici korunan kişiler hakkında geçici korumanın her aşamasında sınır dışı etme kararı alınabilir*” şeklinde değiştirilmesi uygun olacaktır. Bu değişiklik ile geçici koruma kapsamında olan kişilerin sınır dışı edilmesinin önü açılmış olacaktır. Benzer şekilde YUKK m.3/1-r hükmü dolayısıyla uluslararası koruma kapsamında sayılmayan geçici korunanların YUKK m.51 hükmünün hangi bentlerine göre sınır dışı edileceği hususundaki belirsizlik de giderilmiş olacaktır²⁷⁹.

2.2. Sınır Dışı Etmeye Yetkili Makam

Sınır dışı etme işlemi birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de tamamen idârenin yaptığı ve yetkili olduğu bir işlemdir²⁸⁰. Mülga YİSHK m.21 hükmünde bu konuda yetkili makam İçişleri Bakanlığı şeklinde belirlenmişti. YUKK ise m.53 hükmünde konuyu ele almıştır. YUKK m.53/1 hükmü uyarınca sınır dışı etme kararını almaya valilikler yetkili kılınmıştır. Valilikler sınır dışı etme kararını Göç İdaresi Başkanlığının talimatı üzerine veya resen alabilecektir. Verilecek sınır dışı kararı her yabancı için bireysel olarak verilmek zorundadır. Aksi takdirde toplu sınır dışı etme yasağına aykırı davranılmış olacaktır. YUKK m.57/1 uyarınca hakkında sınır dışı etme sebeplerinden biri mevcut olup sınır dışı edilmesinin önünde bir engel bulunmayan yabancılar, kolluk tarafından tutulmaları hâlinde, durumları valiliğe derhal bildirilir. Valilik bu yabancılar hakkında en geç 48 saat içerisinde bir karar verir. Valilik sınır dışı etme, Türkiye’yi terke davet etme veya idârî gözetim altına alma kararı verebilecektir (YUKKUY m.56/1). YUKK m.54/1 kapsamında olup m.54/2 ve m.55 kapsamında olmayan yabancılar açısından valiliğin bu üç karar dışında karar verme yetkisi bulunmamaktadır. Başka bir anlatımla, valilik, uluslararası koruma kapsamında olan yabancılar ve sınır dışı edilmesi kanunen yasaklanan yabancılar hariç, sınır dışı sebeplerinden biri şahsında

²⁷⁸ Karaca, “Sınır Dışı”, s.154.

²⁷⁹ Mevcut hükümler uyarınca geçici korunanların YUKK m.54/1 veya m.54/2 uyarınca sınır dışı edilip edilmeyeceği konusunda belirsizlik olduğu yönünde bkz. Nuray Ekşi, Geçici Koruma Yönetmeliği Uyarınca Geçici Korumanın Şartları, Geçici Koruma Usulü, Sağlanan Haklar ve Geçici Korumanın Sona Ermesi, İstanbul Barosu Dergisi, C.88, S.6, s.82-83.

²⁸⁰ Aybay ve Dardağan Kibar, “Yabancılar”, s.240.

gerçekleşen yabancılar hakkında sadece bahsi geçen üç kararı alabilecektir. Sınır dışı edilmeyecekleri yönünde bir karar alamayacaktır. Buna mukabil geçici korunan bir yabancıнын yakalanması hâlinde ne yapılacağı konusu ise statü sahiplerinin daha önce bahsi geçen belirsizlikleri nedeniyle sonuca varılması güç bir husustur. Kanaatimizce bu hususta kanunî bir düzenleme yapılana kadar valilik bu kimselerin sınır dışı edilmesi yönünde karar vermemelidir.

2.3. Sınır Dışı Etme Kararının Tebliği

YUKK m.53/2 hükmünde sınır dışı kararının tebliği ve bu tebliğin içeriği ve usûlü düzenlenmiştir. Bahsi geçen hüküm uyarınca; *“sınır dışı kararı, gerekçeleriyle birlikte hakkında sınır dışı etme kararı alınan yabancıya veya yasal temsilcisine ya da avukatına tebliğ edilecektir. Hakkında sınır dışı etme kararı alınan yabancı, bir avukat tarafından temsil edilmiyorsa kendisi veya yasal temsilcisi, kararın sonucu, itiraz usulleri ve süreleri hakkında bilgilendirilecektir”*. Hüküm mülga YİSHK hükümlerinde mevcut olmayan bir düzenleme getirmiştir. Bu düzenlemenin getirilmesinde bilhassa AİHS tarafından verilen *“Abdolkhani ve Karimnia v. Türkiye”* kararı etkili olmuştur²⁸¹. Zira kararda, tebliğ konusunda Türk mevzuatında var olan eksikliklere büyük pay ayrılmıştır. Bu bakımdan YUKK m.53/2 hükmünün bu konuda AİHM tarafından Türkiye aleyhine verilecek yeni kararları önleyeceği ifade edilebilir.

Sınır dışı kararlarının tebliği konusunda diğer hükümler ise YUKKUY m.56/2-3 hükümleridir. Bu hükümlerde Kanun’a ek olarak, valilikler tarafından verilebilecek üç karardan hangisinin verildiği ve sınır dışı kararına karşı yargısal itirazın, kararı alan makama bildirilmesi gerektiğinin tebliğde yer alması gerektiği ifade edilmiştir. Hükümlerin tebliğ ve bilgilendirmeden bahsetmesine karşın bu işlemlerin usûlünü tam mânâsıyla açıklamış değildir. Her şeyden önce yapılan tebliğin sınır dışı edilecek kimsenin anladığı dilde ve mümkünse ana dilinde yapılması gerekmektedir.

Tebliğat usûlü hakkında YUKK m.100 ve YUKKUY m.120 hükmü dışında Kanun ve Yönetmelik’te kesin ve açık bilgiler bulunmamaktadır. YUKK m.100 hükmü tebliğatta

²⁸¹ Asar, “Yabancılar”, s.200. *“Abdolkhani ve Karimnia vs Türkiye”* kararının YUKK’un hazırlanma sebeplerinden biri olduğu konusunda bkz. Gamze Ovacık, Türk Anayasa Mahkemesi İçtihadı Işığında Sınır Dışı Kararlarına Karşı Yargısal İtirazın Hukuki Etkisi, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C.26, S.2, 2020, s.1051 (*“AYM İçtihadı”*).

kişinin özel durumunu dikkate almayı öngörmektedir. Hükmün yorumlanmasıyla kişinin anlayacağı dilde tebliğat yapılması gerektiği sonucuna ulaşılabilir²⁸². Benzer şekilde YUKKUY m.120 hükmünden de bu sonuca ulaşılabilir. Hükmün (b), (c) ve (e) bentleri göz önüne alınca da Türkçe'ye ek olarak yabancı ana dilinde tebliğat yapılması gerektiği ifade edilebilir. Tebliğatın yabancıya mutlaka yazılı olarak yapılması gerektiğine ise YUKKUY m.120/3 hükmünden ulaşılacaktır. Zira elektronik yolla yapılması alternatif olarak sunulan tebliğatın esas yazılı olarak yapılmasıdır. Tebliğat yapılan yabancının tebliğin içeriğini okuyup anladığına dair imza alınması gerekmektedir. Hatta yapılan tebliğatın mümkünse kişiyle aynı dili konuşan bir mütercim tarafından açıklanması ve yabancıya itiraz yolları ve usûlleri hakkında bilgilendirilmesi gerekmektedir. Zira Kanun açıkça bir bilgilendirmeden bahsetmiştir. Bunun sonucu olarak kişinin sadece yazılı olarak bilgilendirilmesi yeterli olmayacaktır. Kanun'da bu bilgilendirmenin avukat tarafından temsil edilmeyen yabancıya yapılması öngörülmüş ise de, kanaatimizce, avukat tarafından temsil edilen yabancıya kendisine de bizzat aynı tarzda bir bilgilendirmenin yapılması uygun olacaktır. Aynı şekilde bu bilgilendirmenin yabancıya avukatına da yapılması gerekmektedir. Tüm bu yapılan bilgilendirmelerden sonra ise yabancı tarafından mümkünse el yazısıyla bilgilendirmeyi anladığına dair imzalı bir belge alınması uygun olacaktır²⁸³.

²⁸² Asar, "Yabancılar", s.201.

²⁸³ Nitekim bu şekilde detaylı bilgilendirmelerin gerekliliği ve şekli hususlarla alakalı verilmiş olan yargı kararları da bulunmaktadır. Örneğin İzmir Bölge İdare Mahkemesi 6. İdari Dava Dairesi E. 2017/511 K. 2017/571 sayılı 6.4.2017 tarihli kararı "*ülkemizde bulunan bir yabancıya yönelik sınır dışı edilmesi yolundaki yaptırım kararının kendi dilinde dahi olsa yazılı olarak tebliğ edilmesinin, hak düşürücü nitelikteki yargısal başvuru yolu süresinin başlaması için yeterli olmadığı; yabancıya anladığı bir dilde yaptırım kararının sonuçları, itiraz usulleri ve süreleri bakımından bilgilendirilmesi, bu gerekliliğin idarece karşılandığının da tebliğe dair belgelerde "bu şerhe" yer verilerek ortaya konulması; aksi durumda Mahkemelerce ilgilinin öğrenme tarihi olarak gösterdiği tarihin tebliğ tarihi olarak kabul edilmesi gerekmektedir.....tebliğ belgesinde davacının imzası dışında tebliğ evrakının bir örneğinin teslim edildiği, tebliğin konusu işlemin sonuçları, itiraz usulü ve süreleri bakımından anladığı dilde bilgilendirildiği yolunda bir şerhin bulunmadığı, tebliğatın bir tercüman aracılığıyla yapılmadığı, bir tercümanın bu yönde açıklamaları ve imzasının alınmadığı, salt davacı ve tebliği yapan idare ajanı tarafından imzalandığı, davacı vekilinin tebliğ edilen belgenin bir örneğinin müvekkiline verilmemesini, ayrıca müvekkilinin bilgilendirilmediğini.....sınır dışı edilmesine dair yaptırımın sonuçları, itiraz usulleri ve süreleri bakımından anladığı bir dilde bilgilendirilmeksizin, salt kendi dilinde yazılı olarak yapılmış tarihli tebliğatın; yukarıda anılan 6458 Sayılı Kanun'un 53/2 ve ilgili yönetmeliğin 120/1-e maddelerinde getirilen yabancıya anladığı dilde ayrıca bilgilendirilmesi yöntemine aykırı olarak yapıldığının kabulü gerektiğinden.....kararın kaldırılması ve dosyanın 2577 Sayılı Kanun'un 45/5 maddesi uyarınca Mahkemesine geri gönderilmesi" şeklindedir. Karar için bkz. <https://www.lexpera.com.tr/ictihat/bolge-idare-mahkemesi/izmir-bim6-idd-e-2017-511-k-2017-571-t-6-4-2017-E.T.20.07.2023>.*

2.4. Yabancınn Ülkeyi Terke Davet Edilmesi

Hakkında sınır dışı kararı alınan her yabancınn ülkeden çok hızlı bir şekilde sınır dışı edilmesi uygun olmayacaktır. Zira hayatın olağan akışı içerisinde yabancıların da bazı işlemleri yanlış ve eksik yapmaları mümkündür. Söz gelimi bir yabancı ikamet izni uzatma başvurusunda bulunmuş ve bu başvurusu kabul edilmemiş olabilir. Bu yabancınn YUKK m.54/1-j hükmü uyarınca on gün geçtikten sonra hemen ve kovarcasına sınır dışı edilmesi insan onuruna yakışmayacaktır. Bu gibi durumları önlemek adına, devletler, belirledikleri durumlarda, yabancıları ülkelerinden göndermek için yabancılarından ülkeyi terk etmesini istemektedir. Devletler açısından yabancınn ülke sınırlarını kendi isteğiyle terk etmesi ekonomik olarak tercih edilecek bir durumdur²⁸⁴.

Bu durumu göz önüne alan kanun koyucu YUKK m.56 hükmünde Türkiye'yi terke davet konusunu ele almıştır. Hüküm iki fıkradan oluşmaktadır. Hükümün ilk fıkrası *“Sınır dışı etme kararı alınanlara, sınır dışı etme kararında belirtilmek kaydıyla, Türkiye'yi terk edebilmeleri için on beş günden az olmamak üzere otuz güne kadar süre tanınır. Ancak, kaçma ve kaybolma riski bulunanlara, yasal giriş veya yasal çıkış kurallarını ihlâl edenlere, sahte belge kullananlara, asılsız belgelerle ikamet izni almaya çalışanlara veya aldığı tespit edilenlere, kamu düzeni, kamu güvenliği veya kamu sağlığı açısından tehdit oluşturanlara bu süre tanınmaz”* şeklindedir. Hükümden açıkça, ülkeyi terke davetin, sınır dışı etme kararına ek olarak yapılacağı sonucu çıkmaktadır²⁸⁵. Bu sebeple yabancı hakkında sınır dışı kararı alınmadan, yabancınn ülkeyi terke davet edilmesi mümkün olmayacaktır.

Ayrıca ülkeyi terke davet etme, mutlaka tebliğ edilen sınır dışı kararında belirtilmiş olmalıdır. Zira tebliğde belirtilmeyen ülkeyi terke davet m.56 kapsamında hukuka aykırı olacaktır. Bunun sonucunda ise yabancı m.56 hükmünden kaynaklanan bir şekilde ülkeyi terk etmek zorunda olmayacaktır. Hükümde yabancıya verilecek ülkeyi terk etme

²⁸⁴ Benzer yönde bir yaklaşım için bkz. Erten, “Genel Değerlendirme”, s.34.

²⁸⁵ Nitekim Danıştay (10. Daire E. 2017/6 K. 2018/2581 (Yayımlanmamış Karar)) *“davacıya “Tebliğ-Tebellüğ Belgesi” ile en kısa sürede ülkemizden çıkış yapması gerektiği tebliğ edilmişse, ortada davacının belli bir süre dahilinde ülkemizi terk etmesini gerektiren bir işlem olmadığı ve 6458 S.K.'un 56. maddesi uyarınca tesis edilmiş herhangi bir işlemin bulunmadığı anlaşılmakla”* şeklinde değerlendirme yapmıştır. Karara göre yabancıya yapılacak ülkeyi terke davetin mutlaka sınır dışı kararı ile birlikte tebliğ edilmesi gerekmektedir.

süresinin alt sınırı on beş gün olarak, üst sınırı ise otuz gün olarak belirlenmiştir. Ülkeyi otuz gün geçmesine rağmen terk etmeyen yabancı hakkında ise YUKK m.102/1-c uyarınca idârî para cezası verilecektir. Ayrıca YUKK m.57/2 gereği bu yabancılar kabul edilebilir bir mazeret ileri sürmedikleri takdirde 48 saat içerisinde haklarında idârî gözetim kararı veya idârî gözetime alternatif yükümlülük kararı alınacaktır. Burada bahsi geçen mazeretin kabul edilebilirliği idâre tarafından takdir edilecektir. Fıkra son olarak hangi yabancılar bu sürenin tanınmayacağı ifade edilmiştir. Buna göre süre tanınmayacak yabancılar hakkında da m.57/2 gereği idârî gözetim kararı veya idârî gözetime alternatif yükümlülük kararı alınacaktır.

Türkiye’yi terke davet konusunu ele alan m.56 hükmünün ikinci fıkrası ise *“Türkiye’den çıkış için süre tanınan kişilere, Çıkış İzin Belgesi verilir. Bu belge hiçbir harca tabi değildir. Vize ve ikamet harçları ile bunların cezalarına ilişkin yükümlülükler saklıdır”* şeklindedir. Fıkra hatalı bir niteleme ile başlayarak çıkış süresi tanınanlara *“çıkış izin belgesi”* verileceğini düzenlemiştir. Ancak burada bir izin talebi söz konusu olmayıp çıkış emri söz konusudur. Bu nedenle bu belgenin isminin doktrinde de belirtildiği üzere *“çıkış belgesi”* şeklinde değiştirilmesi uygun olacaktır²⁸⁶.

2.5. Yabancınnın İdârî Gözetim Altına Alınması ve Geri Gönderme Merkezleri

2.5.1. İdârî Gözetim

Devletlerin sınır dışı yetkilerini çok hızlı ve ani bir şekilde kullanmaları beklenmeyecek bir durumdur. Hızlıca ülke dışına çıkarılamayan yabancıların ise kaçma veya kaybolma ihtimâlleri yüksektir. Devletler ise bu ve bunun gibi durumlara karşı ülkelerindeki yabancıları tutuklama veya belirli bir yerde ikamete zorlama hakkına sahiptir²⁸⁷. Ancak bu yabancıların her durumda tutuklanıp hapisaneye gönderilmeleri veya karakollarda gözetim altında tutulmaları da adaletten uzak bir yaklaşım olacaktır. Hakkında sınır dışı kararı alınan yabancıların, alınmış olan bu karara itiraz etmeleri de çoğu durumda beklenecektir. Bu itirazlar sonuçlanmadan yabancıyı ülke toprakları dışına çıkarmak ise

²⁸⁶ Ekşi, “*Uluslararası Koruma*”, s.118.

²⁸⁷ Guy S. Goodwin Gill, “International Law and the Detention of Refugees and Asylum Seekers.” *The International Migration Review* 20, no. 2 (1986): 193–219, s.194. <https://doi.org/10.2307/2546031>. (E.T.24.03.2023)

hukukî olmayacaktır²⁸⁸. Bu kapsamda yabancıların sınır dışı edilmeden önce nispeten daha insânî şartlarda ve sınır dışı edecek devletin kontrolünde olması için idârî gözetim mekanizması kullanılmaktadır. İdârî gözetim devletler tarafından kabul görmüş ve belirli bazı şartların varlığı hâlinde izin verilen bir tedbir mekanizmasıdır²⁸⁹. Bu tedbir mekanizması sayesinde devletler ülkelerinde olan yabancıları belirli şartların vukuu bulması durumunda idârî bir kararla gözetim altına alabilmektedir. İdârî gözetim, doktrinde güvenlik veya sınır kontrolü sebebiyle yabancıların gözetim altına alınması şeklinde de tanımlanmıştır²⁹⁰.

Türkiye’de idârî gözetim çeşitli şekillerde uygulanmıştır²⁹¹. YUKK yürürlüğe girmeden önce yabancılar misafirhane veya karakollarda tutulmaktaydılar²⁹². Ayrıca yabancılar birtakım temel ihtiyaçları ve haklarından mahrum kalmaktaydılar²⁹³. Bu durum uluslararası alanda Türkiye’nin aleyhine sonuçlar doğurmaktaydı. Bilhassa AİHM Türkiye aleyhine kararlar vermektedir. AİHM ilk defa “*Abdolkhani ve Karimnia v. Türkiye*” kararında Türkiye’de yabancıların kanuna dayanmadan gözetim altında tutulmalarının AİHS m.5 hükmünün ihlâli niteliğinde olduğuna karar vermiştir²⁹⁴. Bunun ardından AİHM çeşitli kararlarında da Türkiye’de idârî gözetimle ilgili durumun AİHS m.5 hükmünün ihlâli niteliğinde olduğuna hükmetmiştir²⁹⁵. AİHS m.5 hükmü uyarınca idârî gözetim kararı ancak ve ancak hukuka uygun bir kararla verilmek zorundadır. AİHM’nin bu konu hakkında vermiş olduğu kararlar dikkate alınarak

²⁸⁸ Örneğin, daha önce belirtildiği üzere, İngiliz Yüksek Mahkemesi, sadece yabancının ülkeden çıkması halinde izin verilen itiraz hakkını hukuka aykırı bulmuştur.

²⁸⁹ Nuray Ekşi, 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununda İdari Gözetim, İstanbul, Beta Yayınevi, 2014, s.3.(“*İdari Gözetim*”)

²⁹⁰ Nimet Özbek, Administrative Detention in Accordance with the Foreigners and the International Protection Law, Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.10, S.2, 2020, s.122. (“*Administrative Detention*”)

²⁹¹ İdârî gözetimin Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren durumu hakkında bilgi için bkz. Başak Güzel, Türkiye’de İdari Gözetim, Ankara, Seçkin Yayınları, 2020, s.32-33.

²⁹² Ekşi, “*Uluslararası Koruma*”, s.119-120.

²⁹³ Ekşi, “*Uluslararası Koruma*”, s.121.

²⁹⁴ Aybay ve Dardağan Kibar, “*Yabancılar*”, s.259.

²⁹⁵ İlgili kararlar hakkında bilgi için bkz. Nuray Ekşi, İltica Talepleri Reddedilerek Türkiye’den Sınırdışı Edilmelerine Karar Verilen Yabancılar İlişkin AİHM Kararlarının Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununa Etkisi, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, C.5, S.19, 2014, s.77-80.(“*AİHM Kararlarının Etkisi*”). AİHS m.5 hükmü ve idârî gözetim ile ilgili değerlendirmeler için bkz. Mehmet Aktaş, Geri Gönderme Merkezlerinde Uygulanan İdari Gözetimin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin “Özgürlük ve Güvenlik hakkı” Başlıklı 5’inci Madde Perspektifinden Değerlendirilmesi, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi, S.2, 2018, s.70-77.

YUKK hükümlerinde idârî gözetim konusu derli toplu bir şekilde düzenlenmiştir²⁹⁶. Böylece daha önce var olan eksiklikler YUKK ile giderilmeye çalışılmıştır.

YUKK uyarınca, idâre, idârî gözetim kararı almaya yetkilidir. Ancak idârenin kişinin özgürlüğünü kısıtlayıcı işlemler yapmaya hukuken yetkili olup olmadığı hususu doktrinde tartışma konusu olmuştur. Söz konusu tartışmaların odak noktası Anayasa hükümleridir. Şöyle ki Anayasa m.19 hükmü uyarınca hakkında sınır dışı kararı verilen bir kişinin yakalanması veya tutuklanması durumu hürriyetten yoksun bırakmak için bir gerekçe olarak kabul edilmiştir. Hükme göre, yabancılar sınır dışı etme hâllerinde hürriyetinden yoksun bırakılabilecektir. Ancak Anayasa m.38 hükmü uyarınca ise kişilerin hürriyetinin kısıtlanması sonucu doğuran müeyyideler idâre tarafından uygulanamayacaktır. Bu hüküm ise idârenin hürriyeti kısıtlayıcı bir işlemde bulunma yetkisi bulunmadığını ifade etmektedir. Doktrinde bu hükümler nedeniyle idârî gözetim kararının idâre tarafından alınamayacağı ve mahkemeler tarafından alınması gerektiği yönünde bir görüş bulunmaktadır²⁹⁷. Bu konuda bizim de katıldığımız diğer görüş uyarınca, Anayasa m.19 ve m.38 hükümleri, m.16 hükmü dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Bahsi geçen m.16 hükmü uyarınca yabancıların temel hakları sınırlandırılabilir. Bu nedenle idârenin vermiş olduğu idârî gözetim kararı Anayasa'ya uygun olacaktır²⁹⁸. Başka bir anlatımla idâre, idârî gözetim kararı vermeye yetkili kabul edilecektir.

İdârî gözetim ve idârî gözetime alternatif yükümlülükler YUKK m.57-58 ve YUKKUY m.59 ve m.61 hükümlerinde açıklanmıştır. Hükümlere göre idârî gözetim kararı sınır dışı kararına ek olarak verilecektir. Hakkında alınan sınır dışı kararına ek olarak idârî gözetim altına alınabilecek yabancılar;

- “Kaçma ve kaybolma riski bulunan”
- “Türkiye’ye giriş veya çıkış kurallarını ihlâl eden”

²⁹⁶ Ekşi, “*AIHM Kararlarının Etkisi*”, s.80.

²⁹⁷ Merve Akbulut, *Türk Yabancılar Hukukunda İdari Gözetim*, İstanbul, Oniki Levha Yayıncılık, 2020, s.14-15

²⁹⁸ Ekşi, “*İdari Gözetim*”, s.9; Özbek, “*Administrative Detention*”, s.123; Döndü Kuşçu, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Hükümleri Uyarınca Sınır Dışı Edilmelerine Karar Verilen Yabancıların İdari Gözetim Altına Alınması, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.22, S.37,2017, s.248 (“*İdari Gözetim*”). Anayasa Mahkemesi de yapmış olduğu değerlendirmelerinde idârî gözetim kararının hukuka uygun olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bkz. (*Rida Boudraa*, B. No: 2013/9673, 21/1/2015, §73)

- “Sahte ya da asılsız belge kullanan”
- “Kabul edilebilir bir mazereti olmaksızın Türkiye’den çıkmaları için tanınan sürede çıkmayan”
- “Kamu düzeni, kamu güvenliği veya kamu sağlığı açısından tehdit oluşturan” yabancılarıdır.

İdârî gözetim altına alınacak yabancılar, kısaca Türkiye’yi terk etmesi istenemeyecek yabancılar veya Türkiye’yi terk etmesi istendiği hâlde ülkeden çıkış yapmayan yabancılar şeklinde de sınıflandırılabilir²⁹⁹. İdârî gözetim kararı almaya YUKK m.57/2 uyarınca valilikler yetkilidir. Bu yabancılar kendilerini yakalayan kolluk tarafından kırk sekiz saat içerisinde geri gönderme merkezlerine nakledilirler. YUKK m.57/3 hükmü uyarınca yabancı geri gönderme merkezlerinde en fazla altı ay boyunca gözetim altında tutulabilecektir. YUKKUY m.59/6 hükmü uyarınca yabancıların idârî gözetim altında tutulabileceği altı aylık süre yabancıların yakalanması ile başlayacaktır. Bu süre, yabancıların ülkesi hakkında yanlış bilgi vermesi veya iş birliği yapmaması hâlinde en çok altı ay daha uzatılabilecektir.

Yabancı hakkında verilen idârî gözetim kararı valilik tarafından her ay gözden geçirilecektir. Valilik yaptığı gözden geçirmede belirli durumların varlığına kanaat getirirse idârî gözetim kararını kaldıracaktır (YUKKUY m.61/2). Yabancıların gözetim altında tutulmasının gerekli görülmediği durumlarda idârî gözetim sona erdirilir. Sınır dışı kararının tebliğinde olduğu gibi idârî gözetim kararı da yabancıya ve yasal temsilcisi veya avukatına mutlaka tebliğ edilmeli ve sonuçları yabancıya her durumda açıklanmalıdır³⁰⁰.

İdârî gözetim altına alınan yabancı, hakkında verilmiş idârî gözetim kararının kaldırılması için sulh ceza hâkimliğine bizzat veya avukatı aracılığıyla başvurabilir (YUKK m.57/6). İdârî gözetim kararını idâre vermiş olmasına rağmen itirazlar idâre mahkemesine değil, sulh ceza hâkimliğine yapılmaktadır. Bunun nedeni ise sulh ceza

²⁹⁹ Çelikel ve Öztekin Gelgel, “Yabancılar Hukuku”, s.135.

³⁰⁰ Uygulamada, idârî gözetim kararının sınır dışı kararından ayrı bir şekilde tebliğ edilmeyip sınır dışı kararı ile birlikte tebliğ edilmesinin hukuka aykırı olması hususunda bkz. Merve İspirli Armağan, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi İçtihadı Işığında Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği Hakkı Bakımından İdari Gözetim Tedbirinin Cezalandırıcı Yönü, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, C.42, S.13, 2022, s.918.

hâkimliklerinin idâre mahkemelerine oranla daha yaygın olması şeklinde izah edilmektedir³⁰¹. Görünen o ki, kanun koyucu yaygın bulunan mahkemelerde daha güvenilir denetleme olacağı şeklinde bir anlayışa sahiptir³⁰². Ancak, doktrinde bizim de katıldığımız görüşe göre idârî yargının görev alanına giren bir konuda adli yargının görevlendirilmesi isabetli olmamıştır³⁰³. Zira sulh ceza hâkimliklerinin daha yaygın olmalarına rağmen idârî davalar hakkında yeterli tecrübeye sahip olmamaları ihtimâli denetimin etkinliğine gölge düşürecektir.

Sulh ceza hâkimliği yerine idâreye yapılan itiraz başvuruları, idâre tarafından ivedi şekilde sulh ceza hâkimliğine iletilecektir³⁰⁴. İtiraz süresi ise Kanun'da gösterilmemiştir. Bu nedenle yabancı idârî gözetim altında bulunduğu müddetçe idârî gözetim kararına karşı itiraz etme hakkına sahip olacaktır³⁰⁵. Yapılan itirazı sulh ceza hâkimi beş gün içerisinde kesin olarak karara bağlayacaktır.

Yabancı veya yasal temsilcisi veyahut avukatı bu kesin karardan sonra idârî gözetim ile ilgili var olan şartların değiştiği veya tamamen ortadan kalktığı şeklinde bir itirazla sulh ceza hâkimliğine tekrar başvurabilir (YUKK m.57/6).

İdârî gözetim kararına itiraz edilmesi idârî gözetimi durdurmayacaktır. Aynı şekilde sınır dışı kararlarına yapılan itirazlarında idârî gözetime bir etkisi olmayacaktır. Yabancı idârî gözetime mutlaka ayrı bir dilekçeyle itiraz etmelidir (YUKKUY m.59/4).

İdârî gözetime karşı sulh ceza hâkimliğine başvuran yabancı, avukatlık ücretini karşılayamayacak durumda ise, talebi hâlinde kendisine 1136 sayılı “Avukatlık Kanunu”³⁰⁶ uyarınca avukat yardımı sağlanacaktır.

YUKK m.57/4 hükmünde idârî gözetimin devamında zaruret görülmemesi hâlinde, yabancıya idârî gözetime alternatif yükümlülükler getirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Hükümde geçen “getirilir” ifadesi açıkça bir zorunluluktan bahsetmiştir. Buna göre hakkında alınmış idârî gözetim kararının devamında zaruret görülmeyen yabancılar için idârî gözetime alternatif yükümlülükler getirilmesi zorunludur. İdârî gözetime alternatif

³⁰¹ Ekşi, “İdari Gözetim”, s.80-88; Erten, “Genel Değerlendirme”, s.39.

³⁰² Doğan, “Yabancılar”, s.125.

³⁰³ Ekşi, “İdari Gözetim”, s.80; Kuşçu, “İdari Gözetim”, 277-278.

³⁰⁴ Ekşi, “Uluslararası Koruma”, s.125.

³⁰⁵ Doğan, “Yabancılar”, s.125.

³⁰⁶ R.G. 07.04.1969-13168.

yükümlülükler, YUKK m.57/A ve “İdari Gözetime Alternatif Yükümlülüklerle İlişkin Yönetmelik”³⁰⁷ hükümlerinde ele alınmıştır. Yönetmelik’te idârî gözetime alternatif yükümlülükler “*hakkında sınır dışı etme kararı alınan yabancının idari gözetim altına alınması yerine, özgürlüğünü kısıtlamayacak ya da daha az kısıtlayacak şekilde uygulanan idari tedbir*” şeklinde tanımlanmıştır.

Kanun uyarınca idârî gözetime alternatif yükümlülükler getirilebilecek yabancılar, hakkında idârî gözetim kararı alınabilecek yabancılar ile idârî gözetim kararı sonlandırılan yabancılardır. Hangi yabancılar idârî gözetime alternatif yükümlülükler getirileceğini valilikler değerlendirecektir. Ancak Yönetmelik m.6/4 uyarınca hangi yabancılar öncelikle idârî gözetim uygulanması gerektiği belirlenmiştir. Kanun’da idârî gözetime alternatif yükümlülükler “*belirli adreste ikamet etme*”, “*bildirimde bulunma*”, “*aile temelli geri dönüş*”, “*geri dönüş danışmanlığı*”, “*kamu yararına hizmetlerde gönüllülük esasıyla görev alma*”, “*teminat*” ve “*elektronik izleme*” şeklinde belirlenmiştir. İdârî gözetime alternatif yükümlülükler yirmi dört ayı geçmeyecektir. Bu yükümlülükler Yönetmelik m.20 uyarınca sonlanacaktır.

İdârî gözetimin sona ermesi ise dört durumda mümkün olmaktadır. Bunlardan ilki, YUKK m.57/6 uyarınca idârî gözetim kararının sulh ceza hâkimi tarafından kaldırılmasıdır. Başka bir deyişle yabancının idârî gözetime karşı yaptığı itiraza olumlu yanıt almasıdır. Bir diğer durum YUKK 57/3 uyarınca idârî gözetimin süresinin dolması hâlidir. Bir diğer durum ise YUKK m.57/4 uyarınca, valiliklerin idârî gözetimin devamında zaruret olmadığına kanaat getirmesidir. Son durum ise YUKKUY m.61/ç hükmü uyarınca yabancının gönüllü geri dönüş desteğine başvurması ve YUKKUY m.63 uyarınca gönüllü olarak ülkeyi terk etmesi hâlidir. Ancak YUKKUY m.61/3 uyarınca, yabancı YUKK m.54/1-b ve d bentleri kapsamında ise gönüllü geri dönüş uygulamasına katılamayacaktır.

2.5.2. Geri Gönderme Merkezleri

Geri gönderme merkezleri ile alâkalı hükümler YUKK m.58-59 hükümlerinde düzenlenmiştir. İdârî gözetim altına alınan yabancılar geri gönderme merkezlerinde tutulacaklardır. Geri gönderme merkezleri İçişleri Bakanlığı tarafından işletilmektedir.

³⁰⁷ R.G. 14.09.2022-31953.

Geri gönderme merkezlerinin işleyişi ile ilgili hükümler YUKK m.58/3 uyarınca yönetmelikle düzenlenmiştir³⁰⁸. Geri gönderme merkezleri, Geri Gönderme Merkezleri Yönetmeliği'nin m.3/ç hükmünde *“İdari gözetim altına alınan yabancıların barındırılmaları ve kontrol altında tutulmaları maksadıyla kurulan ve doğrudan işletilen veya kamu kurum ve kuruluşlarıyla, Türkiye Kızılay Derneği veya kamu yararına çalışan derneklerden göç alanında uzmanlığı bulunanlarla protokol yapılarak işlettirilen merkez”* şeklinde tanımlanmıştır. Sonuç olarak geri gönderme merkezlerinde sınır dışı edilecek ve idârî gözetim altında olan yabancıların barındığı ifade edilebilir³⁰⁹.

Yabancıya geri gönderme merkezlerinde sağlık imkânı ve adalete erişim imkânı sağlanır. Yabancı, aile olarak geri gönderme merkezinde ise aile birliği korunur. Ayrıca küçük çocukların eğitimi ile ilgili gerekli tedbirler alınır (YUKK m.59). Türkiye’de iki tanesi geçici olmak üzere toplam otuz geri gönderme merkezi bulunmaktadır³¹⁰.

2.6. Yabancıнын Sınır Dışı Edileceği Ülkeler

İdârî gözetim altında olan veya olmayan her yabancıнын sınır dışı edileceği ülkenin belirlenmesi önem arz etmektedir. Yabancılar YUKK m.52 ve YUKKUY m.51 hükümleri uyarınca *“menşe ülkesine”, “transit gideceği bir ülkeye”, “Türkiye’ye gelirken transit geçmiş olduğu ülkeye”* ya da *“üçüncü bir ülkeye”* sınır dışı edilebilecektir. Yabancıнын sayılan ülkelerden hangisine sınır dışı edilmesi gerektiğini idâre takdir edecektir. Burada önemle belirtmek gerekir ki yabancı bu ülkelere ilaveten Uluslararası Hukuk Komisyonu (ILC) Taslak Kuralları uyarınca, kendisini kabul etmek üzere bir antlaşmaya imza atan devlete de sınır dışı edilebilecektir³¹¹. Ayrıca yabancı, talebine istinaden kendisini kabul edeceğini açıklayan devlete de sınır dışı edilebilecektir³¹².

YUKK hükümlerinde yabancıнын sınır dışı edilebileceği ülkelerden ilk bahsedileni menşe ülkedir. Menşe ülke çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Örneğin *“göç*

³⁰⁸ “Kabul ve Barınma Merkezleri ile Geri Gönderme Merkezlerinin Kurulması, Yönetimi, İşletilmesi, İşlettirilmesi ve Denetimi Hakkına Yönetmelik” R.G. 22.04.2014-28980.

³⁰⁹ Ekşi, “Uluslararası Koruma”, s.127-128.

³¹⁰ Göç İdaresi Başkanlığının konuyla alakalı bilgilendirme sayfasına ulaşmak için bkz. <https://www.goc.gov.tr/geri-gonderme-merkezleri33> (E.T.26.03.2023).

³¹¹ Yiğit, “Sınır Dışı”, s.188.

³¹² Ekşi, “Uluslararası Koruma”, s.113.

akınlarının kaynağı durumundaki ülke” şeklinde³¹³ veya “*yabancıнын vatandaşı olduğu veya daha önce daimî ikametinin bulunduğu ülke*”³¹⁴ bu tanımlardan bazılarıdır. YUKKUY m.3/t hükmünde ise “*Göç eden kişinin vatandaşı olduğu ya da uyruğunu taşıdığı ülke*” şeklinde bir tanım yer almaktadır. Buna göre yabancı, mümkün olması durumunda ilk olarak vatandaşı olduğu ülkeye sınır dışı edilmelidir³¹⁵. Yabancı birden fazla vatandaşlığa sahip ise vatandaşlığına sahip olduğu ülkelerden her birine de sınır dışı edilebilecektir. Burada öncelik yabancıнын tercih ettiğı ülkeye verilmelidir. Ancak yabancı, vatandaşlığına sahip olduğu ülkelerden bir tanesini seçmiyorsa, sınır dışı edileceğı ülkeyi idâre takdir edecektir. Yabancıнын, vatandaşı olduğu ülkeye sınır dışı edilmesinin mümkün olmaması hâlinde ise daha önce yasal olarak ikamet ettiğı ülkeye sınır dışı edilmesi gerekmektedir. Bu durumda yasal ikamet devam etmesi şartı aranmalıdır. Yabancıнын başka bir ülkedeki yasal ikamet sahipliğı devam etmiyor ise bu durumda Türkiye sınırlarına daha önce ikamet sahibi olduğu ülkeden girmelidir. Başka bir anlatımla Türkiye’ye daha önce yasal ikamet sahibi olduğu ancak sınır dışı edildiğı sırada yasal olarak ikametinin devam etmediğı ülkeden giriş yapmalıdır³¹⁶. Bu durumun önemi vatansızların sınır dışı edilmesinde ortaya çıkacaktır. YUKK m.51/c hükmü uyarınca vatansızlar ancak “*kamu düzeni ve kamu güvenliği açısından ciddi bir tehdit*” oluşturduklarında sınır dışı edilebilecektir. Ancak bu kimselerin sınır dışı edilecekleri ve vatandaşlığına sahip oldukları bir ülke yoktur. Bu durum uygulama da birçok sorunu beraberinde getirmektedir³¹⁷. Vatansızların sınır dışı edileceğı ülkenin mutad mesken ülkesi olduğu doktrinde ifade edilmektedir³¹⁸. Ancak mutad mesken ülkesinin yabancıyı kabul etmemesi hâlinde, yabancıyı vatansız olarak kabul etmiş ve ikametine yasaları uyarınca izin vermiş Türkiye’den önceki ülke, vatansızın sınır dışı edileceğı ülke olmalıdır. Bu durumun mümkün olmaması hâlinde vatansız sınır dışı edilemeyecektir.

Yabancıнын sınır dışı edileceğı bir diğerk ülke grubu ise “*transit gideceğı ülke*” şeklinde belirlenmiştir. Transit, sözlükte “*bir yerde dinlenmeden, durmadan geçmek*” şeklinde

³¹³ Çiçekli, “*Göç Terimleri*”, s.63.

³¹⁴ Çiçekli, “*Mülteci*”, s.279.

³¹⁵ Bir devlet vatandaşını sırf ülkesine geri kabul etmemek maksadıyla vatandaşlıktan çıkarırsa bu durumda da eski vatandaşını ülkeye kabul zorunluluğı altındadır. Aybay ve Dardağan Kibar, “*Yabancılar*”, s.229.

³¹⁶ Benzer yönde bkz. Asar, “*Yabancılar*”, s.198. Benzer bir yaklaşım ILC Taslak Kuralları m.22 hükmünde de bulunmaktadır. Bkz. Ekşi, “*ILC*”, s.24-25.

³¹⁷ Çelikel ve Öztekin Gelgel, “*Yabancılar Hukuku*”, s.19.

³¹⁸ Yiğit, “*Sınır Dışı*”, s.189.

tanımlanmıştır³¹⁹. Vize türlerinden bahseden YUKKUY m.11/b-c hükümlerinde de benzer bir yaklaşım bulunmaktadır. Bu kapsamda transit gideceği ülkeden kasıt transit olarak üzerinden geçeceği ülkedir. Başka bir anlatımla yabancı vatandaşı olduğu veya kendisini kabul eden bir devlete sınır dışı edilecek ancak bu devletin Türkiye'ye sınırı bulunmayacaktır. Türkiye'ye sınırı olmayan bir devletin vatandaşını o ülkeye göndermek için yabancının başka devletlerin topraklarından geçmesi zorunludur. Bu zorunluluktan dolayı yabancı ilk olarak transit geçeceği ülkeye sınır dışı edilecektir³²⁰.

Yabancı benzer şekilde Türkiye'ye gelirken üzerinden transit olarak geçmiş olduğu ülkeye de sınır dışı edilebilecektir. Yabancının menşe ülkesi tespit edilemiyor veya üçüncü bir ülke kendisini kabul etmiyorsa bu durumda Türkiye'ye gelmek üzere geçtiği ülkelerden birine sınır dışı edilebilecektir. Ancak uygulamada bu durumun ne kadar mümkün olduğu belirsizdir. Zira, yabancının Türkiye'ye girmeden geçmiş olduğu ülkelerin bu yabancıyı kabul etmesi son derece düşük ihtimâldir.

Yabancının son olarak sınır dışı edilebileceği ülke “üçüncü ülke” şeklinde belirlenmiştir. Yabancının menşe ülkesi, transit geçtiği veya transit geçeceği ülkeler yabancıyı kabul etmezlerse bu durumda son çare yabancının kendisini kabul eden bir ülkeye gönderilmesidir. Doktrinde üçüncü ülkeden kastın “güvenli üçüncü ülke” olduğu ifade edilmektedir³²¹. Güvenli üçüncü ülke, doktrinde 1951 Cenevre Sözleşmesi ve AİHS'ye taraf olan ülkeler şeklinde tanımlanmaktadır³²². Türk hukukunda ise güvenli üçüncü ülkeler net bir şekilde belirlenmemiştir. Bunun yerine YUKK m.74 hükmünde güvenli üçüncü ülke sayılma kıstasları açıklanmıştır. Söz konusu hükme göre aşağıdaki kıstasları taşıyan ülkeler güvenli üçüncü ülke olarak nitelendirilecektir:

- a) “Kişilerin yaşamının veya özgürlüğünün, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir içtimai gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle tehdit altında olmaması”
- b) “Kişilerin işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulacağı devletlerin ülkelerine geri gönderilmemesi ilkesinin uygulanıyor olması”

³¹⁹ <https://sozluk.gov.tr/> E.T.28.03.2023.

³²⁰ ILC Taslak Kuralları m.25 gereği transit olarak geçilen devlet sınır dışı edilen kişinin haklarını koruma altına alacaktır.

³²¹ Yiğit, “Sınır Dışı”, s.191.

³²² Hüseyin Özcan, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun 74. Maddesinin “Güvenli Üçüncü Ülke” Kavramı Bağlamında Genel Değerlendirilmesi, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.28, S.2, 2020, s.822 (“Güvenli Üçüncü Ülke”).

c) “Kişinin mülteci statüsü talep etme ve mülteci olarak nitelendirilmesi durumunda Sözleşme’ye uygun olarak koruma elde etme imkânının bulunması”

ç) “Kişinin ciddi zarar görme riskinin olmaması”.

Bahsi geçen kıstaslar her yabancı açısından ayrı ayrı değerlendirilecektir. Bu değerlendirme sınır dışı kararı verilirken valilik tarafından yapılmalıdır. Hakkında sınır dışı kararı olan yabancının gönderileceği ülke güvenli üçüncü ülke değil ise bu değerlendirmeyi itiraz merci olarak idâre mahkemeleri yapmalıdır. Ayrıca belirtmek gerekir ki doktrinde haklı şekilde ifade edildiği üzere “AB ülkelerini ve bunun haricinde birkaç gelişmiş ülkeyi”³²³ anlatan güvenli üçüncü ülke kriterleri genişletilmelidir. Bunun için devletin sınır dışı kararlarını alan valiliklere veya bu kararlara karşı itiraz merci olan idâre mahkemelerine güvenli üçüncü ülke olarak kabul edilen ülkelerin listesini göndermesi uygun olacaktır.

Açıklanan ülke çeşitlerinden hangisinin ilk tercih edilmesi gerektiği YUKKUY hükümlerinde belirtilmiştir. YUKKUY m.51/2 hükmü uyarınca, yabancının sınır dışı edileceği ülke tespit edilirken öncelikle yabancının vatandaşlık hâli, daha sonra gönderilmesi planlanan ülkenin bu kişiyi kabul edip etmeyeceği ve yabancının gitmek istediği bir ülkenin olup olmadığı göz önüne alınacaktır. Bu hüküm uyarınca sınır dışı edilmesi planlanan yabancının, gönderilmesi kararlaştırılan ülke, geri gönderme yasağını ihlâl eden bir ülke ise bu yabancı hakkında YUKKUY m.57/1 uyarınca gönderilebileceği üçüncü bir ülke aranacaktır. Üçüncü bir ülkenin bulunmaması hâlinde ise bu yabancıya insânî ikamet izni verilir. İnsani ikamet izni devam ettiği müddetçe üçüncü ülke arayışlarına devam olunur. Üçüncü ülkenin bulunması hâlinde yabancı derhal bu ülkeye sınır dışı edilecektir.

Burada önemle belirtilmesi gerekir ki yabancının sınır dışı edileceği ülke, sınır dışı kararı yabancıya tebliğ edildiği sırada mutlaka belirli olmalıdır. Nitekim AİHM vermiş olduğu bir kararında

“...Başvuranlar aleyhinde, derhal icra edilmek üzere birtakım sınır dışı kararları verilmiş olduğu halde, kararların hiçbirinde başvuranların nereye gönderilecekleri belirtilmemiştir. Davalı Hükümet, Mahkeme önündeki görüşlerinde, başvuranların ille de Çin’e

³²³ Özcan, “Güvenli Üçüncü Ülke”, s.819.

gönderilmelerinin gerekmediğini belirtirken, başvuranların gönderilebileceği alternatif yerleri dile getirmemiştir. Sınır dışı kararlarının geri çekilmesi amacıyla yürütülen idari yargulamalar esnasında, hem başvuranlar hem de idari mahkemeler, başvuranların gönderilecekleri yerin Çin olduğunu varsayarak ve idari mahkemelerin, başvuranların Çin’de karşılaşacakları belirli tehlikelerden ötürü kararları iptal ettiklerini düşünerek hareket etmişlerdir. Ancak, Mahkemenin görüşüne göre, gönderilecek ülkenin net olmaması kabul edilemez bir durumdur zira bu şekilde başvuranın hâlihazırda belirsiz olan durumu daha da kötüleştirilmiş ve aynı zamanda, varış ülkesi belli olmayan bir yabancının sınır dışı edilmesi kapsamındaki riskler dikkate alınmadan anlamlı bir inceleme yürütülemeyeceğinden adli incelemenin amacı zedelenmiştir...”

şeklinde belirlemeler yapmıştır³²⁴. Buna benzer bir olayda AYM, menşe ülkesinde hakkında idam kararı bulunduğunu iddia eden ve belirsiz üçüncü bir ülkeye sınır dışı edilmesine karar verilen yabancının gideceği ülkeden tekrar menşe ülkesine dolaylı olarak sınır dışı edilebileceğini göz önüne almıştır³²⁵. Söz konusu kararda bu konu ile ilgili “başvurucuya ülkesine dolaylı olarak sınır dışı edilmesine karşı koruyan etkili usul güvencelerinin sağlandığı ve İdare Mahkemesinin başvurucunun ihlal iddialarını titizlikle incelediği söylenemez” şeklinde bir belirleme yapılmıştır³²⁶. Bu sebeple yabancının sınır dışı edileceği ülkenin, yabancı hakkında sınır dışı kararı alınırken belirlenmesi lazımdır. Ayrıca yabancının sınır dışı edileceği ülke ile ilgili vereceği bilgilerin kararın icrasına ne derecede etkili olacağının Göç İdaresi Başkanlığı ve mahkemeler tarafından titizlikle incelenmesi gerekmektedir. Zira yabancının vereceği bilgiler sınır dışı kararının icrasını dahi engelleyici nitelikte olabilecektir.

2.7. Sınır Dışı Kararının İcrası

2.7.1. Gönüllü Geri Dönüş

Türk hukukuna göre yabancının ülkeden kendi isteğiyle çıkması hâline “gönüllü geri dönüş” denmektedir. Yabancının gönüllü geri dönüşü idârî gözetim altında olup olmamasına göre farklı şekillerde olmaktadır. Öncelikle yabancı idârî gözetim altında değil ise YUKK m.60/A kapsamında kendisine “ayni veya nakdi yardım”

³²⁴ ECHR A.D. and Others v. Turkey (Application no. 22681/09)

³²⁵ Hooman Hosseinpour [GK], B. No: 2021/47168, 29/9/2022

³²⁶ Hooman Hosseinpour [GK], B. No: 2021/47168, 29/9/2022, §70)

sağlanabilir³²⁷. Bu yardımlar sayesinde yabancının ülkeden kendi isteğiyle çıkması teşvik edilmektedir.

Yabancı idârî gözetim altında ise, durumu geri gönderme merkezinde olup olmamasına göre değişmektedir. Geri gönderme merkezine henüz gönderilmemiş ancak hakkında idârî gözetim kararı alınmış yabancılar YUKKUY m.63/1 hükmü uyarınca itiraz süresi dikkate alınmadan “*ayni veya nakdi yardım*” sağlanarak ülkesine gönderilebilecektir. Yabancı, idârî gözetim altına alınmış ve sınır dışı edilmek üzere geri gönderme merkezine gönderilmiş olabilir. Bu yabancının, geri gönderme merkezinde iken gönüllü olarak Türkiye’yi terk etmek istemesi de olasıdır. Bu durum göz önüne alınarak YUKKUY m.63/2 hükmü ihdas edilmiştir. Hüküm uyarınca geri gönderme merkezinde iken geri dönüş talebinde bulunan yabancı, genel kolluk tarafından sınır kapılarına götürülecektir. Sınır kapısına geldiği andan itibaren yabancı hakkındaki idârî gözetim kararı sona erecektir. Yabancıların bu çıkışları “*gönüllülük temelinde dönüş*” veya “*gönüllü terk*” olarak kabul edilecektir. Burada önemle belirtmek gerekir ki, gönüllü geri dönüş, mutlaka yabancının özgür iradesi ile olmak zorundadır. Yabancının iradesi gönüllü olarak ülkeden ayrılmak yönünde olmamasına rağmen, bu yönde olduğu şeklinde imza alınarak yabancının ülkeden çıkarılması hukuka aykırı olacaktır. Nitekim AİHM’in bu konu hakkında Türkiye’nin aleyhine vermiş olduğu bir karar mevcuttur³²⁸. Bu şekilde kararların önüne geçmek maksadıyla, Türkiye’nin gönüllü geri dönüşlerde daha dikkatli davranması gerektiği doktrinde ifade edilmektedir³²⁹.

İdârî gözetim altındaki yabancılar, sadece YUKK m.54/1-b ve d bentleri kapsamında ise bu yabancıların gönüllü geri dönüş talepleri olumsuz sonuçlanacaktır (YUKKUY m.61/3). Daha açık ifade etmek gerekirse hakkında sınır dışı kararı alınan yabancılardan “*terör örgütü yöneticisi, üyesi, destekleyicisi veya çıkar amaçlı suç örgütü yöneticisi, üyesi veya destekleyicisi olanlar*” ve “*kamu düzeni veya kamu güvenliği ya da kamu sağlığı açısından tehdit oluşturanlar*” gönüllü geri dönüş kapsamına alınmayacaktır.

³²⁷ Yabancının bir miktar parası olması halinde üstünün karşılanması halini düzenleyen YUKK m.60/3-c hükmü kanaatimizce burada da uygulanmalıdır.

³²⁸ Karar için bkz.

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:\[%221557/19%22\],%22itemid%22:\[%22001-192744%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%221557/19%22],%22itemid%22:[%22001-192744%22]}) E.T. 18.06.2023.

³²⁹ Çiçek Özgür, AB Geçici Koruma Yönergesi ve Türk Hukukunda Geçici Korumanın Sona Ermesi, Avrupa ve Uluslararası Göç Hukuku, Ed. Gülüm Bayraktaroğlu Özçelik ve Elçin Aktan, Ankara, Yetkin Yayınevi, 2022, s.433.

2.7.2. Sınır Dışı Kararının Kolluk Vasıtasıyla Yerine Getirilmesi

Türk hukukunda yabancıyı ülke dışına çıkarmak için kuvvet kullanmak ilk yöntem değildir. Zira mümkün olduğu takdirde yabancı hakkında öncelikle Türkiye’yi terke davet yöntemi kullanılmaktadır. Türkiye’yi terke davet edilemeyen yabancılar hakkında ise gönüllü geri dönüş yöntemi mevcuttur. Ancak gönüllü geri dönüş kapsamına alınamayacak yabancılar bulunmaktadır. Devlet, kendi rızaları ile ülkeden çıkmayan veya sınır dışı kararına karşı yaptığı itirazlardan sonuç alamayan yabancıları kolluk marifetiyle ülkeden çıkarmak mecburiyetinde kalabilir. Bu bağlamda hakkında sınır dışı kararı alınan yabancılar değişik şekillerde sınır dışı edilebilirler.

Yabancı ilk olarak YUKKUY m.56/2 hükmünde bahsedilen şekilde doğrudan sınır dışı edilebilir. Doğrudan sınır dışı edilecek yabancılar bu husus mutlaka yapılan tebliğde açıklanmalıdır. Hangi yabancıların doğrudan sınır dışı edileceği Kanun’da açıkça belirlenmiş değildir. Ancak kanaatimizce YUKK m.53/3 uyarınca, hakkında alınan sınır dışı kararının tebliğinde mutlaka ifade edilme gerekliliğiyle birlikte, bu karara karşı süresinde yargı yoluna başvurmamış ya da özgür iradesiyle başvurmayacağını beyan eden veya yargı yoluna başvursa dahi olumsuz sonuç alan ya da yargı yoluna başvurmasına rağmen İdari Yargılama Usulü Kanunu³³⁰ (İYUK) m.31 atfıyla Hukuk Muhakemeleri Kanunu³³¹ (HMK) m.307 uyarınca davadan ferâgat³³² eden yabancı doğrudan sınır dışı edilecektir. Doğrudan sınır dışı etme yöntemi ise YUKK m.60/2 uyarınca Göç İdaresi Başkanlığının “*taşra teşkilatının koordinesinde kolluk birimlerince sınır kapılarına götürülerek*” gerçekleştirilir.

Geri gönderme merkezinde olan yabancılar ise haklarında alınan sınır dışı kararına karşı süresinde yargı yoluna başvurmamış ya da özgür iradesiyle başvurmayacağını beyan etmiş veya yargı yoluna başvursa dahi olumsuz sonuç almış ya da yargı yoluna başvurmasına rağmen İYUK m.31 atfıyla HMK m.307 uyarınca davadan ferâgat etmiş ise YUKK m.60/1 uyarınca “*kolluk birimi tarafından sınır kapılarına götürülür*”. Yabancıların sınırlar dışına kolluk vasıtasıyla çıkarılması durumunda devlet mutlaka

³³⁰ R.G. 20.01.1982-17580

³³¹ R.G. 04.02.2011-27836.

³³² YUKKUY m.52/1-f hükmüne göre “*Uluslararası koruma başvurusunu geri çeken ya da geri çekmiş sayılan yabancılardan dava hakkından feragat ettiğini ve gönüllü olarak ülkesine dönmek istediğini yazılı olarak beyan eden*” yabancılar hakkında sınır dışı kararı alınmayacaktır. Davadan ferâgat eden ancak ülkesine dönmek gibi bir isteği olmayan yabancı sınır dışı edilecektir.

masraflarda bulunmaktadır. Bu açıdan “*Sınır dışı etme kararının yerine getirilmesi*” başlıklı YUKK m.60 hükmünün 3,4,5 ve 6. fıkraları son derece detaylı olup sınır dışı etme masrafları ve yabancıların sınır dışı edilmesinde uluslararası kuruluş veya sivil toplum kuruluşları ile yapılacak iş birliği konularını ele almıştır.

2.8. Sınır Dışı Etmenin Sonuçları

Sınır dışı kararı alınmasının temel sonucu yabancıya Türkiye sınırları dışına çıkarılmasıdır. Yabancı, alınan kararın icra edilmesiyle Türkiye sınırları dışına çıkmış olacaktır. Türkiye’den sınır dışı edilen yabancı hakkında giriş yasağı kararı alınmış olabilir (YUKK m.9). YUKK m.9/4-5 hükümleri kapsamında olmayan her yabancı sınır dışı edildiği takdirde hakkında Türkiye’ye giriş yasağı alınacaktır. Zira YUKK m.9/2 hükmü, açık bir şekilde yabancı hakkında giriş yasağı kararı alınacağından bahsetmiştir. Giriş yasağının başlangıcında YUKKUY m.8/2-a uyarınca “*yabancıya ülkeden çıkış tarihi*” esas alınacaktır.

Sınır dışı işleminin bir diğer sonucu ise ikamet izinleri açısından ortaya çıkmaktadır. Hakkında sınır dışı kararı alınan yabancıya YUKK m.33/1-ç uyarınca kısa dönem ikamet izni, YUKK m.36/1-c uyarınca aile ikamet izni, YUKK m.40/1-ç uyarınca öğrenci ikamet izni “*verilmez, verilmişse iptal edilir, süresi uzatılmaz*”. Benzer şekilde YUKK m.16/2 uyarınca, sınır dışı kararı yabancıya hâlihazırda sahip olduğu vizenin iptaline yol açacaktır. Yine sınır dışı kararı alınması UİK m.15/2-f hükmü uyarınca yabancıya “*çalışma izni veya çalışma izni muaflığının*” kendisinin ve işverenin iradesi dışında sona ermesine yol açacaktır. Son olarak, yabancı hakkında uluslararası koruma başvurusu sahibi iken sınır dışı kararı alınmış ve yabancı idârî gözetim altına alınmış ise YUKK m.79/1-ç uyarınca yabancıya uluslararası koruma başvurusu hızlandırılmış değerlendirmeye tâbi tutulacaktır.

2.9. Sınır Dışı Kararına İdârî Yargıda İtiraz

Sınır dışı kararları idârî kararlardır. Anayasa m.125 hükmü uyarınca “*idarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır*”. Bu kapsamda idârî karar olan sınır dışı kararına karşı da yargı yolunun açık olduğunda şüphe bulunmamaktadır. Bu sebeple bu prosedürün idâre hukuku ve idârî yargılama hukuku açısından incelenmesi

gerekmektedir. Bu kapsamda aşağıda öncelikle sınır dışı prosedürüne idârî itirazın mümkün olup olmaması meselesi incelenecektir. Bunun ardından ise sınır dışı prosedürüne karşı idârî yargı yolları açıklanacaktır.

Sınır dışı işlemine karşı idârî yargı yolu YUKK m.53/3 hükmü ile ileride daha detaylı şekilde açıklayacağımız üzere açık bir şekilde düzenlenmiştir. Hükümde yabancıнын kendisinin, yasal temsilcisinin veya avukatının sınır dışı kararının tebliğinden itibaren yedi gün içerisinde idâre mahkemesine başvurabileceği ifade edilmiştir. Hükümün devamında sınır dışı kararına karşı yapılan itirazın valiliğe bildirilmesi ve yabancıнын kendi isteği hariç olmak üzere; dava açma süresi boyunca ve dava açmış ise dava sonuçlanana kadar sınır dışı edilmeyeceği hususu ele alınmıştır. Hüküm uyarınca, mahkeme konuyla ilgili kararını on beş gün içerisinde verecektir.

2.9.1. Sınır Dışı Kararlarına Karşı İdârî İtiraz Meselesi

İdârî işlemlerin genel kuralı hukuka uygunluk karanesidir³³³. Ancak idâre kimi zaman yanlış kararlar alabilmektedir. Bu şekilde alınan kararların yaratacağı sorunları en aza indirmek amacıyla idâre kendisini çeşitli şekillerde denetlemektedir³³⁴. Sınır dışı kararları ise idâre tarafından iki şekilde denetlenecektir. Bunlar isti'taf denetimi ve hiyerarşik denetimdir. Zira bu iki tür denetim idârenin olağan denetim yolları olup kanun hükmü olmasa dahi idâre tarafından gerçekleştirilebilmektedir³³⁵.

İsti'taf denetimi, idârî işlemi gerçekleştiren idâreye yapılan başvuru ile başlayan bir süreçtir. Bu süreçte idâre yapmış olduğu işlemi geri alabilir, tamamen kaldırabilir, değiştirebilir veya yerine yeni bir işlem tesis edebilir³³⁶. Hiyerarşik denetim ise idârenin bütünlüğü ilkesi bakımından ele alınan bir denetim mekanizmasıdır³³⁷. Hiyerarşik denetim aynı kamu tüzel kişiliğinde yer alan idârî kurumlardan, astın yapmış olduğu

³³³ Hukuka uygunluk veya doğruluk karanesi hakkında detaylı bilgi için bkz. İsmail Uçar, İdare Hukukunda Kamu Gücü Ayrıcılığı Kavramı ve Bir Kamu Gücü Ayrıcılığı Olarak Hukuka Uygunluk Karanesi, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C.20, S.3, 2016, s.331-373.

³³⁴ İdarenin kendisini denetleme şekilleri hakkında bilgi için bkz. Kemal Gözler ve Gürsel Kaplan, İdare Hukuku Dersleri, Bursa, Ekin Basın Yayım Dağıtım, 2018, s.739-743.

³³⁵ Metin Günday, İdari Yargılama Hukuku, Ankara, Turhan Kitabevi, 2022, s.24.(“İdari Yargı”)

³³⁶ Günday, “İdari Yargı”, s.23.

³³⁷ Bahtiyar Akyılmaz, Murat Sezginer ve Cemil Kaya, Türk İdare Hukuku, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2023, s.208. (“İdare Hukuku”)

işlemlerin üst tarafından geri alma, değiştirme, erteleme gibi yöntemlerle denetlenmesi şeklinde tanımlanabilecektir³³⁸.

İsti'taf denetimi veya hiyerarşik denetim yapılması herhangi bir süreye bağlı olmayıp zorunlu da değildir³³⁹. Başka bir anlatımla idârenin işlemlerine karşı bu yollara başvurmada da yargı yoluna başvurulabilecektir³⁴⁰. Ancak bu denetim mekanizmaları İYUK m.11 hükmü dolayısıyla özel bir öneme sahiptir. 11.madde hükmü ilk iki fıkrasında idârî itiraz ile dava açma süresinin duracağını ve idârenin yapılan itiraza otuz günlük cevap süresi olduğunu belirtmektedir. Hükmün son fıkrasında ise itirazın reddi veya reddedilmiş sayılması hâlinde dava açma süresinin kaldığı yerden devam edeceği belirtilmektedir. İdârî başvuru ile dava açma süresinin durması, başvurunun dava açma süresi içerisinde yetkili idâreye yapılması ile Kanun'da bahsi geçen taleplerden birinin varlığı hâlinde mümkün olacaktır³⁴¹. Dava açma süresinin durduğu gün ise tekrar başlayacak olan dava açma süresine eklenmelidir³⁴². Dava açma süresi idârenin açık ret cevabı vermemesi hâlinde otuz günlük süre sonunda ret cevabı vermiş sayılmasından itibaren, açık bir ret cevabı vermesi hâlinde ise açık ret cevabından itibaren tekrar başlayacaktır³⁴³.

Uygulamada sınır dışı kararlarına karşı isti'taf denetimi veya hiyerarşik denetim gerçekleştirilmemektedir. Zira YUKK m.53 hükmünde sadece idârî yargı denetiminden bahsedilmiştir. Ancak ne YUKK ne de sınır dışı kararları konusunda hüküm barındıran diğer mevzuatta sınır dışı kararlarına karşı idârî itiraz konusunda özel bir düzenleme yapılmamıştır. Aynı şekilde hakkında sınır dışı kararı alınan yabancılara yapılan ve haklarında sınır dışı kararı alındığını açıklayan tebliğatlarda da bu konuda bir bilgi bulunmamaktadır. Hakkında sınır dışı kararı olan ve idârî gözetim altına alınan

³³⁸ Ender Ethem Atay, İdare Hukuku, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2022, s.114-116. ("*İdare*")

³³⁹ Günday, "*İdari Yargı*", s.24.

³⁴⁰ Mutlu Kağıtcıoğlu, Sınır Dışı Etme Kararları ile Uluslararası Koruma Kapsamındaki Kararlarda İdari Yargı Denetimi, Adalet Dergisi, S.70, 2023, s.349.

³⁴¹ Mithat Sancar, İdari Yargılama Usul Kanunu'nun 10 ve 11'inci Maddeleri Bağlamında İptal Davalarında Süre, Amme İdaresi Dergisi, C.23, 1 Mart 1990, s.83-84.

³⁴² Tahir Muratoğlu, İdari Yargılama Usul Kanunu'nun 11.Maddesi Kapsamındaki Başvurularda Başvuru Gününün Dava Açma Süresinin Hesabında Dikkate Alınıp Alınmayacağı Sorunu, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.21, S.34, 2016, s.22.

³⁴³ Geniş bilgi için bkz. Ahmet Bağrıaçık, İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 11.Maddesine Göre Yapılan Başvuruya Zimni Retten Sonra Gelen Açık Ret Cevabının Dava Açma Süresine Etkisi, Ankara Barosu Dergisi, C.76, S.3, 2016, s.81-102; Bahtiyar Akyılmaz, Murat Sezginer ve Cemil Kaya, Türk İdari Yargılama Hukuku, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2023, s.339 ("*İdari Yargı*").

yabancılar açısından da durum bu şekildedir. İdârî gözetim kararını alan idâreye itiraz edilmesi yerine de sulh ceza mahkemelerine itiraz yolu öngörülmüştür. Bütün bu durum değerlendirildiği zaman kanun koyucunun idârî itiraz yolunun önünü kesmek maksadıyla davrandığı şeklinde değerlendirmeler yapılabilecektir. Zira hem dava açma süresi için yedi gün gibi kısa bir süre belirlenmesi hem de idâre mahkemesinin vermiş olduğu kararın kesin olması gibi sebepler bu sonuca sevk etmektedir. Bu bağlamda idâre, uygulamada sınır dışı prosedürünü olabildiğince kısa kesmek maksadıyla böyle bir fiilî durum ortaya çıkarmaktadır.

Yürürlükteki hükümler göz önüne alındığında sınır dışı kararlarına karşı idârî itiraz yapılmadan dava açılması gerektiği şeklinde bir görüşe varmakta oldukça zordur. Çünkü ne YUKK ne de İYUK hükümlerinde bu yönde bir belirleme yapılmamıştır. Konu hakkında açık bir hüküm bulunmadığı için değerlendirme yapma zorunluluğu bulunmaktadır. Öncelikle sınır dışı kararlarının hiyerarşik denetim içinde incelenmesi gerekmektedir. Bu sebeple sınır dışı kararlarını veren valiliklerin hiyerarşik üstü konumundaki İçişleri Bakanlığının başvuruya gerek olmadan verilen kararı geri alması, değiştirmesi veya bu işlem yerine yeni bir işlem tesis etmesi mümkün olmalıdır. Hiyerarşik denetim başvuru olmadan yapılabileceği gibi başvuru üzerine de yapılabilecektir. Hiyerarşik denetimin yapılabiliyor olması isti'taf denetiminin yapılmasına engel olmayacaktır³⁴⁴. Bu nedenle, yabancıнын başvurusu hâlinde, sınır dışı kararını alan makam olan valilik isti'taf denetimi ile kendisini denetleyebilecektir. Valilik yapacağı denetlemeyle verilen kararı geri alabilecek, değiştirebilecek veya yerine başka bir işlem tesis edebilecektir. İçişleri Bakanlığı veya valiliğin yapacağı denetlemeler idâre hukukunun genel ilkeleri çerçevesinde olacaktır.

Başvuru üzerine yapılan hiyerarşik denetim veya isti'taf denetimi İYUK m.11 uyarınca başlamış olan dava açma süresini durduracaktır. Başka bir anlatımla İYUK m.11 uyarınca idârî itiraz yapılması, yabancıya ülkede kalması için otuz gün daha süre kazandırabilecektir. Bu sebeple YUKK m.53/3 hükmünde geçen yabancıнын kendi isteği hariç olmak üzere; dava açma süresi boyunca ve dava açmış ise dava sonuçlanana kadar sınır dışı edilmeyeceği ifadesi göz önüne alınmalıdır. Zira itiraz süresinin uzatılması ile yabancı, kendi iradesi müstesna olmak üzere ülkeden gönderilemeyecektir. Böylece

³⁴⁴ Günday, “İdari Yargı”, s.24.

yabancıнын sınır dışı edilmesi geciktirilmiş olacaktır. Sınır dışı kararlarına karşı idârî itirazın yapılması hâlinde yabancıнын dava açma süresi duracağı için yedi günlük dava açma süresi itirazdan itibaren işlemeyecektir. İtiraz cevaplandığı takdirde yedi günlük dava açma süresi itirazın yapıldığı gün dâhil edilmek suretiyle yazılı bildirim tarihinden itibaren devam edecektir. İtiraz zımnî olarak reddedildiği takdirde de otuz günlük süre sonunda yedi günlük dava açma süresi itirazın yapıldığı ilk gün dâhil edilmek suretiyle devam edecektir. İdarenin daha önce bahsi geçen şekilde otuz günlük sürenin bitmesinden itibaren açık bir ret cevabı vermesi hâlinde de yedi günlük dava açma süresi itirazın yapıldığı ilk gün dâhil edilmek suretiyle yazılı bildirim tarihinden itibaren devam edecektir. Sonuç olarak tüm bu sürelerde yabancıнын sınır dışı kararı icra edilmeyecek ve hükümde belirtildiği üzere yargılama sonuçlanıncaya kadar yabancı Türkiye’de kalma hakkına sahip olacaktır. Zira idârî itiraz süreçleri yargılama olmayıp yargılamayı erteleyen birer unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Görüldüğü üzere idârî denetim mekanizmasının sınır dışı kararları özelinde çok önemli bir rolü bulunmaktadır. Ancak uygulamada idârî itiraz prosedürünün işletilmediği bir gerçektir. Anayasa m.74 hükmü dilekçe hakkı hususunda yabancı ve vatandaş ayrımı yapmamıştır. Yabancıların hakları da sadece kanunla sınırlandırılabilir. İdârî itiraz da aynı şekilde dilekçe hakkı kapsamında değerlendirilmelidir³⁴⁵. Bu sebeple yürürlükteki mevzuata yeni bir hüküm eklenip idârî itiraz ve sınır dışı konusu uygun bir şekilde düzenlenene kadar hakkında sınır dışı kararı olan yabancıların idârî itiraz ile dava açma süresini durdurabileceği kanaatindeyiz. Ancak bu itiraz hakkı zorunlu olmayıp ihtiyârî niteliktedir.

2.9.2. İdârî Davalar

İdârî davalar idârenin yapmış olduğu işlem veya eylemler nedeniyle ortaya çıkan ve taraflardan birinin idâre olduğu dava türüdür³⁴⁶. Sınır dışı kararına karşı açılacak dava da idârî davadır. Zira YUKK m.53/3 hükmünde sınır dışı kararına karşı yapılacak yargılamanın idâre mahkemesinde görüleceği açık bir şekilde belirtilmiştir. Ancak idârî yargıda açılacak davanın türü hakkında bir belirleme yapılmamıştır. İdârî davalar İYUK m.2 hükmünde açıklanmıştır. Hükümde bu davalar iptal davası, tam yargı davası ve

³⁴⁵ Günday, “İdari Yargı”, s.24.

³⁴⁶ Ramazan Çağlayan, İdari Yargılama Hukuku, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2019, s.427. (“İdari Yargılama”)

idârî sözleşmenin tarafları arasındaki davalar şeklinde açıklansa da idâre hukukundaki asıl davalar iptal davası ve tam yargı davasıdır³⁴⁷. Sınır dışı kararları özelinde iptal davaları ve tam yargı davalarını incelemek gerekmektedir.

2.9.2.1. İptal Davaları

İptal davaları, İYUK m.2/1-a hükmünde tanımlanmış olup söz konusu hükme göre “*idârî işlemlerin, yetki, şekil, sebep, konu ve maksat yönlerinden biri ile hukuka aykırı olmalarından dolayı iptalleri için menfaatleri ihlâl edilen kişiler tarafından açılan*” davalardır. İdârî yargılamanın temel davalarından olan iptal davası sayesinde idârî işlemlerin denetlenmesi ve idârenin işlemlerini hukuka uygun olarak yerine getirmesi sağlanmaktadır³⁴⁸. İptal davalarının belirli özellikleri bulunmaktadır. İptal davaları çoğunlukla objektif bir dava olarak kabul edilmektedir³⁴⁹. İptal davaları idârî işlemlere karşı açılır. Başka bir anlatımla konusunu idârî işlemler oluşturmaktadır³⁵⁰. Bu sebeple hâlihazırda yapılmayan veya yok hükmündeki bir işleme karşı iptal davası açılamamalıdır³⁵¹. İdarenin bu işlemleri tek yanlı olmalıdır³⁵². Bu işlemler basit veya karma nitelikte olsalar da mutlaka kesin ve icrâî nitelikte olmalıdırlar³⁵³. İptal davası sadece menfaati ihlâl edilen kimseler tarafından açılabilmektedir³⁵⁴. İptal davalarının açılabilmesi için bu menfaatin yetki, şekil, sebep, konu veya maksat yönlerinden hukuka aykırı bir şekilde ihlâl edilmesi gereklidir. Burada bahsi geçen yetki yönünden hukuka aykırılık, bir idârî işlemin o işlemi yapmaya ehil (yetkili) makam tarafından

³⁴⁷ Akyılmaz, Sezginer ve Kaya, “*İdari Yargı*”, s.105.

³⁴⁸ Günday, “*İdari Yargı*”, s.108; Çağlayan, “*İdari Yargılama*”, s.426; Doktrinde idârî işlemlerin denetlenmesi ile hukuk devleti ilkesinin korunduğu ifade edilmektedir. Bkz. Akyılmaz, Sezginer ve Kaya, “*İdari Yargı*”, s.109.

³⁴⁹ İptal davalarını objektif nitelikleri ağır basan bir dava olarak niteleyen görüş bkz. Günday, “*İdari Yargı*”, s.118; İptal davalarını objektif dava olarak niteleyen görüş için bkz. Çağlayan, “*İdari Yargılama*”, s.429; Akyılmaz, Sezginer ve Kaya, “*İdari Yargı*”, s.109; Halil Kalabalık, *İdari Yargılama Usulü Hukuku*, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2022, s.461. (“*İdari Yargılama Usulü*”)

³⁵⁰ Günday, “*İdari Yargı*”, s.109; Çağlayan, “*İdari Yargılama*”, s.429; Akyılmaz, Sezginer ve Kaya, “*İdari Yargı*”, s.112; Kalabalık, “*İdari Yargılama Usulü*”, s.162.

³⁵¹ Günday, “*İdari Yargı*”, s.110. Danıştay yok hükmünde olan davaların iptal davası ile çözüme kavuşturulması gerektiği görüşündedir. (*Danıştay 10.Daire 1997/397 E ve 1997/1911 K*)

³⁵² Günday, “*İdari Yargı*”, s.111; Çağlayan, “*İdari Yargılama*”, s.429; Akyılmaz, Sezginer ve Kaya, “*İdari Yargı*”, s.112; Kalabalık, “*İdari Yargılama Usulü*”, s.162.

³⁵³ Günday, “*İdari Yargı*”, s.112; Çağlayan, “*İdari Yargılama*”, s.434-435; Akyılmaz, Sezginer ve Kaya, “*İdari Yargı*”, s.112; Kalabalık, “*İdari Yargılama Usulü*”, s.162; Basit işlemler tek bir irade açıklamasıyla gerçekleşen işlemler iken karma işlemlerin gerçekleşmesi için birbirini izleyen birden fazla irade açıklaması gerekmektedir. Bilgi için bkz. Akyılmaz, Sezginer ve Kaya, “*İdare Hukuku*”, s.399-401.

³⁵⁴ Çağlayan, “*İdari Yargılama*”, s.430; Günday, “*İdari Yargı*”, s.119.

yapılmamasını ifade etmektedir³⁵⁵. Şekil yönünden hukuka aykırı olması ise işlemin usûlüne uygun yapılmadığı ve hukuka aykırı olduğu mânâsına gelmektedir³⁵⁶. Sebep yönünden hukuka aykırılık işlemi yapan idârenin herhangi bir mevzuata dayanmadan o işlemi gerçekleştirmesidir³⁵⁷. Konu yönünden hukuka aykırılık ise işlemin doğuracağı sonucun hukuka aykırı doğmasıdır³⁵⁸. Maksat veya amaç yönünden hukuka aykırılık ise iki şekilde olabilir. İlk olarak idârî işlemin, idârî işlemlerin genel amacı olan kamu yararı amacını taşıması, ikinci olarak ise kanun tarafından bir idârî işleme atanan özel amacın mevcut olmamasıdır³⁵⁹. İdare mahkemelerinde iptal davası açma süresi özel kanunlarda aksine hüküm bulunmadığı müddetçe altmış gün olarak belirlenmiştir (İYUK m.7).

2.9.2.2. Tam Yargı Davaları

Tam yargı davaları, İYUK m.2/1-b hükmünde tanımlanmıştır. Söz konusu hükme göre tam yargı davaları idârenin yapmış olduğu eylem veya işlemlerden dolayı şahıs hakları doğrudan doğruya ihlâl edilen kişiler tarafından açılan dava türüdür. İptal davaları gibi tam yargı davaları da idârî yargının ana davalarındandır. Ancak tam yargı davaları iptal davalarından bazı yönleri ile ayrılmaktadır. Öncelikle iptal davaları sadece idârî işlemlere karşı açılırken tam yargı davaları idârî eylemlere karşı da açılabilmektedir³⁶⁰. İptal davası açabilmek için kişisel bir hakkın ihlâli şart olmamasına rağmen tam yargı davası açabilmek için mutlaka kişisel bir hakkın ihlâl edilmesi, zarara uğraması gerekmektedir. Bu sebeple iptal davaları objektif nitelikte iken tam yargı davaları sübjektif niteliktedir³⁶¹. Buna bağlı olarak tam yargı davalarında maddî veya mânevî bir zararın meydana gelmiş olması gerekmektedir³⁶². İptal davasının sonucundan her ilgili

³⁵⁵ Akyılmaz, Sezginer ve Kaya, “İdare Hukuku”, s.404-426.

³⁵⁶ Atay, “İdare”, s.258.

³⁵⁷ Akyılmaz, Sezginer ve Kaya, “İdare Hukuku”, s.447.

³⁵⁸ Akyılmaz, Sezginer ve Kaya, “İdare Hukuku”, s.457-463.

³⁵⁹ Atay, “İdare”, s.268-269. İptal davalarında yetki, şekil, sebep, konu ve maksat yönlerinden hukuka aykırılık hakkında detaylı inceleme için bkz. Çağlayan, “İdari Yargılama”, s.473-532.

³⁶⁰ Günday, “İdari Yargı”, s.121. İdari eylem idarenin olumlu veya olumsuz bir fiiliyle dış dünyada değişiklik meydana getirmesidir. İdari işlem ise idarenin kamu gücünü kullanarak kişi veya nesnelerin hukukî durumunu tek taraflı olarak etkilemesidir. İdari eylem ve idârî işlem tanımlamaları için bkz. Akyılmaz, Sezginer ve Kaya, “İdare Hukuku”, s.357-366.

³⁶¹ Ender Erdem Atay, İdari Yargılama Hukuku, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2022, s.310.

³⁶² Günday, “İdari Yargı”, s.121.

yararlanabilirken tam yargı davasında böyle bir durum söz konusu değildir. Başka bir anlatımla tam yargı davası genele etkili değildir, sadece davanın taraflarını bağlar³⁶³.

Tam yargı davalarının en bilineni tazminat davalarıdır. Ancak istirdat davaları, idârî sözleşmelerden doğan davalar ve vergi davaları da kimi durumlarda tam yargı davası olarak nitelendirilmektedir³⁶⁴. Konusuna göre tam yargı davaları ise idârî işlemler nedeniyle açılacak tam yargı davaları, idârî eylemler nedeniyle açılacak tam yargı davaları ve idârî sözleşmeler nedeniyle açılacak tam yargı davaları olmak üzere üç tanedir³⁶⁵. İdârî işlemler nedeniyle açılacak tam yargı davaları, davanın açılma anına göre dört tanedir. Tam yargı davası idârî işleme karşı doğrudan, iptal davası ile birlikte, iptal davası açıldıktan sonra veya idârî işlemin tamamlanmasının ardından açılabilir³⁶⁶. İdare mahkemelerinde tam yargı davası açma süresi özel kanunlarda aksine hüküm bulunmadığı müddetçe altmış gün olarak belirlenmiştir (İYUK m.7).

2.9.2.3. Sınır Dışı İşlemlerine Karşı Açılacak İdârî Dava

Sınır dışı işlemlerinin idârî işlem olduğunda şüphe bulunmamaktadır. İdârî işlemler aleyhine iptal veya tam yargı davası açılabilmektedir. Ancak sadece sınır dışı kararı alınması ile kişinin herhangi bir hakkı doğrudan ve derhâl ihlâl edilmiş olmayacaktır. Zira yabancı hakkında sınır dışı kararı alınması o yabancıyı hemen ülke dışına çıkarmayacaktır. Yabancıya itiraz hakkı tanınmış durumdadır. Bu sebeple yabancı sınır dışı kararına karşı iptal davası açmalıdır.

Danıştay uygulaması bir işlemin yokluğunun tespiti için iptal davası açılması gerektiği şeklindedir³⁶⁷. Bu sebeple yok hükmünde olan sınır dışı kararlarının tespiti için de iptal davası açmak gerekmektedir. Zira idârî işlemin yok hükmünde olduğu tespit edilmez ise sınır dışı kararının icra edilmesi riski bulunmaktadır. Yok hükmünde idârî işlemler doktrin ve yargı kararlarında belirtildiği üzere “kurucu unsurlarda ağır sakatlıklar, ağır yetki gaspları” gibi hâllerde söz konusu olmaktadır³⁶⁸. Buna göre valilik tarafından verilmesi gereken sınır dışı kararlarının örneğin jandarma tarafından verilmesi hâlinde

³⁶³ Çağlayan, “İdari Yargılama”, s.601-602.

³⁶⁴ Bu durumlara ilişkin bilgi için bkz. Günday, “İdari Yargı”, s.122-123; Çağlayan, “İdari Yargılama”, s.603.

³⁶⁵ Akyılmaz, Sezginer ve Kaya, “İdari Yargı”, s.217-221.

³⁶⁶ Günday, “İdari Yargı”, s.123-126.

³⁶⁷ Danıştay 10.Daire 1997/397 E. ve 1997/1911 K. sayılı ilamı için bkz. Günday, “İdari Yargı”, s.110.

³⁶⁸ Bilgi için bkz. Celal Erkut, İdare Hukukunda Yokluk Teorisi, İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi, C.9, S.1-3, 1988, s.69-91.

yetki gaspından dolayı işlem yok hükmünde olacaktır. Ancak bu işleme karşı da yokluğun tespiti istemiyle iptal davası açılması gerekmektedir. Zira kamu gücünü elinde bulunduran bir kurumun bu işlemi zorla yerine getirme gücü de mevcuttur. Bu sebeple bu işlemin yokluğunun tespitinde hukukî yarar bulunmaktadır.

Sınır dışı işlemleri bazen basit bazen karma nitelikte işlemlerdir. Sınır dışı kararlarını valilik resen verirse basit işlem, Göç İdaresi Başkanlığının talimatı üzerine verirse karma işlemdir. Her iki durumda da yalnızca valilik kararına karşı iptal davası açılabilecektir. Göç İdaresi Başkanlığının sınır dışı talimatına karşı iptal davası açılması mümkün değildir. Zira kesin ve icrâî nitelikte olan işlem valiliğin yapmış olduğu işlemdir. İptal davaları menfaati ihlâl edilenler tarafından açılabilecektir. Ancak YUKK bu kişileri tahdîdi olarak belirlemiştir. Bu kapsamda sınır dışı kararlarına karşı iptal davasını, hakkında sınır dışı kararı verilen yabancı, yasal temsilcisi veya avukatı açabilecektir (YUKK m.53/3). Avukatın yabancı adına dava açabilmesi için vekaletnamesinin olması aranmaktadır. Ancak HMK m.77 uyarınca gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde, mahkemenin tayin edeceği kesin süre ile vekaletname eksikliğinin giderilmesine karar verilebilecektir.

Sınır dışı kararlarına karşı iptal davasında yetki yönünden inceleme, kararın valilik tarafından verilip verilmediğine göre yapılacaktır. Valilik tarafından verilmeyen sınır dışı kararları yetki yönünden hukuka aykırı olacaktır. Şekil yönünden inceleme ise Kanun'daki usûle uyulup uyulmadığı ve tebliğin mevzuata uygun bir şekilde yapıp yapılmadığına göre yapılacaktır. Sınır dışı kararı usûlüne uygun tebliğ edilmez ve açıklanmaz ise bu durumda o kararlar şekil yönünden hukuka aykırı olacaktır. Sebep yönünden hukuka aykırılık ise sınır dışı kararının mevzuattaki hükümlere göre verilmemesi hâlinde olacaktır. Konu yönünden hukuka aykırılık sınır dışı kararının hukuka aykırı sonuç doğurması olacaktır. Örneğin hakkında sınır dışı kararı verilmemesi gereken bir kişinin sınır dışı edilmesi konu yönünden hukuka aykırı olacaktır. Maksat yönünden hukuka aykırılık olması için ise sınır dışı kararının kamu yararı amacı dışında bir amaçla verilmiş olması gerekmektedir. Bu kapsamda sözgelimi sınır dışı kararının yabancıyla olan kişisel bir husumetten dolayı verilmesi hâlinde kararda maksat yönünden hukuka aykırılık mevcut olacaktır. Zira böyle bir durumda kamu yararı amacının mevcut olmadığı açıktır.

Sınır dışı işlemlerine karşı açılacak iptal davasında yetkili mahkeme YUKK hükümlerinde gösterilmemiştir. Bu sebeple İYUK m.32 hükmü göz önüne alınmalıdır³⁶⁹. Buna göre iptal davasında yetkili mahkeme sınır dışı kararını veren valiliğin olduğu ildeki idare mahkemesidir. Sınır dışı işlemlerine karşı açılacak iptal davalarının o ildeki 1 numaralı idare mahkemesinde görülmesi gerektiği Hâkimler ve Savcılar Kurulu tarafından belirlenmiştir³⁷⁰. İptal davalarında genel dava açma süresi altmış gün olmasına rağmen YUKK m.53/3 hükmü uyarınca başka bir süre belirlenmiştir. Buna göre sınır dışı kararlarına karşı iptal davası açmak için verilen süre yedi gündür. Sınır dışı kararlarına karşı dava açma süresi 06.12.2019 tarih ve 7196 sayılı Kanun'dan³⁷¹ önce on beş gün olarak belirlenmişti. . Bu on beş günlük süre çok kısa olması sebebiyle eleştiriye tâbi tutulmuştur³⁷². On beş günlük süre dahi eleştirilere maruz bırakılmışken bu sürenin yedi güne düşürülmesi doğru olmamıştır. Ancak doktrinde bu durumun sınır dışı kararlarının özelliği sebebiyle makul karşılanabileceği de ifade edilmektedir³⁷³. Nitekim Anayasa Mahkemesi vermiş olduğu bir kararında³⁷⁴ sınır dışı etme ile ilgili mevzuatın açık ve anlaşılır olduğunu ve hakkında sınır dışı kararı alınan yabancıların dava açma süresi içerisinde kolaylıkla kendisinin veya vekilinin gerekli işlemleri rahatlıkla yerine getirebileceğini ifade etmiştir. Kararda ayrıca dava açma süresinin dava dilekçesinin hazırlanmasını imkânsız veya çok zor hale getirmediği de ifade edilmiştir. Dava açma süresi usûl hukukuna ilişkin olduğu için hâkim tarafından resen dikkate alınacaktır³⁷⁵. Yedi günlük dava açma süresi, sınır dışı kararının usûlüne uygun olarak yabancıya tebliği ve açıklanmasıyla başlayacaktır. Mahkeme yedi gün içinde açılan davayı on beş gün içerisinde karara bağlamak

³⁶⁹ Can ve Tuna, “Yabancılar”, s.348; Doğan, “Yabancılar”, s.127.

³⁷⁰ HSK 1.Daire 21.01.2014 Tarih ve 160 sayılı Kararı bkz. Nuray Ekşi, 2014 Yılında Kabul Edilen İdari Yargıda İstinaf Müessesesinin Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Kapsamında Açılacak İdari Davalara Etkisi, Göç Araştırmaları Dergisi, C.1, S.1 2015, s.22.(“İstinaf”)

³⁷¹ “Bazı Kanunlarda ve 375 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” (R.G. 24.12.2019-30988). 7196 sayılı Kanun’la yabancılar hukuku alanında yapılan değişikliklerin değerlendirilmesi için bkz. Meltem İneli Cîger, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nda Aralık 2019’da Yapılan Bazı Değişikliklerin Değerlendirilmesi, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C.26, S. 2, 2020.

³⁷² Dardağan Kibar, “Karşılaştırma Denemesi”, s.71. Erten, “Genel Değerlendirme”, s.33; Işıl Egemen Demir, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunundaki Güncel Gelişmeler Hakkında Genel Değerlendirme, Türk Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.2, S.1, 2020, s.131.

³⁷³ Doğan, “Yabancılar”, s.127.

³⁷⁴ AYM 2016/37 E. ve 2016/135 K. sayılı kararın tam metni için <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/2016-135-nrm.pdf> E.T.10.04.2023.

³⁷⁵ Günday, “İdari Yargı”, s.263.

zorundadır. Başvuru süresinin kısa olması yabancı açısından olumsuz ise de karar süresinin kısa olması yabancı açısından avantajlıdır³⁷⁶. Nitekim Anayasa Mahkemesi vermiş olduğu bir başka kararında³⁷⁷

“süre, düzenleyici nitelikte olup yabancıların uluslararası koruma başvurularına ilişkin olarak idâre mahkemelerine yaptıkları başvuruların yargı mercilerince hızlı bir şekilde sonuçlandırılması amacına yöneliktir. Bu itibarla düzenlemenin demokratik bir toplum düzeninin gerekleriyle uyumlu meşru bir amaca dayandığı görülmektedir. Yargı mercilerinin belirtilen süreler içerisinde yargısal işlemleri yerine getirmemesi ise taraflar açısından herhangi bir hak kaybına neden olmadığından kuralın, hakkın özüne dokunmadığı gibi ölçülülük ilkesine de aykırı olmadığı açıktır” şeklinde değerlendirmede bulunmuştur.

Ancak doktrinde mahkemeye tanınan bu sürenin mahkemenin sağlıklı bir değerlendirme yapması için yeterli bir süre olmayacağı görüşü de ileri sürülmektedir³⁷⁸. Mahkemelere tanınan on beş günlük süre İYUK m.20/5 hükmü uyarınca dosyanın tekemmülünden itibaren işlemeye başlayacaktır³⁷⁹.

Sınır dışı işlemlerine karşı açılacak iptal davasının dilekçesi İYUK m.3, m.5, m.14 ve m.15 hükümlerine uygun olmalıdır. Bu kapsamda sınır dışı kararlarına karşı idârî yargılama hukukunun genel ilkelerinin uygulanacağında şüphe yoktur. Ancak özellikle uygulamada göz ardı edilen belirli durumlara değinmekte fayda vardır. Uygulamada açılmış olan davalarda konu ve talep yönünden idârî işlemlerin iptalinin istendiği sıkça görülmektedir. İdârî işlemlerin iptali isteminde açıklık ve netlik olmadığı muhakkaktır. Zira iptali istenen işlemin açık ve net bir şekilde belirtilmesi gerekmektedir. Nitekim bu şekilde bir olayda idâre mahkemesi

“öte yandan, dava dilekçesinin "konu" ve "netice ve talep" başlıklı kısımlarında, 'sınır dışı edilmesine ilişkin Valiliği İl Göç İdaresi Müdürlüğünün bila tarih ve bila sayılı işleminin' iptali istemine yer verildiği, dilekçenin 2. sayfasında ise, 'aleyhine Valiliği İl Göç İdaresi tarafından tesis edilen işlemlerin' iptali istemine yer verildiği, bu çerçevede, dava konusu yapılmak istenen işlem/lerin ne/ler olduğu hususunun hiçbir şüpheye yer bırakmayacak şekilde açık ve net olarak ortaya konulmadığı görülmüş olup, bu haliyle dava dilekçesinin yukarıda yer

³⁷⁶ Çelikel ve Öztekin Gelgel, “Yabancılar Hukuku”, s.132.

³⁷⁷ AYM 2016/29 E. ve 2016/134 K. Sayılı ilamın metni için bkz. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/09/20160923-10.pdf> E.T.10.04.2023.

³⁷⁸ Erten, “Genel Değerlendirme”, s.33.

³⁷⁹ Çiçekli, “Mülteci”, s.175.

verilen 2577 sayılı Kanun'un 3. maddesine uygun düzenlenmediği sonucuna varılmıştır” şeklinde bir karar vermiştir³⁸⁰.

Benzer şekilde dava dilekçesine konu yapılan idârî işlemin net tarihinin yazılması İYUK m.3/2-c uyarınca zorunludur. Sınır dışı kararının tebliğ tarihinin açık ve net bir şekilde yazılmaması da İYUK m.3 hükmüne aykırı olacaktır. Nitekim bu şekilde bir olayda ilk derece mahkemesi

“Dava dilekçesi ve eklerinin incelenmesinden; dava dilekçesinde "geri gönderme kararına dair işlemin" iptalinin talep edildiği, ancak dava konusu işleme ilişkin herhangi bir tarih ve sayı bildirilmediği, işlemin onaylı hali dilekçeye eklenmediği gibi "geri gönderme" işleminden kastın ne olduğu hususunda da Mahkememizce tereddüt hasıl olduğu görülmekle, davanın konusunun açık ve tereddüte yer vermeyecek şekilde tarih ve sayısı belirtilmek ve dava dilekçesine bir örneği eklenerek ortaya konulması gerektiği ve bu haliyle dava dilekçesinde 2577 sayılı Kanunun 3. maddesine uyarlık bulunmadığı sonucuna varılmıştır” şeklinde karar vermiştir³⁸¹.

Açılacak davaların yanlış hasım belirlenerek açılması da uygulamada çokça görülmektedir. Yanlış hasma açılan davalar İYUK m.15/1-c uyarınca gerçek hasma tebliğ edilmektedir. Yanlış hasım olarak genellikle İl Göç İdaresi Başkanlığı seçilmektedir. Ancak sınır dışı kararlarında gerçek hasım valiliklerdir. Bu şekilde gerçek hasma karşı açılmayan davalarda mahkemeler

“..... Valiliği İl Göç İdaresi hasım gösterilmek suretiyle açılan davada Davanın doğru hasım olan Valiliği husumetiyle incelenmesi gerektiğinden dava dilekçesinin 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 15. maddesinin (c) fıkrası gereğince gerçek hasım olarak tespit edilen Valiliği'ne bu kararımızla birlikte tebliğ edilmek suretiyle dava dosyasının tekemmül ettirilmesine ve kararın bir örneğinin taraflara tebliğine” şeklinde husumet düzeltme ara kararı vermektedir³⁸².

YUKK m.53/3 hükmünde açılacak iptal davası ile ilgili bahsi geçen bir diğer husus ise iptal davası açılması hâlinde bu işlemin valiliğe bildirilmesidir. Hükümde “bildirir” şeklinde zorunluluk ifade eden bir kelime seçimi yapılmıştır. Benzer bir kullanım YUKKUY m.56/2 hükmünde “tebligatta, sınır dışı etme kararına karşı idare mahkemesine başvurulması halinde, sınır dışı etme kararını alan makama bilgi verilmesi gerektiği de belirtilir” şeklinde bulunmaktadır. Ancak kanaatimizce buradan

³⁸⁰ Kayseri 1.İdare Mahkemesi 2023/276 E.-2023/364 K., T. 02.03.2023 (Karar yayımlanmamıştır).

³⁸¹ Kayseri 1.İdare Mahkemesi 2022/1866 E.-2023/19 K., T. 04.01.2023 (Karar yayımlanmamıştır).

³⁸² Kayseri 1.İdare Mahkemesi 2023/382 E., T. 22.03.2023 (Karar yayımlanmamıştır).

iptal davası açılmasının akabinde mutlaka bildirim yapılması gerektiği sonucunu çıkarmamak ve bu bildirimin tavsiye niteliğinde olduğu sonucuna varmak gereklidir. Zira bildirim yapılmamasının iptal davasına bir etkisi olmadığı gibi müeyyidesi de bulunmamaktadır. Bu bildirimin yapılmasının sebebi iptal davasının açıldığından habersiz olma ihtimâli olan idârenin sınır dışı kararını icra etmesi riskini önlemektir.

2.9.3. İptal Davalarında Yürütmenin Durdurulması

2.9.3.1. Genel Olarak

Sınır dışı kararını icra etmek için, karara karşı yapılan itirazların kesin sonucunu beklemek gereklidir. Bu anlayış idâre hukukunda yürütmenin durdurulması şeklinde tezahür etmektedir. Zira yürütmenin durdurulması ile iptal davası adeta boş yere açılmış olmayacaktır³⁸³. Bu karar sayesinde iptali istenen idârî işlemin uygulanması dava sonuna bırakılmış olacak ve telâfisi güç zararların doğması önlenecektir³⁸⁴.

Yürütmenin durdurulması Anayasa m.125 hükmü ve İYUK m.27 hükmünde açıklanmıştır. Genel olarak bir idârî işleme karşı dava açılması hâlinde o işlemin yürütülmesi kendiliğinden durmayacaktır. Zira idâre ve yargı teşkilatı ayrı iki organdır. Yargı kararı olmadan idârenin işlemleri kendiliğinden durmayacaktır³⁸⁵. Yürütmenin durdurulması belli koşulların varlığında verilen istisnâî ve geçici bir durumdur³⁸⁶. İYUK m.27 hükmü yürütmenin durdurulması kararı verilmesinin şartlarını açıklamıştır. Buna göre yürütmenin durdurulmasına talep üzerine karar verilebilecektir. Talep olmadan mahkemenin kendiliğinden bu kararı vermesi mümkün değildir³⁸⁷. Yürütmenin durdurulmasına ancak iptal davasının açılmasından sonra karar verilebilir. Başka bir anlatımla iptal davası açılmadan yürütmenin durdurulması talep edilemez³⁸⁸. Yürütmenin durdurulması için genel olarak teminat aranmaktadır (İYUK m.27/5)³⁸⁹. Yürütmenin durdurulmasına genel olarak idârî işlemi yapan idârenin savunması alınarak karar verilir (İYUK m.27/2)³⁹⁰. Yürütmenin durdurulması kararı mutlaka gerekçeli

³⁸³ Günday, “İdari Yargı”, s.353.

³⁸⁴ Çağlayan, “İdari Yargılama”, s.569.

³⁸⁵ Kalabalık, “İdari Yargılama Usulü”, s.299-300.

³⁸⁶ Günday, “İdari Yargı”, s.355.

³⁸⁷ Akyılmaz, Sezginer ve Kaya, “İdari Yargı”, s.457.

³⁸⁸ Çağlayan, “İdari Yargılama”, s.574.

³⁸⁹ Kalabalık, “İdari Yargılama Usulü”, s.346.

³⁹⁰ Akyılmaz, Sezginer ve Kaya, “İdari Yargı”, s.457.

olarak verilmeli ve bu kararın verildiği dosyalar öncelikle incelenmelidir (İYUK m.27/8). Aynı nedenlerden dolayı sadece bir kez yürütmenin durdurulması talep edilebilecektir (İYUK m.27/10). Yürütmenin durdurulmasının esasa ilişkin şartları ise idârî işlemin açıkça hukuka aykırı olduğunun belli olması ve yürütmenin durdurulması kararı verilmemesi hâlinde telâfisi güç ya da imkânsız zararların doğması ihtimâlidir³⁹¹. Yürütmenin durdurulması talebinin reddedilmesi üzerine yedi gün içinde bir defaya mahsus olmak üzere itiraz imkânı bulunmaktadır (İYUK m.27/7)³⁹². Yürütmenin durdurulması kararı verilmesi üzerine idârî işlemin icrâilik niteliği, en çok nihâî karara kadar olmak üzere, ertelenmektedir³⁹³. Yürütmenin durdurulması kararları Anayasa m.138 ve İYUK m.28/1 uyarınca gecikmeksizin uygulanmalıdır.

2.9.3.2. YUKK Öncesi Durum

YUKK hükümleri yürürlüğe girmeden önce sınır dışı işlemlerine ilişkin yargılama tamamen idârî yargılama usûlü göz önüne alınarak yapılmaktaydı³⁹⁴. YUKK öncesi yürütmenin durdurulması da bu sebeple İYUK m.27 hükmü göz önüne alınarak yapılmıştır³⁹⁵. Mahkemenin yürütmenin durdurulması talebini reddetmesi üzerine, yabancı iptal davası sonuçlanmadan sınır dışı edilme riskiyle karşı karşıya kalıyordu³⁹⁶. Bu gibi durumlar ise AIHM tarafından Türkiye aleyhine kararlar verilmesine neden oluyordu³⁹⁷. Özellikle AIHS m.13 kapsamında etkili başvuru yolu olmadığı yönünde

³⁹¹ Çağlayan, “İdari Yargılama”, s.577-578.

³⁹² Bilgi için bkz. Günday, “İdari Yargı”, s.369-371.

³⁹³ Günday, “İdari Yargı”, s.372.

³⁹⁴ Aybay ve Dardağan Kibar, “Yabancılar”, s.242; Kazım Sedat Sirmen, Yabancıların Türkiye’den Sınırdışı Edilmesine İlişkin Temel Düzenlemeler ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Türkiye Hakkında Verdiği Örnek Kararlar, Ankara Barosu Dergisi S.3,2009, s.35.

³⁹⁵ Cemil Güner, Sınır Dışı Etme Kararları ile İlgili İdare Mahkemesi Kararlarının Kesinliği, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 75, S. 1, 2017, s.91; Doğa Elçin, Yabancı Çingenelerin Türkiye’ye Giriş, İkamet, Seyahat Özgürlükleri ile Türkiye’den Sınır Dışı Edilmeleri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006, s.128-129.

³⁹⁶ Nedime Tuğçe Yiğit, Sınır Dışı Etme Kararının İcrasının Ertelenmesi, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.25, S.2, 2017, s.600. (“İcranın Ertelenmesi”)

³⁹⁷ Örneğin “*Jabari vs Türkiye*” kararı (ECHR 40035/98) Türk mahkemesinin sınır dışı işleminin yürütmesinin durdurulması istemini reddetmesini AIHS m.13 kapsamında etkili bir iç hukuk yolu olmadığı şeklinde değerlendirmiştir. Kararın orijinali için bkz. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22%3A%22jabari%22%22%22documentcollectionid%22%3A%22GRANDCHAMBER%22%22CHAMBER%22%22itemid%22%3A%22001-58900%22%7D> E.T.11.04.2023; Kararın Türk mülteci hukukuna etkisi açısından değerlendirme için bkz. Levent Korkut, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Devletlerin Sığınmacıları Sınırdışı Etme Egemen Yetkisine Etkisi: Türkiye Örneği, Ankara Barosu Dergisi, S.4, 2008, s.26.

eleştiriler bulunmaktaydı³⁹⁸. Zira AIHS m.13 kapsamında “geri çevrilemez” kararlar hukuka aykırı olmaktadır³⁹⁹.

2.9.3.3. YUKK Düzenlemesi

Sınır dışı kararlarına karşı yürütmenin durdurulması hususunda YUKK öncesindeki sorunları gidermek amacıyla yürütmenin durdurulması müessesesine benzer bir müessese ihdas edilmiştir⁴⁰⁰. YUKK m.53/3 hükmünün açık ifadesi üzerine kendi isteği hariç olmak üzere; yabancı, dava açma süresi boyunca ve dava açmış ise dava sonuçlanana kadar sınır dışı edilmeyecektir. Ancak bu müessese yürütmenin durdurulması müessesesi değildir. Zira yürütmenin durdurulması talep üzerine gerçekleşmektedir. Buna ek olarak yürütmenin durdurulmasına belirli bir süre için ve en çok iptal davası sonuçlanıncaya kadar karar verilebilmektedir. Ancak burada yargı yoluna başvuru süresi içerisinde ve yargı yoluna başvurulması hâlinde yargılama sonuna kadar işlemin icrası ertelenmektedir⁴⁰¹. Yürütmenin durdurulması kararı gerekçeli olarak verilmelidir. Ancak icranın ertelenmesi için gerekçeli bir karara gerek olmayıp süreç kanun gereği kendiliğinden ertelenmektedir⁴⁰². Bunun gibi yürütmenin durdurulmasında teminat gösterme zorunluluğu bulunmakta iken sınır dışı işlemlerinde yargı yoluna başvurulması durumunda teminat zorunluluğu mevcut değildir. Bütün bunlar sınır dışı işleminin icra edilmesi hâlinde telâfisi güç zararların kendiliğinden doğacak olmasından kaynaklanmaktadır⁴⁰³. Bu nedenlerle yabancının rızası saklı kalmak şartıyla sınır dışı işlemlerine karşı dava açma süresi içinde ve dava açılması hâlinde dava sona erene kadar yabancının sınır dışı edilmemesi yürütmenin durdurulması değildir. Ancak uygulamada özellikle ilk derece mahkemeleri arasında bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bir kısım mahkemeler sınır dışı kararına karşı yürütmenin durdurulması talepli açılan davayı yürütmenin durdurulması yönünden

³⁹⁸ Çiçekli, “Mülteci”, s.176.

³⁹⁹ Bülent Çiçekli, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararı, TBB Dergisi, S.62, 2006, s.411. Benzer bir ifade “*Abdolkhani ve Karimnia vs Türkiye*” kararında da bulunmaktadır. Ekşi, “*Uluslararası Koruma*”, s.140.

⁴⁰⁰ Gökçe Arıkan, Sığınma Arayanların 2008/115/EC Sayılı Geri Gönderme Koşulları Avrupa Konsey Yönergesi Kapsamında Sınır Dışı Edilmelerinin Türk Yabancılar Hukuku ile Karşılaştırılması, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.7, S.12, 2022, s.53-54.

⁴⁰¹ Erten, “*Genel Değerlendirme*”, s.32.

⁴⁰² Yiğit, “*İcranın Ertelenmesi*”, s.608.

⁴⁰³ Yiğit, “*İcranın Ertelenmesi*”, s.608.

incelemeye devam etmektedir⁴⁰⁴. Bir kısım mahkemeler ise yürütmenin durdurulması istemli davalarda “sınır dışı işlemlerine karşı dava açılması durumunda bu işlemlerin yürütmesi yasa maddesi uyarınca duracağından, sınır dışı işleminin iptali istemiyle açılmış işbu davada yürütmenin durdurulması hakkında karar verilmesine olanak bulunmadığı” ve “konu hakkında karar verilmesine yer olmadığı” şeklinde hüküm vermektedir⁴⁰⁵. Görüldüğü üzere bir kısım mahkemeler isabetli kararlar verirken bir kısım mahkemeler ise isabetli kararlar vermemektedir. Bundan dolayı mahkemelerin bu konuda uygulama birliğine varmaları büyük öneme sahiptir.

2.9.4. İptal Davalarında Verilen Hükümün Kesinliği ve Kanun Yolları

1961 Anayasası’ndan önce sınır dışı işlemleri tamamıyla “hükümet tasarrufu” olarak görülüp bu işlemlere karşı yargı yoluna başvurulması kabul edilmiyordu⁴⁰⁶. YUKK öncesi dönemde ise sınır dışı kararlarına karşı yargı yolu imkânı bulunsa da YİSHK hükümlerinde konuyla alakalı bir husus bulunmamakta ve yargılama idârî yargının genel esaslarına göre yapılmaktaydı⁴⁰⁷. Bundan dolayı idâre mahkemesi kararları temyiz edilebilmekteydi⁴⁰⁸. YUKK’un bu konudaki hükmü ise “mahkemenin bu konuda vermiş olduğu karar kesindir” şeklindedir (m.53). Hükme göre göre ilk derece mahkemesi olan idâre mahkemesinin kararlarına karşı istînaf veya temyize başvurmak mümkün değildir. YUKK yürürlüğe girdikten sonra kabul edilen istînaf usûlü ve İYUK m.45 hükmüne göre idâre mahkemesi kararlarına karşı diğer kanunlarda aksine hüküm bulunsa da istînafa başvurmak mümkün oluyordu⁴⁰⁹. Bu sebeple sınır dışı kararlarına karşı açılan iptal davalarında idâre mahkemesi kararlarına karşı istînafa gitmek mümkündü. Ancak 20/7/2017 tarihli ve 7035 sayılı Kanun’un⁴¹⁰ altıncı maddesiyle söz konusu hüküm “başka kanunlarda farklı bir kanun yolu öngörülmüş olsa dahi” şeklinde değiştirilmiştir. YUKK hükmü ise başka bir kanun yolu öngörmemiş ve mahkemenin

⁴⁰⁴ Örneğin Malatya 1.İdare Mahkemesi 2022/1680 E. sayılı davada yürütmenin durdurulması istemini görüşüp Bölge İdare Mahkemesi’ne itiraz yolu açık olmak üzere reddetmiştir. Burada mahkemenin vermesi gereken karar “konu hakkında karar verilmesine yer olmadığı” şeklinde olmalıdır.

⁴⁰⁵ İstanbul 15.İdare Mahkemesi 2022/3347 E. sayılı Dava.

⁴⁰⁶ Akyılmaz, Sezginer ve Kaya, “İdari Yargı”, s.89; Dardağan, “Sınırdışı”, s.113.

⁴⁰⁷ Alkın Karakurumer, Yabancıların Sınırdışı Edilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2007, s.97.

⁴⁰⁸ Makbule Koçak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Yabancıları Türkiye’den Sınır Dışı Edilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2011, s.77.

⁴⁰⁹ Bilgi için bkz. Ekşi, “İstinaf”, s. 39.

⁴¹⁰ R.G. 05.08.2017-30145 Mükerrer.

kararlarını kesin olarak nitelemiştir. Bu sebeple YUKK ilk yürürlüğe girdiğinde olduğu gibi ilk derece mahkemesi kararları kesin niteliktedir. Başka bir anlatımla idâre mahkemesi kararlarına karşı istînaf veya temyize başvurmak mümkün değildir. Bu durum etkili başvuru hakkı ve âdil yargılanma hakkı açısından eleştiriye açıktır⁴¹¹. Bu nedenle âdil yargılanma ve etkili başvuru hakları açısından idâre mahkemesi kararlarının istînaf veya temyiz incelemesine tâbi tutulmasını sağlayacak düzenlemeler yerinde olacaktır.

2.9.5. Sınır Dışı Kararları Özelinde Yargılamanın Yenilenmesi

İdârî yargıda yargılamanın yenilenmesi İYUK m.53'te hükme bağlanmıştır. Yargılamanın yenilenmesi idârî yargı mercileri tarafından verilen ve hukukî olarak ağır kusurlu olan kararların düzeltilmesi imkânını sağlayan olağanüstü bir kanun yoludur⁴¹². İdare mahkemesinin kesin kararları hakkında da yargılamanın yenilenmesi talep edilebilecektir. İYUK m.53/1 hükmü yargılamanın yenilenmesi nedenlerini tahdidi olarak belirlemiştir. Yargılamanın yenilenmesi için başvuru süreleri İYUK m.53/3 hükmünde belirlenmiştir. Bu süreler on yıl, bir yıl ve altmış gün şeklindedir.

İdârî yargıda yargılama, on yıl içerisinde, *“Tarafları, konusu ve sebebi aynı olan bir dava hakkında verilen karara aykırı yeni bir kararın verilmesine neden olabilecek kanuni bir dayanak yokken, aynı mahkeme yahut başka bir mahkeme tarafından önceki ilamın hükmüne aykırı bir karar verilmiş bulunması”* hâlinde yenilenebilecektir. Bir yıl içerisinde ise, verilen hükmün AİHS veya ek protokollerini ihlâl ettiğinin AİHM tarafından kesin bir kararla ortaya konması veya AİHM'e hüküm aleyhine yapılan *“başvuru hakkında dostane çözüm ya da tek taraflı deklarasyon sonucunda düşme kararı verilmesi”* halinde yargılama yenilenecektir. On yıl veya bir yıllık sürelerde yabancı açısından hak kaybı yaşanması ihtimâli oldukça yüksektir. Bu hak kaybı en basit haliyle yabancıнын ülkeden çıkarılması olacaktır.

İYUK m.53/1 hükmünde geçen ve yargılamanın yenilenmesi için altmış gün süresi olan ilk neden mücbir sebeplerden dolayı veya lehine karar çıkan tarafın bir fiilî sonucu elde edilememiş *“bir belgenin kararın verilmesinden sonra ele geçirilmiş olması”*

⁴¹¹ Erten, “Genel Değerlendirme”, s.34. Çiçekli, “Mülteci”, s.176.

⁴¹² Günday, “İdari Yargı”, s.513.

şeklindedir. Buna göre hakkında sınır dışı kararı verilen kişinin sınır dışı edilmesine engel olacak bir belgeye iptal davasının hükme bağlanmasından sonra ulaşılabileceği olursa bu durumda yargılamanın yenilenmesi talebinde bulunulabilecektir. Örneğin YUKK m.54/1-ğ kapsamında çalışma izni olmadan çalıştığı tespit edilen ancak sonrasında çalışma iznine sahip olarak çalıştığını kanıtlayacak belgeye sahip olan yabancı yargılamanın yenilenmesi talebinde bulunulabilecektir.

Yargılamanın yenilenmesinde altmış günlük süreye tâbi olan bir diğer neden ise kararın verilmesine esas alınan belgenin sahteliği mahkeme kararıyla belirlenmiş veya *“sahte olduğu mahkeme veya resmi bir makam huzurunda”* kabul edilmiş *“veya sahtelik hakkındaki hüküm karardan evvel verilmiş olup da yargılamanın yenilenmesini isteyen kimsenin karar zamanında bundan haberi bulunmamış olması”* şeklinde belirlenmiştir. Örneğin YUKK m.54/1-c kapsamında sahte belge kullandığı için hakkında sınır dışı kararı verilen yabancının, daha sonra bu belgenin sahte olmadığını kanıtlaması halinde yargılamanın yenilenmesi mümkün olacaktır.

İdârî yargılamanın yenilenmesi için başvuru süresi altmış gün olan bir diğer neden ise *“karara esas olarak alınan bir ilam hükmünün, kesinleşen bir mahkeme kararıyla bozularak ortadan kalkması”* şeklinde belirlenmiştir. TCK m.59 hükmü dolayısıyla sınır dışı edilen yabancılar bu kapsama dâhil olacaktır. TCK m.59 hükmü dolayısıyla sınır dışı kararı verilmesi için kesinleşmiş bir yargı kararı gerekmekte ve yabancının cezasının infaz edilmiş olması gerekmektedir. Ancak *“Ceza Muhakemesi Kanunu”*⁴¹³(CMK) m.313 hükmü uyarınca ceza hukukuna özgü yargılamanın yenilenmesi yolunda, mahkeme tarafından verilen kesinleşmiş hükmün tamamen infaz edilmesi önemli değildir. Başka bir anlatımla kişinin hapis cezasını tamamlamış olması yargılamanın yenilenmesine engel değildir. Bu nedenle yabancı cezasının infazını tamamladıktan sonra dahi yargılamanın yenilenmesi yoluna başvurabilecektir. Zira ceza yargılamasında yargılamanın yenilenmesi yoluna gitmek süreye tâbi değildir⁴¹⁴. Bu kapsamda ceza hukukuna özgü yargılamanın yenilenmesi yoluna⁴¹⁵ başvuran ve bu talebi kabul edildikten sonra beraat kararı veya ceza verilmesine yer olmadığı kararı

⁴¹³ R.G. 17.12.2004-25673.

⁴¹⁴ Cumhuriyet Şahin ve Neslihan Göktürk, Ceza Muhakemesi Hukuku II, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2022, s.310.

⁴¹⁵ Ceza muhakemesi hukukunda yargılamanın yenilenmesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Erhan Günay, Ceza Muhakemesi Hukukunda Olağanüstü Kanun Yolları, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2019, s.19-120.

(CMK m.323/3) alan yabancılar açısından idârî yargılamanın yenilenmesi mümkün olacaktır. Zira TCK m.59 ve YUKK m.54/1-a uyarınca verilen sınır dışı kararı hukuka aykırı hâle gelmiştir. Ceza yargılamasının yenilenmesi sonucunda idârî yargılamanın da yenilenmesi icap etmektedir. Ancak uygulamada yargılamaların yenilenip yabancının sınır dışı edilmesinin hukuka aykırı olduğunun anlaşıldığı an yabancı çoktan sınır dışı edilmiş olabilir. Bu durumda öncelikle yabancı hakkında sınır dışı kararı ile verilmiş giriş yasağının idârece kaldırılması gerekmektedir. Ardından ise yabancı açacağı tam yargı davası ile tazminat talep edebilecektir.

İdârî yargılamanın yenilenmesi için bir diğer neden “*Vekil veya kanuni temsilci olmayan kimseler ile davanın görülmüş ve karara bağlanmış bulunması*” şeklindedir. Hükmün açık ifadesi uyarınca yabancı, avukatı veya kanunî temsilcisi olmayan kimseler tarafından temsil edilmiş ise yargılamanın yenilenmesi yoluna gidilmesi gerekmektedir. Zira böyle bir yargılama Anayasa m.36 hükmünde ifade edilen âdil yargılanma hakkının ihlâli olacaktır. Bir başka yargılamanın yenilenmesi nedeni de davadan çekinmesi gereken herhangi bir hâkimin kararın verilmesine katılması şeklindedir. HMK m.34 hangi hâllerde hâkimin çekinmesi gerektiğini açıklamaktadır. Daha önce ifade edildiği üzere sınır dışı işlemlerine karşı açılan iptal davalarında davacılar yabancıdır. Bu nedenle hâkimin davasına bakmaktan çekinmesi gereken kişiler de yabancıdır. Ancak hâkimlik, “*Hakimler ve Savcılar Kanunu*”⁴¹⁶ m.8 uyarınca yalnızca Türk vatandaşlarının yapabileceği mesleklerdendir. Buna rağmen Türk hâkimin yabancılar ile çekinmeyi gerektirecek bir ilişki içinde bulunması örneğin kardeş olması da ihtimâl dâhilindedir. Bu hükümler uyarınca hâkim, çekinmesi gereken bir davada karar vermiş ise bu durum âdil yargılanma hakkının ihlâli niteliğinde olacağı için yargılamanın yenilenmesi yoluna başvurulabilecektir. İYUK m.53/1 hükmündeki diğer yargılamanın yenilenmesi nedenleri ise davadaki bilirkişinin kasten yalan beyanda bulunduğunun mahkeme hükmüyle belirlenmesi ve lehine karar verilen tarafın karara etkisi olan bir aldatma yapması şeklinde belirlenmiştir.

⁴¹⁶ R.G. 26.02.1983-17971.

2.10.Sınır Dışı Kararlarına Karşı Bireysel Başvuru

Anayasa Mahkemesi, Anayasa m.148 ve “*Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun*”⁴¹⁷ (AYM Kanunu) m.3/1-c hükümleri uyarınca bireysel başvuruları karara bağlayacaktır. Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolu Türk hukukuna 2010 Anayasa değişikliği ile girmiştir. Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolunun Türk hukukuna girmesinin en önemli sebebi, Türkiye’nin özellikle AİHS ile uyumsuz olan yasalarından dolayı AİHM tarafından birçok defa tazminata mahkûm edilmesidir⁴¹⁸. Getirilen bireysel başvuru yöntemi AİHM tarafından “*hak ihlallerinin telâfi edilmesini güvence altına alan*” bir yöntem olarak kabul edilmiştir⁴¹⁹.

AYM Kanunu m.45 hükmü uyarınca herkes “*Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden*” ve AİHS ve ayrıca Türkiye’nin taraf olduğu ek protokollerindeki temel hak ve özgürlüklerinden “*herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlâl edildiği iddiasıyla*” AYM’ye başvurabilecektir⁴²⁰. Hükümde geçen herkes ifadesi yabancıları da içine almaktadır. Yabancıların bireysel başvuru yapma hakları ayrı bir kanunla da kısıtlanmamıştır. Bu kapsamda yabancılar Anayasa’da, AİHS’de veya Türkiye’nin taraf olduğu Sözleşme’ye ek bir protokolde belirlenmiş temel hak ve özgürlüklerinden birinin ihlâl edildiği şeklindeki iddialarıyla Anayasa Mahkemesine başvurma hakkına sahip olacaktır. Bu hak ihlâli mutlaka kamu gücü veya başka bir deyişle devlet tarafından yapılmış olmalıdır⁴²¹.

Sınır dışı işlemlerine karşı başvurulmuş idâre mahkemesi kararları kesinleştikten sonra, hak ihlâli iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurulması mümkündür⁴²². Ancak sınır dışı kararlarına karşı idârî yargılamanın yenilenmesi yoluna başvurulmuş ise Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yargılamanın yenilenmesi sürecinin ardından

⁴¹⁷ R.G. 03.04.2011-27894.

⁴¹⁸ Sevtap Yokuş, Türkiye’de Anayasa Şikayeti Hazırlayan Koşullar, Türkiye’de Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti), Ed. Sevtap Yokuş, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2015, s.33.

⁴¹⁹ *Z.K. and Others v Turkey* ECHR-60831-15, Paragraf 46.

⁴²⁰ Hükümde bahsi geçen temel hak ve özgürlükler hakkında detaylı bilgi için bkz. Berkan Hamdemir, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2018, s.89-178. (“*Bireysel Başvuru*”).

⁴²¹ Süleyman Sırrı Terzioğlu, Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuruda Hak İhlaline Yol Açan Kamu Gücü Faaliyetinin Yürütme Organı Bakımından Türkiye Cumhuriyeti Devletine Atfedilebilmesi Sorunu, TBB Dergisi, S.127, 2016, s.70.

⁴²² Bayraktaroğlu Özçelik, “*Sınır Dışı*”, s.247; (A.A. ve A.A. [GK], B. No: 2015/3941, 1/3/2017, §54).

başlatılmalıdır⁴²³. Zira bireysel başvuru yolu ikincil niteliktedir⁴²⁴. Başka bir anlatımla başvurulması gereken ilk merci Anayasa Mahkemesi değildir.

AYM Kanunu m.46/3 ise yalnızca Türk vatandaşlarına tanınan haklarla ilgili Anayasa Mahkemesine başvuru hakkının, yalnızca Türk vatandaşlarına ait olduğu hükmünü getirmektedir. Bu haklara örnek olarak seçme ve seçilme hakkı, sınır dışı edilmeme hakkı verilebilir⁴²⁵. AYM Kanunu m.47 uyarınca bireysel başvuru, doğrudan Anayasa Mahkemesine yapılabileceği gibi yerel mahkemeler vasıtasıyla veya yurt dışı temsilcilikler vasıtasıyla da yapılabilecektir⁴²⁶. Hükmün devamında ise başvuruda uyulması gereken usûller hükme bağlanmıştır.

2.10.1. Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Şartları

2.10.1.1. Açıkça Dayanaktan Yoksun Olmama

Bireysel başvuru kabul edilebilirlik şartlarından bir tanesi başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olmamasıdır. AYM Kanunu m.48/2 hükmü “*mahkemenin açıkça dayanaktan yoksun başvuruların kabul edilemezliğine karar verebileceğini*” ifade etmektedir. Açıkça dayanaktan yoksun olmama koşulu AİHS m.35/3-a hükmünde de mevcuttur. Açıkça dayanaktan yoksun başvuru olma şartları öğretide ve bireysel başvuru kararlarında ortak bir görüşle dört adet olarak belirlenmiştir⁴²⁷. Bunlar;

- Temel hak ve özgürlük ihlâli olmadığının açıkça belli olması,
- Şikâyetin karmaşık veya zorlama yapılması,
- Kanun yolu incelemesi niteliğindeki şikâyetler,

⁴²³ Bekir Özçelik, Bireysel Başvuru Yolunun İdari Yargı Kararları Bakımından Değerlendirilmesi, Türkiye’de Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru (Anayasa Şikâyeti), Ed. Sevtap Yokuş, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2015, s.148.

⁴²⁴ Hüseyin Ekinci, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Kriterleri ve İnceleme Yöntemi, Anayasa Yargısı, C.29, S.1, 2013, s.187.

⁴²⁵ Hüseyin Turan, Mahkemenin Yetkisine İlişkin Kabul Edilemezlik Nedenleri, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri, Ed. Hüseyin Turan ve Recep Kaplan, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2015, s.45.

⁴²⁶ Hüseyin Turan, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Başvuruların İncelenme Usulü, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri, Ed. Hüseyin Turan ve Recep Kaplan, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2015 s.8-10.

⁴²⁷ Hamdemir, “*Bireysel Başvuru*”, s.312.

- İddia edilen hak ihlâlini kanıtlayacak delillerin yetersizliğidir.

Bu dört şarta uymadan yapılan başvurular Anayasa Mahkemesi tarafından açıkça dayanaktan yoksun olduğu gerekçesiyle reddedilir. Buna göre sınır dışı kararlarında ilk olarak temel hak ve özgürlük ihlâli açıkça belli olmalıdır. Örneğin kişinin kötü muamele yasağına aykırı şekilde hakkının ihlâl edildiği açıkça belli olmalıdır. Yapılan başvuru karmaşık veya zorlama olmamalıdır. Buna benzer olarak sınır dışı işlemi dolayısıyla gerçekleştiği iddia edilen hak ihlâli kanıtlanabilir nitelikte olmalıdır. Başka bir deyişle hak ihlâli hakkında delil yetersizliği olmamalıdır. Sınır dışı işleminde yabancılar çoğunlukla gönderildikleri ülkede kötü muameleye maruz kalacaklarını iddia etmektedir. Bu iddia her ne kadar yabancı tarafından delillendirilmek zorunda olsa da devlet yabancının delillendirme imkânının kısıtlılığından dolayı bu durumu kendisi de detaylı bir şekilde araştırmalıdır. Zira etkin bir koruma ancak bu şekilde mümkün olacaktır⁴²⁸. Sınır dışı kararlarına karşı başvuru idâre mahkemesi kararları kesin nitelikte olduğu ve bu karara karşı istînaf veya temyiz incelemesi öngörülmediği için kanun yolunda incelenmesi gereken şikâyetlerden dolayı başvuru reddedilmeyecektir. Ancak önemle belirtmek gerekir ki hakkında alınan sınır dışı kararına karşı idâre mahkemesinden lehine karar alan yabancıların, bu karardan sonra açmış oldukları tam yargı davalarında sınır dışı kararlarının aksine kanun yolu incelemesi mümkündür. Bu nedenle yabancı, sınır dışı kararlarının aksine, öncelikle kanun yolu incelemesine başvurmalıdır⁴²⁹.

2.10.1.2. Başvuru Yollarının Tüketilmesi

AYM Kanunu m.48/1 hükmüne göre bireysel başvuru, m.45-47 hükümlerindeki şartları taşıması hâlinde kabul edilecektir. Buna göre bu kabul edilebilirlik şartlarından bir diğeri Anayasa m.148/3 ve AYM Kanunu m.45/2 hükmünde açıklanan Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yapılmadan önce var olan tüm kanun yollarının tüketilmesi zorunluluğudur. Hüküm olağan ve olağanüstü kanun yolu ayrımı yapmamıştır. Bu nedenle olağan veya olağanüstü kanun yolları tüketildikten sonra

⁴²⁸ (T.B., B. No: 2020/2000, 31/1/2023, §17-ii)

⁴²⁹ (Zlata Schastlyva, B. No: 2013/7564, 7/7/2015, §25)

AYM'ye başvurmak gerekmektedir⁴³⁰. Sınır dışı işlemlerine karşı da idâre mahkemesine başvurulmadan Anayasa Mahkemesine hak ihlâli iddiasıyla başvurulması mümkün değildir. Sınır dışı kararından sonra verilen idârî gözetim hakkında ise sulh ceza mahkemesine başvurmadan hak ihlâli nedeniyle bireysel başvuru yapmak mümkün olmayacaktır. Sulh ceza mahkemesinin yabancı lehine karar vermesi durumunda ise geri gönderme merkezlerinde meydana geldiği iddia edilen hak ihlâlleri için öncelikle tam yargı davası açmak gereklidir. Tam yargı davası açılmadan yapılan bireysel başvuru aynı şekilde kanun yollarının tüketilmemesi sebebiyle reddedilecektir⁴³¹.

2.10.1.3. Mahkemenin Kişi Bakımından Yetkisi

Anayasa Mahkemesinin kişi bakımından da yetkili olması gerekmektedir. AYM Kanunu bireysel başvuru yapabilecek kişileri m.46/1 hükmünde *“ihlâl yol açtığı ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmâl nedeniyle güncel ve kişisel bir hakkı doğrudan etkilenenler”* şeklinde belirlemiştir. Kamu gücü tarafından ihlâl edilen bu hak kişiyi doğrudan etkilemiş; ihlâl kişisel nitelikte ve ihlâl durumu başvuru sırasında devam ediyor olmalıdır⁴³². Bu ihlâlden dolayı kişi *“mağdur”* olmalıdır⁴³³. Bu mağduriyet açık ve net bir şekilde belli olmalıdır⁴³⁴. AYM'nin aramış olduğu mağdur sıfatı benzer şekilde AİHM tarafından da aranmaktadır⁴³⁵. Başvurucu mağdur sıfatına sahip değilse, AYM kişi bakımından yetkisizlik sebebiyle başvuruyu reddetmektedir⁴³⁶. Bu sebeple mağduriyeti güncelliğini yitiren, başka bir anlatımla hâlihazırda mağdur olmayan yabancıların bireysel başvuru yapmaları hâlinde bu başvuruları reddedilecektir. Örneğin yabancı hakkındaki sınır dışı kararının idâre mahkemesi tarafından iptal edilmesi

⁴³⁰ İdari yargıda olağan kanun yolları istînaf ve temyiz iken, olağanüstü kanun yolları kanun yararına temyiz ve yargılamanın yenilenmesidir. Daha geniş bilgi için bkz. Günday, *“İdari Yargı”*, s.483-523. Kanun yollarının tüketilmesi zorunluluğunun tek istisnası *“başvuru yollarının tüketilmesinin yarar sağlamayacağının veya etkili olmadığına”* anlaşılmasıdır. Bkz. (Şehap Korkmaz, B. No: 2013/8975, 23/7/2014, §33).

⁴³¹ (B.T. [GK], B. No: 2014/15769, 30/11/2017, §58); (Mohamed Zuhbi, B. No: 2020/23049, 16/3/2023)

⁴³² Fatih Solak, Yabancıların Temel Hak ve Özgürlüklerinin Bireysel Başvuru Yoluyla Korunması, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2021, s.122.

⁴³³ Muteber Meva Borak, Anayasa Mahkemesinin Sınır Dışı Etmeye İlişkin Bireysel Başvuru Kararlarının İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2022, s.63. (*“Bireysel Başvuru”*); Selami Turabi, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Rehberi, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2017, s.99 (*“Rehber”*).

⁴³⁴ Turabi, *“Rehber”*, s.100.

⁴³⁵ Bkz. *“Lizzaraga and Others v Spain”* ECHR-62543/00

⁴³⁶ (Onur Doğanay, B. No: 2013/1977, 9/1/2014)

hâlinde yabancının güncel olarak bir mağduriyeti olmadığı için bireysel başvurusu reddedilecektir⁴³⁷.

2.10.1.4. Mahkemenin Konu Bakımından Yetkisi

Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru yapılan konu bakımından da yetkili olması gerekmektedir. Konu bakımından yetki, yapılan bireysel başvurunun “*Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye’nin taraf olduğu protokoller kapsamında*” olmasıdır. Bu kapsamda olmayan bireysel başvurular konu bakımından yetkisizlik sebebiyle reddedilecektir⁴³⁸. Burada önemle belirtmek gerekir ki, başvuruya konu edilecek temel hak ve özgürlükler Anayasa’da güvence altına alınmış olmakla birlikte aynı zamanda da AİHS veya ek Protokollerinde de güvence altına alınmış olmalıdır⁴³⁹. AYM bu hususu Anayasa ve AİHS’nin ortak koruma alanında olan konular hakkında bireysel başvuru yapılabileceği şeklinde açıklamıştır⁴⁴⁰. Bu kapsamda kötü muamele yasağı, âdil yargılanma hakkı, yaşam hakkı gibi haklar Anayasa ve Sözleşme’nin ortak koruma alanında olduğu için bireysel başvuruya konu edilebilecektir⁴⁴¹. Anayasa tarafından bizzat kısıtlanan haklar bireysel başvuruya konu edilemeyecektir⁴⁴².

2.10.1.5. Mahkemenin Zaman Bakımından Yetkisi

Bireysel başvuruda bir diğer kabul edilebilirlik şartına AYM Kanunu Geçici m.1 hükmünde değinilmiştir. Hükmün sekizinci fıkrası uyarınca bireysel başvuruya konu işlem 23.09.2012 tarihinden sonra gerçekleşmiş olmalıdır. Bu tarihten önce gerçekleşen işlemlere karşı bireysel başvuru yapılması hâlinde mahkeme zaman bakımından yetkisizlik kararı verecektir⁴⁴³. Mahkeme zaman bakımından yetkisini kendiliğinden genişletemeyecektir⁴⁴⁴. Sınır dışı kararlarına karşı bireysel başvuruda bulunulması için

⁴³⁷ (Dilafruz Kochkarova, B. No: 2019/28112, 30/3/2022, §16)

⁴³⁸ Benzer bir hüküm AİHS m.35/3-a hükmünde de mevcuttur.

⁴³⁹ Hamdemir, “*Bireysel Başvuru*”, s.266.

⁴⁴⁰ (Mansur Yavaş ve Cumhuriyet Halk Partisi, B. No: 2014/5425, 23/7/2014, §28)

⁴⁴¹ Borak, “*Bireysel Başvuru*”, s.65.

⁴⁴² Örneğin Anayasa m.67 hükmü uyarınca taksirli suçlar hariç olmak üzere cezaevindeki hükümlülerin seçme hakkının kısıtlanması bireysel başvuruya konu edilemeyecektir. Bkz. AYM *Musa Kaya Başvurusu* (2014/19397).

⁴⁴³ Borak, “*Bireysel Başvuru*”, s.62

⁴⁴⁴ (G.S., B. No: 2012/832, 12/2/2013)

idâre mahkemesine yapılan itiraz hakkındaki kararın kesinleşmesi bahsi geçen tarihten sonra olmalıdır⁴⁴⁵.

2.10.1.6. Anayasal ve Kişisel Önemden Yoksun Olmama

AYM Kanunu m.48/2 hükmü uyarınca, açıkça dayanaktan yoksun başvurulara ek olarak, anayasal ve kişisel önemi olmayan başvurular da esastan incelenmeden reddedilebilecektir. Bu kriter, Anayasa Mahkemesi tarafından “*anılan düzenlemenin kaynağı, hâkimin küçük/önemsiz işlerle uğraşmaması gerektiğini ifade eden kadim de minimis non curat praetor ilkesidir*” şeklinde açıklanmaktadır⁴⁴⁶. Sınır dışı işlemlerine karşı da Anayasa’da özel olarak korunmayan bir haktan dolayı bireysel başvuru yapılamayacaktır.

2.10.1.7. Mahkemeye Başvuru Süresi

AYM Kanunu m.47/5 hükmü uyarınca AYM’ye bireysel başvuru, başvuru yollarının tüketildiği tarihten itibaren otuz gün içerisinde yapılmak zorundadır. Yapılan ihlâlê karşı herhangi bir başvuru yolu öngörülmemiş ise otuz günlük süre ihlâlê öğrenildiği tarihten itibaren başlayacaktır. Süresi içinde başvuru yapmayan ancak haklı bir mazereti olan başvuru sahipleri, mazeretin bitiş tarihinden itibaren on beş gün içerisinde mazeretlerini kanıtlayan deliller ile birlikte başvuru yapma hakkına sahiptir. Bu durumda AYM ilk olarak mazeretin kabul edilebilirliğini inceleyecektir. Aynı hüküm “*Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü*”⁴⁴⁷ (AYM İçtüzük) m.64/1 hükmünde de bulunmaktadır. Buna göre, sınır dışı işlemlerine karşı bireysel başvuru, başvuru yollarının tüketildiği tarih olan idâre mahkemesi kararından itibaren yapılabilecektir. AYM, mahkeme kararlarının kesinleşme tarihini kararın öğrenilme tarihi olarak kabul etmektedir⁴⁴⁸. Buna göre sınır dışı işlemlerine karşı yabancıların bireysel başvuru yapabileceği 30 günlük süre idâre mahkemesi kararının öğrenildiği tarihte başlayacaktır. Ancak sınır dışı kararı alındığında yapılan kararın açıklanması usûlü (YUKK m.53/2) idârî yargılama sonucunda verilen kararda bulunmamaktadır. İdârî yargılama sonucu verilen karar her ne kadar taraflara tebliğ edilse de (İYUK m.25) yabancıların hükmü anlaması için özel

⁴⁴⁵ (Zafer Öztürk, B. No: 2012/51, 25/12/2012)

⁴⁴⁶ (K.V. [GK], B. No: 2014/2293, 1/12/2016, §47)

⁴⁴⁷ R.G. 12.07.2012-28351

⁴⁴⁸ (Ahmet Özçelik, B. No: 2018/29129, 29/6/2021, §20)

bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak başvuru süresini düzenleyen hüküm ikinci kısmında mazeret hâllerini düzenlemiştir. Hükme göre, mazeretini delillendiren kimselere mazeretlerinin ortadan kalkmasından itibaren bireysel başvuru yapabilmeleri için on beş günlük ek bir süre verilecektir. Bu mazeretler önceden belirlenmiş olmayıp somut olaya göre mahkeme tarafından kabul veya reddedilecektir⁴⁴⁹. Bu kapsamda açmış olduğu davanın sonucunu anlamama ihtimâli olan yabancıya da ek bir hak tanınmış olmaktadır. Zira yabancının kararı ve sonuçları tam mânâsıyla anlamaması mümkündür. Nitekim AYM vermiş olduğu bir kararında yabancının Türkçe bilmemesini mazeret başvurusu için geçerli sebep olarak kabul etmiştir⁴⁵⁰.

2.10.1.8. Başvuru Hakkının Kötüye Kullanılması

AYM Kanunu m.51 hükmü uyarınca, bireysel başvuruda bulunma hakkını açık bir şekilde kötüye kullandığı belirlenen başvuru sahiplerine, yargılama giderleri ve en fazla iki bin Türk lirası para cezası verilebilecektir. Hükümde ifade edilen kötüye kullanma kavramı AYM İçtüzük m.83 hükmünde açıklanmıştır. Hüküm uyarınca “*istismar edici, yanıltıcı ve benzeri nitelikteki davranışlar*” kötüye kullanma kavramının içine aldığı hususlardır. AYM ise bireysel başvurunun amacına açık bir şekilde aykırı ve AYM’nin başvuru hakkında gerekli değerlendirmeyi yapmasını engelleyen davranışlar şeklinde bir belirleme yapmıştır⁴⁵¹. Bu durumun tespiti hâlinde, başvuru kabul edilebilirlik kriterlerini taşımadığı gerekçesiyle reddedilecektir.

2.10.1.9. İdârî Ret ve Düşme

İdârî ret, başvurunun şekli olarak tam ve eksiksiz olmaması sebebiyle verilen karardır⁴⁵². AYM Kanunu m.47/6 hükmü uyarınca, başvuru evrakındaki eksiklikler için on beş gün eksiklikleri tamamlama süresi verilmektedir. Bu sürenin sonunda var olan eksiklikler tamamlanmadığı takdirde, başvuru, idârî olarak reddedilecektir. Benzer şekilde, AYM İçtüzük m.66 uyarınca mevcut olan şekli eksiklikler verilen kesin sürelerde tamamlanmadığı takdirde idârî ret kararı verilecektir. Bu karara karşı yedi gün içinde itiraz edilebilir. Örneğin başvuru sahibinin, başvurusunda nüfus cüzdanı örneğinin

⁴⁴⁹ (Yasin Yaman, B. No: 2012/1075, 12/2/2013, §21)

⁴⁵⁰ (Haider Subhi Ameen Ameen, B. No: 2016/5126, 13/9/2017, §28)

⁴⁵¹ (S.Ö., B. No: 2013/7087, 18/9/2014, §28)

⁴⁵² Mehmet Nuri Güzel, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Mahkemenin Verdiği Kararlara Genel Bir Bakış, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 27, S. 47, 2022, s. 516.

bulunmaması ret sebebi olarak görülmüştür⁴⁵³. Buna göre yabancının da gerekli evrakları mahkemeye sunmadan yapmış olduğu başvuru aynı şekilde reddedilecektir.

Düşme kararı ise AYM Kanunu m.50/5 uyarınca davadan ferâgat hâlinde⁴⁵⁴ ve AYM İçtüzük m.80/1 uyarınca davanın takipsiz bırakılması, hak ihlâlinin sonuçlarıyla birlikte ortadan kalkması ve bölüm veya komisyonların başka bir gerekçe bulması hâlinde verilen karardır. İçtüzük m.80/2 hükmü uyarınca ise bölümler veya komisyonlar düşmesi gereken bir başvuruyu “*Anayasanın uygulanması ve yorumlanması veya temel hakların kapsamının ve sınırlarının belirlenmesi ya da insan haklarına saygının gerekli kıldığı hâllerde incelemeye devam edebilir*”. Buna göre, AYM, düşmesi gereken başvuruları İçtüzük hükmü uyarınca incelemeye devam edebilecektir.

2.10.2. Sınır Dışı Kararlarına Karşı Tedbir Talebi

Sınır dışı prosedüründe ilk hukukî denetimi idâre mahkemesi sağlamaktadır. Ancak idârî yargıda lehine karar alamayan ve bireysel başvuruda bulunan yabancıların hemen sınır dışı edilmesi hak ihlâllerine neden olabilecektir. Zira kabul edilebilirlik kriterini sağlayan başvuruların esası hakkında verilecek karar yabancının lehine olabilecektir. Bu kapsamda kabul edilebilirlik kriterlerine sahip başvurular için tedbir mekanizması öngörülmüştür.

AYM tarafından verilen tedbir kararları iki hükümde ele alınmıştır. İlk hüküm AYM Kanunu m.49/5 hükmüdür. Hüküm uyarınca bölümler, başvuruyu esastan inceledikleri sırada başvuranın temel hak ve hürriyetlerinin emniyeti açısından mecbur gördükleri tedbirlere kendiliğinden veya başvuranın isteği üzerine karar verebilecektir. Tedbir kararı alınması durumunda esas hakkındaki karar altı ay içerisinde verilmek zorundadır. Esas hakkındaki karar altı ay içerisinde verilmediği takdirde tedbir kararı kendiliğinden sona erecektir.

İkinci hüküm ise AYM İçtüzük m.73 hükmüdür. Hükümün ilk fıkrası uyarınca bölümler, başvuranın hayâtî, maddî veya mânevî bütünlüğüne bir zarar geleceğine kanaat getirdikleri takdirde resen veya başvuranın talebi üzerine tedbir kararı alabilecektir. Hükümün ikinci fıkrasında ise bireysel başvurunun incelenmesi sırasında tedbir kararı

⁴⁵³ (Mahsum Dıma, B. No: 2015/14754, 4/7/2018)

⁴⁵⁴ (İrfan Akkaya, B. No: 2012/69, 12/2/2013)

alınacak derecede bir riskin varlığına kanaat getirildiği takdirde, komisyonların, başvuruların kabul edilebilirlik incelemesini derhal yaparak dosyayı karar verilmek üzere ilgili bölüme göndereceği belirtilmiştir. Hükmün üçüncü fıkrasında bölümlerin, tedbir kararı alması hâlinde, kararın gereğinin yerine getirilmesi için ilgili kurum ve kuruluşlara bildirim yapacağı ifade edilmiştir. Hükmün son fıkrasında Kanun hükmüyle aynı şekilde tedbir kararı alınmış başvurunun esası hakkındaki kararın altı ay içerisinde verilmesi gerekliliği belirtilmiştir. Fıkraya göre tedbirin devamı konusunda tekrardan bir karar alınmamış veya karar alınmış ancak bu karar başvuru hakkının ihlâl edilmediği ya da başvurunun düşmesi şeklinde ise tedbir kararı kendiliğinden kalkacaktır.

Kanun hükmü geniş bir çerçeve çizmiş ve temel hakların korunması için zorunlu görülen tedbirlerin alınabileceğini ifade etmiştir. İçtüzük hükmü ise Kanun hükmünden farklı olarak “*maddi ve manevi bütünlüğe yönelik ciddi tehdit*” şartı aramıştır⁴⁵⁵. Ancak Kanun ve İçtüzük arasındaki farklılık, mahkemeye telâfisi mümkün olmayan hak ihlallerini kendiliğinden önleyebilmesi imkânı vermektedir⁴⁵⁶. Buna göre, kişinin temel haklarına ve özellikle yaşamına veya vücut bütünlüğüne yönelik ciddi bir tehdidin varlığı hâlinde tedbir kararı verilebilecektir. AYM de vermiş olduğu kararlarda tedbir kararının olağan bir karar olmadığını, istisnâ olarak verildiğine vurgu yapmış ve tedbir kararı verilebilmesi için aranan tehdit riskinin ciddi olması gerektiğini belirtmiştir⁴⁵⁷. Tedbir kararının verilmesi hâlinde AYM tedbirle ilgili işlemleri ifa edecek kurumlara kendiliğinden bilgi verecektir. Tedbir kararı verilen başvurunun esası hakkında ise en geç altı ay içinde kesin bir karar verilmesi gerekmektedir.

Sınır dışı işlemleri hakkında verilen tedbir kararları, YUKK öncesi ve YUKK sonrası verilen tedbir kararları şeklinde incelenebilir. Bireysel başvuru usûlünün başlaması ile YUKK yürürlüğe girene kadar geçen kısa sürede verilen tedbir kararları, sınır dışı ve iade gibi durumları önlemek maksadıyla verilmiştir⁴⁵⁸. Bu dönemde sınır dışı işlemine karşı açılan idârî dava yürütmeyi durdurmamaktadır. Bu sebeple AYM vermiş olduğu bir kararında, idâre mahkemesi tarafından yürütmenin durdurulması istemi reddedilse

⁴⁵⁵ Gonca Erol, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Tedbir, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Y.30, S.130, Mayıs-Haziran 2017, s.59. (“*Tedbir*”)

⁴⁵⁶ Erol, “*Tedbir*”, s.62.

⁴⁵⁷ (Rıda Boudraa, B. No: 2013/9673, 21/1/2015, §45).

⁴⁵⁸ Nevzat Akbilek, Yargı Reformu ve AİHM, Uluslararası Yargı Reformu Sempozyumu, 2012, s.414.

dahi işlemin icrasına yönelik tedbir kararı verilebileceği görüşünde olmuştur⁴⁵⁹. Bu dönemde tedbir kararının verilmesi için iç hukuk yollarının tüketilmesi zorunluluğunun olmadığı da aynı kararda ifade edilmiştir. AYM başvuru yollarının tüketilmesi hakkında “*başvuru yolunun tüketilmesinin başvurunun hakkına yönelik ihlâlin giderilmesi açısından herhangi bir etkisi yoksa, başka bir deyişle başvurulacak yol etkisizse ya da başvuru yolunun tüketilmesinin beklenmesi halinde başvurunun haklarına yönelik ciddi ve geri dönülmesi imkânsız bir tehlike ortaya çıkacaksa anayasal haklara saygı ilkesi Mahkemenin bu başvuruları incelemesini gerektirebilir*” şeklinde bir belirleme yapmıştır⁴⁶⁰. Kararda belirtildiği üzere yabancıların sınır dışı edilmesine karşı etkili başvuru hakkına sahip olmaları gerekmektedir. Ancak yabancıların itiraz yollarını etkin bir şekilde kullanmalarının mümkün olmadığı durumlarda “*anayasal haklara saygı ilkesi*” gereği AYM’nin tedbir kararı verebileceği ve verdiği de muhakkaktır⁴⁶¹.

YUKK sonrası dönem ise 676 sayılı KHK ve 7196 sayılı Kanun ile yürürlüğe giren hükümler çerçevesinde incelenmektedir. 2014 yılında yürürlüğe giren YUKK ile 2016 yılında çıkarılan 676 sayılı KHK arasındaki dönemde sınır dışı kararlarına karşı tedbir talepleri yabancı hakkındaki iptal davası sonuçlanana kadar reddedilmekteydi. İptal davası sonuçlandıktan sonra ise tedbir talebi kabul edilebilmekteydi⁴⁶². Zira yabancılar yargılama sonuçlanana kadar sınır dışı edilmemekte, bu durum ise onların ek bir korumaya olan ihtiyaçlarını ortadan kaldırmaktaydı. 676 sayılı KHK m.35 ile getirilen değişikliğe göre, YUKK m.53 uyarınca hakkında sınır dışı kararı alınan yabancılardan YUKK m.54/1 hükmünün b, d veya k bentleri ve m.54/2 kapsamında olanlar dava açma süresi içinde veya yargılama sonuçlanana kadar sınır dışı edilebilecekti⁴⁶³. Bu nedenle yargı yolu içerisinde sınır dışı edilme riski altında olan bu yabancılar için tedbir mekanizması âcil hâle gelmiştir. Bu kapsamda başvurulacak ilk yol yürütmenin durdurulması yolu olmuştur. Ancak yürütmenin durdurulması talebinin reddi hâlinde yabancının sınır dışı edilmesi ve buna bağlı olarak telâfisi mümkün olmayan zararlara

⁴⁵⁹ (Laura Alejandra Caceres, B. No: 2013/1243, 16/4/2013); Başvuru hakkında değerlendirme için bkz. Ceren Kaya, Anayasa Mahkemesi İçtihatları Çerçevesinde Mülteci ve Sığınmacıların Sınırdışı Edilmesi, Middle East Journal of Refugee Status, C.6, S.1, 2021, s.52.

⁴⁶⁰ (Laura Alejandra Caceres, B. No: 2013/1243, 16/4/2013, §24)

⁴⁶¹ Esat Caner Yılmazoğlu, Yabancıların Sınır Dışı Edilmesinin Anayasa Mahkemesinde Yargısal Denetimi, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, S.5, 2015, s.908-909.

⁴⁶² Ovacık, “AYM İçtihadı”, s.1052.

⁴⁶³ 676 sayılı KHK ile getirilen değişiklikten etkilenmeyen yabancı grupları için başvuru yolları tüketilmeden tedbir kararı verilmemesi usulü devam etmiştir.

uğrama ihtimâli artmıştır. Bu nedenle AYM tarafından verilecek tedbir kararı hayati önem kazanmıştır. Zira yabancının başvuracağı yollar kendisini etkili bir şekilde korumaktan uzaklaşmıştır⁴⁶⁴. Bu durumu göz önüne alan AYM, konu hakkında yapısal bir sorun olduğu düşüncesiyle “Y.T” pilot kararını vermiştir⁴⁶⁵. Pilot karar uygulaması AYM İçtüzük m.75 hükmünde açıklanmıştır. Söz konusu hükme göre AYM, yapısal bir problemin olduğu ve bu problemten dolayı aynı nitelikte başvuruların yapılacağı kanaatine vardığı takdirde pilot karar uygulaması başlatabilecektir. Pilot karar uygulamasından her ne kadar Anayasa’da veya AYM Kanunu’nda bahsedilmese de AYM Kanunu m.50 hükmü pilot karar uygulamasına dayanak olarak kabul edilmiştir⁴⁶⁶. Mahkeme Y.T kararıyla ortada yapısal bir problem olduğunu kabul etmiş ve kanun koyucu tarafından bu probleme bir çözüm getirilmesi gerektiği kanaatine varmıştır. Bu kararı göz önüne alan kanun koyucu 7196 sayılı Kanun’da getirdiği düzenleme ile YUKK m.54/1 hükmünün b, d ve k bentleri ile YUKK m.54/2 kapsamındakileri tekrardan dava açma ve yargılama süresi boyunca sınır dışı edilemeyecek kimseler kapsamına almıştır. Başka bir anlatımla pilot karar uygulaması sonuç vermiş ve Kanun ilk hâline döndürülmüştür. Kanun’da yapılan bu değişikliklerle birlikte hangi sebeple sınır dışı edildiği fark etmeksizin her yabancı kendi rızası hariç olmak üzere dava açma süresi ve başvurması hâlinde yargılama süresi boyunca sınır dışı edilmeyecektir. Bu sebeple yabancı sınır dışı edilmeye karşı etkili bir başvuru hakkına sahip olacaktır. Etkili başvuru hakkına sahip olan yabancının da ikincil nitelikte olan bireysel başvuru yoluna başvurması ve tedbir talep etmesi birincil nitelikteki idârî yargı itirazını yapmadan mümkün olmamaktadır. Bu sebeple hakkında sınır dışı kararı verilen yabancı bireysel başvuru yapmadan önce iç başvuru yollarını tüketmek zorundadır. Zira idâre mahkemesi kararı verilene kadar sınır dışı işlemi icra edilmediği için yabancının âcilen korunmasını gerektirecek bir durum söz konusu değildir.

⁴⁶⁴ Nimet Özbek ve Döndü Kuşçu, Anayasa Mahkemesinin 30.05.2019 Tarihli Pilot Kararı (Y.T. Kararı) İncelemesi ve Sınır Dışı Kararına Karşı Etkili Başvuru Hakkı Üzerine Bir Değerlendirme, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.24, S.3, 2020, s.34.

⁴⁶⁵ (Y.T. [GK], B. No: 2016/22418, 30/5/2019). Söz konusu pilot karar AYM tarafından verilen ilk pilot karar olma özelliğine sahiptir.

⁴⁶⁶ Pilot karar uygulamasının kanuni dayanakları ve AYM’nin pilot karar verme yetkisine dair bilgi için bkz. İsmail Köküarı, Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Pilot Karar Uygulaması, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.23, S.3-4, 2019, s.211-213.

2.10.3. Anayasa Mahkemesinin İncelemesi ve Hükümü

Yabancıнын tedbir talebi kabul edilmemiş ise yabancıнын sınır dışı edilmesini önleyecek herhangi bir mekanizma bulunmamaktadır. Bu kapsamda tedbir kararı verilmeyen başvuruların esas incelemede de kabul görmeme ihtimâlinin yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Zira AYM tedbir kararı vermeyerek aslında âcil korunmaya değer anayasal bir hakkın olmadığı görüşündedir. Ancak tedbir kararı verilmemesi tek başına bireysel başvurunun reddedilmesi için bir sebep değildir. Tedbir kararı alamayan ancak esas hakkında verilecek karar süresi içerisinde ülkeden sınır dışı edilmiş olan ve esas hakkındaki karar lehine olan yabancıнын haklarının ihlâl edildiği muhakkaktır.

Tedbir kararı verilen ve esas hakkında incelemesi yapılan başvurular en geç altı ay içerisinde sonuçlandırılacaktır (AYM Kanunu m.49/5). Karar ile AYM başvurunun hakkının ihlâl edilip edilmediğini tespit edecektir (m.50/1). Karar verilirken başvurunun yapmış olduğu hukukî sınıflandırmalar AYM açısından bağlayıcı değildir. AYM hukukî değerlendirmeyi serbest bir şekilde kendisi yapacaktır⁴⁶⁷. Sınır dışı işlemlerine karşı verilecek karar, AYM m.50/2 hükmünde geçtiği üzere, bir mahkeme kararından dolayı meydana gelen hak ihlâli nedeniyle verilecektir. Zira sınır dışı işlemine karşı ilk yargısal başvuru merci idâre mahkemesidir. İdare mahkemesine başvurulmadan yapılan bireysel başvurular kanun yollarının tüketilmemesi sebebiyle reddedilecektir. Söz konusu Kanun hükmüne göre dosya, var olan ihlâl ve bu ihlâlin sonuçlarının kaldırılması amacıyla yeniden yargılama yapması için idâre mahkemesine gönderilecektir. Yeniden yargılama yapılmasında hukukî yarar bulunmadığı takdirde AYM iki karar verebilecektir. Bunlardan ilki başvurucuya tazminat ödenmesine karar vermesi iken ikincisi başvurucuya genel mahkemelerde dava açması yolunu göstermesidir. Yeniden yargılama için dosyanın kendisine gönderildiği idâre mahkemesi, mümkünse dosya üzerinden karar vermelidir.

Başvuru usûlü ve karar alma mekanizması bu şekilde olan bireysel başvurularda, sınır dışı işlemleri önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim Anayasa Mahkemesi bu konuda birçok karar vermiştir⁴⁶⁸. Bireysel başvuru usûlünün uygulanmaya başladığı günden

⁴⁶⁷ (Tahir Canan, B. No: 2012/969, 18/9/2013, §16)

⁴⁶⁸ Anayasa Mahkemesinin vermiş olduğu tüm kararlara ulaşmak için bkz. <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/> E.T.30.04.2023.

itibaren AYM vermiş olduğu ihlâl kararlarında; etkili başvuru hakkı, kötü muamele yasağı, yaşam hakkı, özel hayatın ve aile hayatının korunması hakkı, kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı ve âdil yargılanma hakkını⁴⁶⁹ sınır dışı işlemleriyle bağlantılı olarak kararlarına esas almıştır⁴⁷⁰.

Sınır dışı işlemlerine karşı yapılan bireysel başvurularda, mahkeme, birçok defa etkili başvuru hakkının ihlâl edildiği sonucuna varmıştır. Etkili başvuru hakkı AİHS m.13 ve Anayasa m.40 hükümlerinde yer almaktadır. AYM tarafından verilen ihlâl kararları genel olarak yabancıların sınır dışı edilmelerine karşı etkili bir başvuru mekanizmasının olmayışı veya idârî gözetim altında tutulmaya karşı etkili bir başvuru mekanizmasının olmayışı sebepleriyle verilmiştir. Etkili başvuru hakkının tam mânâsıyla sağlanamaması sebebiyle diğer temel insan haklarının ihlâl edilmesi olasılığı da oldukça yüksektir⁴⁷¹.

Sınır dışı işlemlerine karşı yapılan bireysel başvurularda ihlâl edildiğine karar verilen kötü muamele yasağı ise uluslararası hukukta “*jus cogens*” bir norm olarak kabul edilmektedir⁴⁷². Anayasa Mahkemesi kararlarında kötü muamele yasağı olarak ifade edilen kavram AİHS hükümlerinde (m.3) “*işkence yasağı*” şeklinde bulunmaktadır. AİHM, işkence yasağının insan haysiyetini korumak maksadıyla kabul edildiğini ifade etmektedir⁴⁷³. Türk hukukunda ise kötü muamele yasağı AİHS hükümleri ve AİHM içtihatları ile paralel şekilde Anayasa m.17/3 hükmünde bahsi geçen şekliyle “*işkence, eziyet ve insan haysiyetiyle bağdaşmayan*” muamelelerin yasak olmasıdır. Bireysel başvuru usûlü uygulanmaya başladığı günden itibaren doğrudan sınır dışı işlemleri ile bağlantılı olarak kötü muamele yasağının ihlâl edildiğine karar verilen başvuru sayısı yirmi yedidir⁴⁷⁴. Verilen ihlâl kararları genel olarak sınır dışı edilme hâlinde gönderilecek ülkede kötü muamele riskinin yüksek olması veya idârî gözetim altındaki

⁴⁶⁹ Doğrudan sınır dışı işlemleri ile alakalı olup sadece adil yargılanma hakkı açısından verilen tek ihlâl kararı M.B. ve D.B., B. No: 2013/6697, 22/1/2015 kararı olup söz konusu kararda “*haksız sınır dışı etme işlemi nedeniyle uğranılan maddi ve manevi zararların tazmini istemini konu alan tam yargı davasının*” makul sürede karara bağlanmaması nedeniyle adil yargılanma hakkının ihlâl edildiğine karar verilmiştir.

⁴⁷⁰ Söz konusu ihlâl kararları incelenirken 30.04.2023 tarihi son tarih olarak dikkate alınmıştır. bkz. <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/E.T.30.04.2023>.

⁴⁷¹ Can ve Tuna, “*Yabancılar*”, s.366.

⁴⁷² Konu hakkında geniş bilgi için bkz. Erika de Wet, The Prohibition of Torture as an International Norm of jus cogens and Its Implications for National and Customary Law, *European Journal of International Law*, Volume 15, Issue 1, February 2004, Pages 97–121, <https://doi.org/10.1093/ejil/15.1.97> e.t. 04.05.2023

⁴⁷³ ECHR “*Bouyid v Belgium-23380/09*” Paragraf 81.

⁴⁷⁴ Söz konusu ihlâl kararları incelenirken 05.05.2023 tarihi son tarih olarak dikkate alınmıştır. bkz. <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/E.T.05.05.2023>.

yabancıların geri gönderme merkezlerinde uğradığı kötü muameleden kaynaklanmaktadır⁴⁷⁵. Burada önemle belirtmek gerekir ki, yabancıların gönderileceği ülkede kötü muameleye uğrayacağı veya daha önce uğradığı yönündeki iddialarını detaylı bir şekilde araştırmak ve kanıtlamak, sınır dışı edilecek yabancıya ek olarak her türlü yargı organının ve sınır dışı kararını veren idârenin de bir yükümlülüğüdür⁴⁷⁶.

AYM tarafından sınır dışı işlemlerinde ihlâl edildiğine karar verdiği bir diğer temel insan hakkı yaşam hakkıdır. AİHS m.2 ve Anayasa m.17/1 hükümleri herkesin yaşama hakkını koruma altına almaktadır. Sınır dışı edilecek yabancılar ve yaşama hakkı ile doğrudan alâkalı verilen ihlâl kararı sayısı ikidir. Bu iki karar aynı şekilde yabancıların sınır dışı edilmesi hâlinde öldürülecek olmasından dolayı verilmiştir⁴⁷⁷. Söz konusu kararlarda kötü muamele yasağında olduğu gibi idârî ve yargısal makamların başvurusunun iddialarını titizlikle incelemesi gerektiği ifade edilmiştir.

Bireysel başvurularda ihlâl edildiğine karar verilen bir başka temel insan hakkı ise özel hayatın ve aile hayatının korunması hakkıdır. Özel hayat ve aile hayatı AİHS m.8, Anayasa m.20 ve Anayasa m.41 hükümleri ile koruma altına alınmıştır. Söz konusu hükümler uyarınca herkes özel hayatının ve aile hayatının korunmasını ve bu hayata saygı duyulmasını isteme hakkına sahiptir. Anayasa Mahkemesi tarafından sınır dışı işlemleri ile bağlantılı olarak özel hayat ve aile hayatının korunması hakkının ihlâl edildiğine dair verilen karar sayısı yedidir. Bu kararlardan üçü yabancı hakkında alınan sınır dışı kararının özel hayat ve aile hayatının korunması hakkını ihlâl edici nitelikte olduğu yönünde olup, sınır dışı kararlarının icrasını engellemiştir⁴⁷⁸. Geri kalan dört başvuruda ise sınır dışı kararına ek olarak verilen yurda giriş yasağının başvuru sahiplerinin özel hayat ve aile hayatının korunması hakkını ihlâl ettiği sonucuna varılmıştır⁴⁷⁹.

Bireysel başvurularda ihlâl edildiğine karar verilen bir diğer temel insan hakkı ise kişi hürriyeti ve güvenliği hakkıdır. Bu hak kişilerin istekleri doğrultusunda ve istedikleri

⁴⁷⁵ Verilen kararların daha detaylı incelemeleri için bkz. Borak, “Bireysel Başvuru”, s.101-117.

⁴⁷⁶ Can ve Tuna, “Yabancılar”, s.362.

⁴⁷⁷ Kararlar için bkz. (H.A.B.A.M. ve S.S.H.A.K., B. No: 2019/35618, 31/3/2022) ve (Hooman Hosseinpour [GK], B.

⁴⁷⁸ Söz konusu kararlar: (Atsulu Aldenova, B. No: 2018/10055, 16/3/2022), (Gulnura Toktomambetova, B. No: 2018/29906, 15/3/2022) ve (Demet Hussen Najem, B. No: 2019/438, 27/7/2022).

⁴⁷⁹ Söz konusu kararlar: (A.A.A., B. No: 2018/36516, 15/3/2022), (A.G., B. No: 2018/6143, 16/12/2020), (N.O., B. No: 2018/36798, 17/11/2021) ve (K.A., B. No: 2017/38596, 19/10/2021).

zaman yerlerini değiştirebilmeleri şeklinde tanımlanmaktadır⁴⁸⁰. Kişi hürriyeti ve güvenliği AİHS m.5 ve Anayasa m.19 hükmünde ele alınmıştır. Söz konusu hükümlere göre kişi özgürlüğü ve güvenliği belirli sebeplerden dolayı sınırlanabilmektedir. *“Usulüne aykırı şekilde ülkeye girmek isteyen veya giren, ya da hakkında sınır dışı etme yahut geri verme kararı verilen bir kişinin yakalanması veya tutuklanması”* bu kapsamdadır. Bu durumun uluslararası hukuk tarafından da kabul edildiği ve devletlerin bu hakka sahip olduğu bilinmektedir. Yabancılar tarafından yapılan bireysel başvurularda doğrudan kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının ihlâl edildiği kararı verilen on başvuru bulunmaktadır⁴⁸¹. Söz konusu başvurularda genel olarak idârî gözetim altına alma ve geri gönderme merkezinde tutulma süresinin fazlalığından dolayı hak ihlâli kararı verilmiştir.

⁴⁸⁰ Can ve Tuna, “Yabancılar”, s.362.

⁴⁸¹ Söz konusu kararlar: (Rıda Boudraa, B. No: 2013/9673, 21/1/2015), (A.V. ve diğerleri, B. No: 2013/1649, 20/1/2016), (F.A. ve M.A., B. No: 2013/655, 20/1/2016), (K.A. [GK], B. No: 2014/13044, 11/11/2015), (A.S., B. No: 2014/2841, 9/6/2016), (T.T., B. No: 2013/8810, 18/2/2016), (F.K. ve diğerleri, B. No: 2013/8735, 17/2/2016), (İ.S. ve diğerleri, B. No: 2014/15824, 22/9/2016), (B.T. [GK], B. No: 2014/15769, 30/11/2017), (Abdulkadir Yapıquan [GK], B. No: 2016/35009, 2/5/2019).

SONUÇ

Uluslararası hukukta üzerinde en fazla durulan konulardan birisi yabancıların sınır dışı edilmesidir. Zira devletlerin ülkelerine giren yabancıları ülkelerinden çıkarmaları için en önemli uygulama sınır dışı etmedir. Bu durum tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de aynı öneme sahiptir. Yabancıların ise sınır dışı edilmelerine karşı itiraz etmeleri olağan bir durumdur. Bu sebeple tezimizin konusu Türk hukukunda yabancıların sınır dışı edilmesine karşı yargı yolları şeklinde belirlenmiştir.

İki bölümden oluşan tezin birinci bölümünde sınır dışı etme ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Buna göre sınır dışı etme, devletlerin ülkesel egemenlik haklarına dayanarak, yabancıları tek taraflı bir şekilde ülke dışına çıkarmasıdır. Sınır dışı etme kavramının benzer kavram ve prosedürlerden ayrılmasında yarar bulunmaktadır. Bu kapsamda tezimizde sınır dışı etme kavramı suçluların geri verilmesi, yabancıların ülkeye giriş yasağı, sınır kapılarından geri çevirme, geri kabul antlaşması ve persona non grata ilanı gibi kavramlarla karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma sonucunda kavramların ve prosedürlerin benzer ve farklı nitelikleri belirtilerek birbirinden ayrılması amaçlanmıştır.

Sınır dışı etme, doktrindeki genel kabule göre kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının sınırlandırılmasıdır. Ancak, seyahat hürriyetinin sınırlandırılması olduğu şeklinde görüşler de mevcuttur. Sınır dışı etme tarihsel süreçte çeşitli şekillerde görülmüştür. Ancak, özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra kabul edilen 1951 tarihli “*Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme*” hükümleri, sınır dışı etme konusunda önemli belirlemeler yapmıştır. Sözleşme uyarınca sınır dışı etmede, ulusal güvenlik veya kamu düzeni nedenleri aranmaya başlamıştır. Cenevre Sözleşmesi ile yapılan belirlemelere benzer hükümler AİHS’de de mevcuttur. Tezde açıklanan sözleşmeler sonucunda birtakım ilkeler kabul edilmiştir. Bu ilkelerin içerisinde en önemlilerinden biri, geri

göndermeme ilkesi veya geri gönderme yasağıdır. Geri gönderme yasağı, yabancıların sınır dışı edilmelerine karşı temel güvencedir. Bu yasak YUKK m.4 hükmünde açıklanmıştır. Kanun'un "*Geri Gönderme Yasağı*" başlıklı m.4 hükmü; "*bu Kanun kapsamındaki hiç kimse, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulacağı veya ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatının veya hürriyetinin tehdit altında bulunacağı bir yere gönderilemez*" şeklindedir. Hükümle alâkalı yapılan incelemeler neticesinde, hükmün ilk kısmındaki "*tabi tutulacağı*" ifadesinin "*tabi tutulabileceği*" şeklinde, devamında ise "*tehdit altında bulunacağı*" yere gönderilmemesi şeklindeki ifadenin de "*tehdit altında bulunabileceği*" şeklinde değiştirilmesi önerisi sunulmuştur.

Daha sonra ise ABD, Birleşik Krallık, Avustralya ve Kanada hukuklarının sınır dışı prosedürünü uygulamaları ele alınmıştır. Bu bağlamda ABD, Birleşik Krallık, Avustralya ve Kanada hukuklarında mevcut olan sınır dışı etme nedenleri ve itiraz yolları incelenmiştir. İnceleme sonucunda, ilk olarak bahsi geçen ülke hukuklarındaki sınır dışı etme nedenleri açıklanmıştır. Bunun ardından ise, itiraz yollarının, etkili başvuru hakkı ve âdil yargılanma hakkı açısından incelenmeye değer olduğu sonucuna varılmıştır. Bu nedenle, en az bu ülkeler kadar cazibe merkezi olan Türkiye'de de kanun koyucunun bu ülke hukuklarını ve daha başka ülke hukuklarını inceleyerek daha detaylı düzenlemeler yapması gerektiği kanaatine varılmıştır.

Bundan sonra ise, Türk yabancılar hukuku özelinde sınır dışı etme ile ilgisi olduğu düşünülen kavramlar açıklanmıştır. Bu kavramlardan göçmen kavramı hususunda özel bir değerlendirme yapılmıştır. Uluslararası hukukta göçmen, genel olarak göç eden kimse şeklinde tanımlanmaktadır. Ancak, Türk hukukunda, göçmenler için ayrı bir tanımlama yapılmıştır. Tanıma göre göçmenler, Türk soy ve kültürüne bağlı kimselerdir. Bu nedenle, Türk hukukunda göçmen için kullanılan tanımın uluslararası hukuk ile uyumsuz olduğu belirtilmiştir. Bu kapsamda Türk hukukundaki mevcut göçmen tanımlamasının, muhacir kavramının tanımlaması olduğu ve Kanun'da da bu şekilde bir tanımlama yapılması gerektiği belirtilmiştir. Göçmen kavramının ise uluslararası hukuk ile uyumlu olacak şekilde yeniden tanımlanması gerektiği yönünde öneri sunulmuştur. Bölüm, Türk hukukunda sınır dışı konusundaki temel mevzuat açıklanarak nihayete ermiştir.

İkinci bölümde ise ilk olarak hakkında sınır dışı kararı alınabilecek yabancılar ele alınmıştır. Bu yabancılar, YUKK m.54/1 hükmünde tahdidi olarak belirlenmiştir. Hükümde sınır dışı edilmesi gereken yabancılar on dört bentte sayılmıştır. YUKK hükümlerine ek olarak, YUKKUY m.54/6 hükmü de sınır dışı edilecek bir yabancı grubu belirlemiştir. Hakkında sınır dışı kararı alınamayacak yabancılar da benzer şekilde YUKK m.55/1 hükmünde beş bentte sayılmıştır. Kanun'a ek olarak YUKKUY m.52/1 hükmünde de sekiz grup yabancının sınır dışı edilemeyeceği ifade edilmiştir.

Sınır dışı edilecek ve edilemeyecek kimselerden sonra uygulamada önemli bir problem olan uluslararası koruma altındaki yabancıların sınır dışı edilmesi konusu ele alınmıştır. Buna göre YUKK m.54/2 uyarınca uluslararası koruma altındaki yabancılar sınır dışı edilebilecektir. Geçici koruma kapsamındaki yabancıların sınır dışı edilmesi konusunda ise mevzuatta açık bir hüküm bulunmamaktadır. Bu kapsamda yapılan değerlendirmeler sonucunda özellikle geçici koruma altındaki yabancıların ülkelerindeki iç savaş sona erene kadar bu ülkeye sınır dışı edilemeyeceği ifade edilmiştir. Bu kişilerin başka ülkelere sınır dışı edilip edilemeyeceği konusunda ise doktrinde ihtilaf bulunmaktadır. Bu ihtilafta bizim de kanaatimiz kanuni bir düzenleme yapılmadan bu kişilerin sınır dışı edilmesinin mümkün olmadığı yönünde olmuştur. Ancak ülkenin çıkarları ve adalet duygusu açısından Kanun'da yapılacak bir değişiklik yerinde olacaktır. Bu maksatla, kanun koyucuya yön göstermesi açısından örnek kanun metni hazırlanmıştır. Önerdiğimiz kanun metnine göre, geçici koruma kapsamındaki kimseler, uluslararası koruma altındaki kimselerin sınır dışı edilecekleri nedenlerle sınır dışı edilebilmelidir.

Sınır dışı etmeye yetkili makam valiliklerdir. Valilikler bu kararı, Göç İdaresi Başkanlığının tavsiyesi üzerine veya resen alabilir. Valilikler tarafından alınan sınır dışı kararı ve itiraz yolları, yabancıya ayrıntılı bir şekilde yazılı olarak tebliğ edilmelidir. Yazılı yapılan tebliğ, yabancının anlayacağı bir dilde tercüman tarafından kendisine açıklanmalıdır. Yapılan yazılı tebliğat ve sözlü açıklamalardan sonra yabancından bu işlemin yapıldığına dair imza alınması uygun olacaktır. Hakkında sınır dışı kararı alınan her yabancı, ülkeden, hemen ve kuvvet kullanılarak sınır dışı edilmeyecektir. Bunun yerine yabancı ülkeyi terke davet edilecektir (YUKK m.56). Ülkeyi terke davet edilen yabancının ülkeden kendi isteğiyle çıkması devletin yararınadır. Ülkeyi terke davet edilemeyecek yabancılar da aynı Kanun maddesinde açıklanmaktadır.

Hakkında sınır dışı kararı alınan yabancılar gerekli görülen hâllerde idârî gözetim altına alınabilecektir. İdârî gözetim altına alınacak yabancılar, Türkiye’yi terk etmesi istenemeyen veya Türkiye’yi terk etmesi istendiği hâlde ülkeden çıkmayan yabancılarıdır. İdârî gözetim kararı, kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının kanunla sınırlandırılması olup Anayasa’ya uygundur. İdârî gözetim altına alınan yabancılar, ülke dışına çıkarılana kadar geri gönderme merkezlerinde bekletilecektir. İdârî gözetim kararına karşı itiraz merci sulh ceza mahkemeleridir. Sulh ceza mahkemelerinin idârî gözetim kararına karşı yapılan itiraz neticesinde vermiş olduğu kararlar kesindir. İdârî gözetim ve geri gönderme merkezlerine ilişkin diğer hususlar YUKK ve YUKKUY hükümlerinde detaylıca ele alınmıştır.

Yabancıların sınır dışı edilebilecekleri ülkeler YUKK m.52 ve YUKKUY m.51 hükümlerinde “*yabancının menşe ülkesi*”, “*yabancının transit gideceği bir ülke*”, “*yabancının Türkiye’ye gelirken transit geçmiş olduğu ülke*” ya da “*üçüncü bir ülke*” şeklinde belirlenmiştir. Yabancı hakkındaki sınır dışı kararı iki şekilde icra edilecektir. İlk olarak yabancı kendi iradesiyle ülke dışına çıkacaktır. Bu olmaz ise yabancı, kolluk tarafından ülkeden dışarı çıkarılacaktır. Sınır dışı etme işlemi sonucunda, yabancı ülke dışına çıkarılmış ve kanunların öngördüğü diğer sonuçlar meydana gelmiş olacaktır.

Sınır dışı kararına karşı Türk iç hukukunda başvurulabilecek iki yargı yolu bulunmaktadır. İlk yargı yolu idârî yargıdır. Zira sınır dışı işlemleri idârî nitelikte işlemlerdir. İdârenin yapmış olduğu işlemler doğru kabul edilirler (doğruluk karinesi). Ancak idârenin her tür işlemine karşı yargı yolu açıktır. Bu kapsamda, sınır dışı işlemlerine karşı başvurulacak yargı merci idâre mahkemeleridir. Ancak genel olarak idârî işlemlere karşı başvurulacak ilk yol her zaman yargı denetimi değildir. Bu sebeple, idârî işlemlere, idârî olarak itiraz etmek mümkündür. Ancak sınır dışı işlemine karşı idârî itiraz yoluna uygulamada başvurulmamaktadır. Kanun ve yönetmeliklerde ise sınır dışı işlemine karşı idârî itirazın yapılamayacağı yönünde bir hüküm yoktur. Bu nedenle, tezde sınır dışı işlemine karşı yargı yollarına başvurmadan önce ihtiyârî olarak idârî itirazın yapılmasının mümkün olduğu belirtilmiştir. İdârî itiraz ile yapılacak denetim, isti’faf denetimi ve hiyerarşik denetimdir. İdârî itiraz yapılırsa, İYUK m.11 uyarınca, açılacak dava süresi duracaktır. Dava süresinin idârî itirazdan sonra tekrar başlaması, idârî yargılama hukuku ilkelerine göre tayin edilecektir.

Sınır dışı işlemlerine karşı açılacak idârî davanın türü YUKK hükümlerinde belirtilmemiştir. Ancak, açılacak davanın iptal davası olduğunda şüphe bulunmamaktadır. İdârî yargıda açılan iptal davalarında yürütmenin durdurulması talep edilebilmektedir. Ancak YUKK m.53/3 hükmünün son kısmında yabancının kendi isteği hariç olmak üzere; dava açma süresi boyunca ve dava açmış ise dava sonuçlanana kadar sınır dışı edilmeyeceği belirtilmiştir. Bu kapsamda, işlemin yürütmesi dava sonuna kadar askıda olduğu için yürütmenin durdurulması talebi gereksiz olacaktır. Davacı tarafından yürütmenin durdurulması talep edildiği takdirde, mahkemenin yürütmenin durdurulması kararı verilmesine yer olmadığı şeklinde karar vermesi icap etmektedir.

Sınır dışı işlemine karşı başvurulmuş idâre mahkemesinin vermiş olduğu kararlar kesindir. Bu karara karşı istînaf veya temyiz incelemesi öngörülmemiştir. Ancak teorik olarak bu yargılamanın yenilenmesi mümkündür. Zira kanun ve yönetmeliklerde bu durumu engelleyen bir hüküm yoktur.

İdâre mahkemesi kararları kesin olduğu için yabancının başvuracağı son yargı yolu Anayasa yargısıdır. Yabancı sınır dışı işlemi sebebiyle Anayasa’da, AİHS’de veya Sözleşme’ye ek Türkiye’nin taraf olduğu protokollerde belirlenmiş temel hak ve hürriyetlerinin ihlâl edildiği gerekçesiyle AYM’ye bireysel başvuru yapabilecektir.

Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yapabilmek için öncelikle bireysel başvuru kabul edilebilirlik kriterleri sağlanmalıdır. Bireysel başvuru kabul edilebilirlik kriterlerini sağlayan başvurular için AYM tedbir karar verme yetkisine sahiptir. Tedbir kararı, AYM Kanunu m.49/5 ve AYM İçtüzük m.73 hükümlerinde ele alınmıştır. Söz konusu hükümler uyarınca yabancının hayâtî, maddî veya mânevî bütünlüğüne bir zarar geleceğine dair bir kanaat mevcut olmalıdır. AYM tedbir kararını re’sen alabileceği gibi yabancının talebi üzerine de alabilecektir. Tedbir kararı verilen başvuruların esası hakkındaki karar altı ay içerisinde verilecektir. Esas hakkındaki kararın bu süre içerisinde verilmemesi durumunda tedbir kararı kendiliğinden kalkacaktır.

AYM, esas hakkındaki hükmünü, tedbir kararından bağımsız olarak verecektir. Söz konusu hüküm, ihlâl olduğu yönünde ise verilecek üç çeşit karar bulunmaktadır. Bunlardan ilki, dosyanın yeniden yargılama yapılmak üzere idâre mahkemesine

gönderilmesidir. Yenide yargılama yapılmasında hukuki bir yararın mevcut olmaması durumunda ise, başvurucuya tazminat ödenmesine karar verilmesi veya başvurucuya genel mahkemelerde dava açması yolunu gösterilmesi mümkündür. AYM, yapılan bireysel başvurularda, birçok temel hak ve hürriyetin ihlâl edildiği yönünde kararlar vermiştir.

KAYNAKÇA

- Acer, Yücel ve İbrahim Kaya, Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2018 (“*Uluslararası Hukuk*”).
- Akbilek, Nevzat. Yargı Reformu ve AİHM, Uluslararası Yargı Reformu Sempozyumu, 2012, 405-420.
- Akbulut, Merve. Türk Yabancılar Hukukunda İdari Gözetim, İstanbul, Oniki Levha Yayıncılık, 2020.
- Aktan, Elçin. Dublin Sistemi ve Yeni Göç ve İltica Paktı, Avrupa ve Uluslararası Göç Hukuku, Ed. Gülüm Bayraktaroğlu Özçelik ve Elçin Aktan, Ankara, Yetkin Yayınevi, 2022, 1-54.
- Aktaş, Mehmet. Geri Gönderme Merkezlerinde Uygulanan İdari Gözetimin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin “Özgürlük ve Güvenlik hakkı” Başlıklı 5’inci Madde Perspektifinden Değerlendirilmesi, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi, S.2, 2018, 61-78.
- Akyılmaz, Bahtiyar, Murat Sezginer ve Cemil Kaya, Türk İdare Hukuku, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2023 (*İdare Hukuku*’).
- Akyılmaz, Bahtiyar, Murat Sezginer ve Cemil Kaya, Türk İdari Yargılama Hukuku, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2023 (*İdari Yargı*’).
- Allain, Jean. The *jus cogens* Nature of *non-refoulement*, *International Journal of Refugee Law*, Volume 13, Issue 4, October 2001, Pages 533–558.
- Arıkan, Gökçe. Sığınma Arayanların 2008/115/EC Sayılı Geri Gönderme Koşulları Avrupa Konsey Yönergesi Kapsamında Sınır Dışı Edilmelerinin Türk Yabancılar Hukuku ile Karşılaştırılması, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.7, S.12, 2022, 35-59.
- Artuk, Mehmet Emin, Ahmet Gökçen ve Mehmet Emin Alşahin ve Kerim Çakır, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ankara, Adalet Yayınevi, 2022.
- Asar, Aydoğan. Göç Yönetimi, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2016 (“*Göç Yönetimi*”).
- Asar, Aydoğan. Yabancılar Hukuku, Ankara Seçkin Yayınevi, 2021 (“*Yabancılar*”).
- Atay, Ender Erdem. İdari Yargılama Hukuku, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2022.
- Atay, Ender Ethem. İdare Hukuku, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2022 (“*İdare*”).
- Atıcı Köktaş, Nilgün ve Hakkı Büyükbaş. Lozan Antlaşması, Dini Azınlıklar ve Dış İlişkiler Boyutu, Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.2, S.3, 2016, 1-11.
- Aybay, Rona ve Esra Dardağan Kibar. Yabancılar Hukuku, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, (“*Yabancılar*”).
- Aybay, Rona, Nimet Özbek ve Gizem Ersen Perçin. Vatandaşlık Hukuku, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2019.
- Aybay, Rona. Bir İnsan Hakları Sorunu Olarak Sınırdışı Edilme, Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.2, S.2, 2003, 141-172. (“*İnsan Hakları Sorunu*”).

- Aydın, Esen. Avrupa Birliği Mevzuatında Güvenli Üçüncü Ülke Kavramı ve Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşmasına Yansımaları, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, C.38, S.11, 2018, 11-40.
- Aydoğmuş, Ayşe Yasemin. Türk Hukukunda Geçici Korumadan Yararlananların Sınır Dışı Edilmesi, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, C.37, S.2, 2017, 141-169.
- Bağrıaçık, Ahmet. İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 11.Maddesine Göre Yapılan Başvuruya Zımni Retten Sonra Gelen Açık Ret Cevabının Dava Açma Süresine Etkisi, *Ankara Barosu Dergisi*, C.76, S.3, 2016, 81-102.
- Bailkin, Jordanna. Leaving Home: The Politics of Deportation in Postwar Britain, *The Journal of British Studies* 47, no. 4 (2008): 852–82.
- Baker, Gideon. Right of Entry or Right of Refusal? Hospitality in the Law of Nature and Nations, *Rewiev of International Studies* 37, No: 3, 2011, (1423-1445).
- Baran Çelik, Neşe. Türk Hukukunda Uluslararası Koruma Başvurusunda Bulunan veya Uluslararası Korumadan Yararlanan Yabancıların Hak ve Yükümlülükleri, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Özel Sayı*, C.1, 2015, 67-148.
- Barkın, Ersan. 1951 Tarihli Mülteciliğin Önlenmesi Sözleşmesi, *Ankara Barosu Dergisi*, S.1, 2014, 331-360.
- Bassiouni, Mahmoud Cherif. *International Extradition: United States Law and Practice*, New York, Oxford University Press, 2014.
- Bayata Canyaş, Aslı. “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Kapsamındaki Geri Gönderme Yasağının Uygulanma Koşullarının AIHM Kararları Çerçevesinde İrdelenmesi”, *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.5, S.1, 2015, 73-90. (“*Geri Gönderme Yasağı*”).
- Bayraktaroğlu Özçelik, Gülüm. Avrupa Birliği Göç Politikasının Yasal Çerçevesi, *Avrupa ve Uluslararası Göç Hukuku*, Ed. Gülüm Bayraktaroğlu Özçelik ve Elçin Aktan, Ankara, Yetkin Yayınevi, 2022, 113-138.
- Bayraktaroğlu Özçelik, Gülüm. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Hükümleri Uyarınca Yabancıların Türkiye’den Sınır Dışı Edilmesi, *TBB Dergisi*, S.108, 2013, 211-258 (“*Sınır Dışı*”).
- Bayram Dumludağ, Mihri Sinem. Geçici Korunanların Sınır Dışı Edilmesi Bakımından AB Geçici Koruma Yönergesi ile Türk Mevzuatının Karşılaştırılması, *Avrupa ve Uluslararası Göç Hukuku*, Ed. Gülüm Bayraktaroğlu Özçelik ve Elçin Aktan, Ankara, Yetkin Yayınevi, 2022, 155-170.
- Behrens, Paul. *Diplomatic Law In A New Millennium*, Croydon, Oxford University Press, 2017.
- Bevis, Howard L. “The Deportation of Aliens.” *University of Pennsylvania Law Review and American Law Register* 68, no. 2 (1920): 97–119.
- Bleichmar, Javier. "Deportation as Punishment: A Historical Analysis of the British Practice of Banishment and Its Impact on Modern Constitutional Law," *Georgetown Immigration Law Journal* 14, no. 1 (Fall 1999).

- Bloch, Alice ve Liza Schuster. At the Extremes of Exclusion: Deportation, Detention and Dispersal, *Ethnic and Racial Studies* Vol. 28 No:3,2005, 491-512 (*"Exclusion"*).
- BØ, Bente Punterwold, The Use of Visa Requirements as a Regulatory Instrument For The Restriction of Migration, ed. Anita Böcker, Kees Groendijk, Tetty Havinga ve Paul Minderhoud, Regulation of Migration, Amsterdam, Het Spinhuis Publishers, 1998.
- Borak, Muteber Meva. Anayasa Mahkemesinin Sınır Dışı Etmeye İlişkin Bireysel Başvuru Kararlarının İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2022 (*"Bireysel Başvuru"*).
- Can, Hacı ve Ekin Tuna. Yabancılar Hukuku Genel Kısım, Ankara, Adalet Yayınevi, 2022 (*"Yabancılar"*).
- Can, Hacı. Türk Hukuk Düzeninin Milletlerarası Hukuka Açıklığı, *Yasama Dergisi*, S.12, 2009.
- Carrera, Sergio. Implementation of EU Readmission Agreements "Identity Determination Dilemmas and the Blurring of Rights", Brüksel, Springer Open, 2016.
- Cassarino, Jean-Pierre. Informalising Readmission Agreements in the EU Neighbourhood, *The International Spectator*, C. 42, S. 2, 2007, 179-196.
- Ceyda Süral ve Ekin Ömeroğlu, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunun Değerlendirilmesi, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2015.
- Chen, Lung-Chu, An Introduction to Contemporary International Law, Oxford University Press, 2015.
- Çağırın, Mehmet Emin. Uluslararası Alanda İnsan Hakları, Ankara, Barış Kitap, 2011.
- Çağlayan, Ramazan. İdari Yargılama Hukuku, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2019 (*"İdari Yargılama"*).
- Çakran, Şebnem ve Veysel Eren, Mülteci Politikası Avrupa Birliği ve Türkiye Karşılaştırması, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.14, S.39, 2017, 1-30.
- Çamurcuoğlu, Gülden. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Öngörülen Koruma Mekanizmaları, *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 14 (2019): 713-770.
- Çelikel, Aysel ve Günseli Öztekin Gelgel, Yabancılar Hukuku, İstanbul, Beta Yayınevi, 2021 (*"Yabancılar Hukuku"*).
- Çiçekli, Bülent (ed.). Göç Terimleri Sözlüğü, Uluslararası Göç Örgütü, 2009 (*"Göç Terimleri"*).
- Çiçekli, Bülent, 6458 Sayılı Kanun'la Güncellenmiş Yabancılar ve Mülteci Hukuku, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2016 (*"Mülteci"*).
- Çiçekli, Bülent. İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararı, *TBB Dergisi*, S.62, 2006, 365-448.
- Çiçekli, Bülent. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunun Getirdiği Yenilikler, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun Değerlendirilmesi, Ed:Ceyda Süral/ Ekin Ömeroğlu, Ankara, 2015, 19-31.

- Çor, Yaşar. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Sözleşme Kapsamında İşkence Görmeme Hakkına Bakış Açısı, TBB Dergisi, S.75,2002, 63-93.
- Dardağan Kibar, Esra. “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Tasarısında ve Başlıca Avrupa Birliği Düzenlemelerinde Yabancıların Sınır Dışı Edilmelerine İlişkin Kurallar: Bir Karşılaştırma Denemesi”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, C.11, No.2, 2012, 53-74. (“*Karşılaştırma Denemesi*”).
- Dardağan, Esra Gül, Yabancılar Hukuku Açısından Sınır Dışı Etme, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi,1993 (“*Sınırdışı*”).
- De Noronha, Luke. Deportation, Racism and Multi-status Britain: Immigration Control and the Production of Race in the Present, Ethnic and Racial Studies, Vol.42 No.14, 2413–2430.
- De Wet, Erika. The Prohibition of Torture as an International Norm of jus cogens and Its Implications for National and Customary Law, *European Journal of International Law*, Volume 15, Issue 1, February 2004, Pages 97–121.
- Değirmenci, Olgun ve Alkın Karakurumer. Suç İşleyen Yabancıların Sınır Dışı Edilmesi Tedbirinin Tarihsel Gelişiminin Hukuki Bağlamda İncelenmesi, Ceza Hukuku Dergisi, C.9, S.25, 2014, 125-153.
- Delaney, David, Territory “*a short introduction*” Oxford, Blackwell Publishing, 2005.
- Demiralp, Oğuz. Azınlıklar Hukuku, Uluslararası Suçlar ve Tarih, 2022, 19-27.
- Demirkol, Berk. “Uluslararası Hukukta Dikkate Alınan Vatandaşlık: Gerçek Kişilerde “Etkin Vatandaşlık” Sorunsalı”, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2016, 159-193.
- Diyanet İslam Ansiklopedisi.
- Doğan, Vahit. Türk Vatandaşlık Hukuku, Ankara, Savaş Yayınevi, 2020.
- Doğan, Vahit. Türk Yabancılar Hukuku, Ankara, Savaş Yayınevi, 2021 (“*Yabancılar*”).
- Drumbl, Mark A. Atrocity, Punishment and International Law, New York, Cambridge University Press, 2007.
- Duffy, Aoiffe. Expulsion to Face Torture? Non Refoulment In International Law, International Journal of Refugee Law, Vol. 20, Issue 3, 2008, 373-390.
- Egemen Demir, Işıl. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunundaki Güncel Gelişmeler Hakkında Genel Değerlendirme, Türk Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.2, S.1, 2020, 115-132.
- Ekinci, Hüseyin. Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Kriterleri ve İnceleme Yöntemi, Anayasa Yargısı, C.29, S.1, 2013, 161-197.
- Ekşi, Nuray. 2014 Yılında Kabul Edilen İdari Yargıda İstinaf Müessesesinin Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Kapsamında Açılacak İdari Davalara Etkisi, Göç Araştırmaları Dergisi, C.1, S.1 2015, 12-43 (“*İstinaf*”).
- Ekşi, Nuray. Geçici Koruma Yönetmeliği Uyarınca Geçici Korumanın Şartları, Geçici Koruma Usulü, Sağlanan Haklar ve Geçici Korumanın Sona Ermesi, İstanbul Barosu Dergisi, C.88, S.6, 2014, 65-89.

- Ekşi, Nuray. ILC'nin Yabancıların Sınır Dışı Edilmelerine İlişkin 2014 Taslak Kurallarının Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunuyla Mukayesesi ve Bu Kuralların Türkçe Tercümesi, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, C.33, S.1, 2013, 1-30 ("*ILC*").
- Ekşi, Nuray. İltica Talepleri Reddedilerek Türkiye'den Sınırdışı Edilmelerine Karar Verilen Yabancılarla İlişkin AİHM Kararlarının Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununa Etkisi, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, C.5, S.19, 2014, 53-100. ("*AİHM Kararlarının Etkisi*").
- Ekşi, Nuray. İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinin 6. Maddesinin Yabancıların Sınırdışı Edilmesine Uygulanıp Uygulanamayacağı Sorunu, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, C.29, S.0, 2010, 119-140.
- Ekşi, Nuray. Mahkeme Kararları Işığında Suçluların İltica Sistemi Dışında Bırakılması, İstanbul, Beta Yayınevi, 2017 ("*İltica Sistemi*").
- Ekşi, Nuray. Türkiye Avrupa Birliği Geri Kabul Antlaşması, İstanbul, Beta Yayınevi, 2016 ("*Geri Kabul*").
- Ekşi, Nuray. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2018 ("*Uluslararası Koruma*").
- Elçin, Doğa. Türkiye'de Bulunan Suriyelilere Uygulanan Geçici Koruma Statüsü 2001/55 Sayılı Avrupa Konseyi Yönergesi ile Geçici Koruma Yönetmeliği Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklar, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S.124, 2016, 9-80.
- Elçin, Doğa. Yabancı Çingenelerin Türkiye'ye Giriş, İkamet, Seyahat Özgürlükleri ile Türkiye'den Sınır Dışı Edilmeleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.
- Ercan Coşkun, Filiz. Uluslararası Mülteci Hukuku ve Sınırdışı Etme veya Geri Gönderme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2004.
- Ergül, Ergin. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda Sınır Dışı Etme, Geri Gönderme ve Geri Verme, Ankara, Yargı Yayınevi, 2012.
- Erkut, Celal. İdare Hukukunda Yokluk Teorisi, İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi, C.9, S.1-3, 1988, 69-91.
- Eroğlu, Erman. Türk-Amerikan Yargı Kararları Işığında Yabancıların Sınır Dışı Edilmesinde Dış Politika Sebebi, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, C.42, S.2, 2022, 619-641 ("*Türk-Amerikan*").
- Erol, Gonca. Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Tedbir, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Y.30, S.130, Mayıs-Haziran 2017, 55-88 ("*Tedbir*").
- Erten, Rifat. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Hakkında Genel Bir Değerlendirme, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.19, S.1, 2015, 3-52 ("*Genel Değerlendirme*").
- Fakhoury, Amer. "Persona Non Grata: The Obligation of Diplomats to Respect the Laws and Regulations of the Hosting State," Journal of Law, Policy and Globalization 57 (2017): 110-121.
- Fisler Damrosch, Lori, Louis Henkin, Sean D. Murphy ve Hans Smit, International Law, Minnesota US, Thomson Reuters, 2009.

- Foster, Michelle ve Helene Lambert, *International Refugee Law and The Protection of Stateless Persons*, Oxford, Oxford University Press, 2019.
- Frelick, Bill. *Barriers To Protection: Turkey's Asylum Regulations*, *International Journal of Refugee Law* Vol. 9 No. 1, Oxford University Press 1997.
- Gil-Bazo, Maria-Teresa. *The Safe Third Country Concept in International Agreements on Refugee Protection*, *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 33/1, 42–77, 2015.
- Goodwin Gill, Guy S. "International Law and the Detention of Refugees and Asylum Seekers." *The International Migration Review* 20, no. 2 (1986): 193–219.
- Goodwin-Gill, Guy S. *The Limits of the Power of Expulsion in Public International Law*, *British Yearbook of International Law*, Volume 47, Issue 1, 1975, Pages 55–156.
- Gözler, Kemal ve Gürsel Kaplan, *İdare Hukuku Dersleri*, Bursa, Ekin Basın Yayım Dağıtım, 2018.
- Gregory, Charles Noble ve Frederick Van Dyne. "The Expulsion of Aliens." *Proceedings of the American Society of International Law at Its Annual Meeting (1907-1917)* 5 (1911).
- Gümüşçü, Osman, *Siyasi Coğrafya Açısından Sınırlar ve Tarihi Süreç İçinde Türkiye’de Sınır Kavramı*, *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S.52, 2010, 79-104. ("Sınırlar").
- Günay, Erhan. *Ceza Muhakemesi Hukukunda Olağanüstü Kanun Yolları*, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2019.
- Günday, Metin. *İdari Yargılama Hukuku*, Ankara, Turhan Kitabevi, 2022 ("İdari Yargı").
- Güner, Cemil. *Sınır Dışı Etme Kararları ile İlgili İdare Mahkemesi Kararlarının Kesinliği*, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 75, S. 1, 2017, 85-113.
- Güzel, Başak. *Türkiye’de İdari Gözetim*, Ankara, Seçkin Yayınları, 2020.
- Güzel, Mehmet Nuri. *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Mahkemenin Verdiği Kararlara Genel Bir Bakış*, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 27, S. 47, 2022, 491-531.
- Hacısalıhoğlu, Fuat, *Teritoryal Tarihyazımı*, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.40, S.70, 2021, 382-406.
- Hamdemir, Berkan. *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2018 ("Bireysel Başvuru").
- Henckaerts, Jean Marie, *Mass Expulsion in Modern International Law and Practice*, Dordrecht, Hollanda, Kluwer Law International, 1995.
- Hendrapati, Marcel. "Legal Regime of Persona Non Grata and the Namru-2 Case," *Journal of Law, Policy and Globalization* 32, 2014.
- Hester, Torrie. *Deportation: The Origins of US Policy*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2017.
- Hocke, Jean-Pierre. "Note on International Protection." *The International Migration Review* 20, no. 4, 1986, 1020–36.

- İçel, Kayıhan. Suçluların Geri Verilmesi Üzerine Bir İnceleme, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C.30, S.3-4,1964, 692-721.
- İnceoğlu, Sibel İnceoğlu(ed.) vd., İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa “Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme”, Ankara, Şen Matbaa, 2013 (“*İnsan Hakları*”).
- İneli Ciğer, Meltem. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nda Aralık 2019’da Yapılan Bazı Değişikliklerin Değerlendirilmesi, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C.26, S. 2, 2020, 699-725.
- İneli Ciğer, Meltem. Temporary Protection in Law and Practice, Boston, Brill, 2018 (“*Temporary Protection*”).
- İspirli Armağan, Merve. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi İçtihadı Işığında Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği Hakkı Bakımından İdari Gözetim Tedbirinin Cezalandırıcı Yönü, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, C.42, S.13, 2022, 913-945.
- Jafarov, Tabriz. İç İşlerine Karışmama İlkesi Bağlamında Enformasyon Tekeli ve Dezenformasyon: Şangay İşbirliği Örgütü Uygulamaları Açısından Bir Değerlendirme, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.71, S.14, 2022, 1749-1773.
- Johnson, Kit. Pereira v Sessions: A Jurisdictional Surprise For Immigration Courts, Columbia Human Rights Law Review, Vol:50, 2018.
- Kabaalioğlu, Haluk ve Nuray Ekşi, Yabancıların Türkiye’den Sınırdışı Edilmesi, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, C.24, S.1-2, 2004, 503-522.
- Kağıtcıoğlu, Mutlu, Sınır Dışı Etme Kararları ile Uluslararası Koruma Kapsamındaki Kararlarda İdari Yargı Denetimi, Adalet Dergisi, S.70, 2023, 347-368.
- Kalabalık, Halil. İdari Yargılama Usulü Hukuku, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2022 (“*İdari Yargılama Usulü*”).
- Kalin, Walter ve Jörg Kunzli, The Law of Human Rights Protection, Oxford University Press, 2010.
- Kamusella, Tomasz. Ethnic Cleansing During the Cold War: The Forggotten Expulsion of Turks From Communist Bulgaria, Routledge, 2018.
- Karabağ, Servet, Jeopolitik Açıdan Sınırlar, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2014.
- Karaca, H. Akif. Uluslararası Koruma ve Geçici Koruma Statüleri Altındaki Yabancıların Sınır Dışı Edilmeleri, B.U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.7, S.2, 2018, 141-166 (*Sınır Dışı*”).
- Karahan, Ümran Ozan. Roma Cumhuriyet Döneminde Exilium (Sürgün), Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2021, s.441-458.
- Karakurumer, Alkın. Yabancıların Sınırdışı Edilmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2007.

- Kaya, Ceren. Anayasa Mahkemesi İtihatları Çerçevesinde Mülteci ve Sığınmacıların Sınırdışı Edilmesi, *Middle East Journal of Refugee Status*, C.6, S.1, 2021, 39-62.
- Kaya, Mahmut. Türkiye'deki Suriyeli Mülteci Gruplara Yönelik Şiddet, *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Dergisi*, S.4-5, 2020, 231-243.
- Kelly, Gordon Patrick. "Exilium: A History and Prosopography of Exile in the Roman Republic." Order No. 9932016, Bryn Mawr College, 1999.
- Kiyani, Asad G. 2022. Refugee Law After 9/11: Sanctuary and Security in Canada and the United States. By Obiora Chinedu Okafor. Vancouver: UBC Press, 2020. Pp. Xii, 348. Index. *American Journal of International Law* 116, Nr. 3: 677-684.
- Knight, David B., Statehood: A Politico- Geographic and Legal Perspective, *GeoJournal* 28, no. 3 (1992): 311-18.
- Koca, Mahmut ve İlhan Üzülmüş, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, Ankara, Adalet Yayınevi, 2020.
- Koçak, Makbule. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Yabancıları Türkiye'den Sınır Dışı Edilmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2011.
- Konyalı, Gökçe. Uluslararası Hukukta Sığınma Hakkı, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2021.
- Korkut, Levent. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Devletlerin Sığınmacıları Sınırdışı Etme Egemen Yetkisine Etkisi: Türkiye Örneği, *Ankara Barosu Dergisi*, S.4, 2008, 20-35.
- Köküsarı, İsmail. Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Pilot Karar Uygulaması, *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.23, S.3-4, 2019, 181-243.
- Könönen, Jukka. Borders in the Future: Policing Unwanted Mobility Through Entry Bans in the Schengen Area, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2022, 1-23.
- Kritzman-Amir Tally ve Jaya Ramji-Nogales. "Nationality Bans," *University of Illinois Law Review* 2019, no. 2 (2019): 563-614.
- Kuşçu, Döndü. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Hükümleri Uyarınca Sınır Dışı Edilmelerine Karar Verilen Yabancıların İdari Gözetim Altına Alınması, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.22, S.37, 2017, 241-284 ("İdari Gözetim").
- Küpe, Bahar. AB ve Türk Hukukunda Geçici Koruma, *Avrupa ve Uluslararası Göç Hukuku*, Ed. Gülüm Bayraktaroğlu Özçelik ve Elçin Aktan, Ankara, Yetkin Yayınevi, 2022, 377-402.
- Lowe, Vaughan, *International Law*, Oxford University Press, 2007.
- Muratoğlu, Tahir. İdari Yargılama Usul Kanunu'nun 11.Maddesi Kapsamındaki Başvurularda Başvuru Gününün Dava Açma Süresinin Hesabında Dikkate Alınıp Alınmayacağı Sorunu, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.21, S.34, 2016, 1-24.
- Nomer, Ergin. Türk Vatandaşlık Hukuku, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2021 ("Vatandaşlık").
- Orhan, Zehra Cansu. Suçluların İadesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi, 2019.

- Ovacık, Gamze. Türk Anayasa Mahkemesi İçtihadı Işığında Sınır Dışı Kararlarına Karşı Yargısal İtirazın Hukuki Etkisi, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C.26, S.2, 2020, 1047-1062 (“*AYM İçtihadı*”).
- Övünç Öztürk, Neva. 1951 Tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme Çerçevesinde Mülteci Statüsünün Sona Ermesine Yönelik Ölçütlerin İncelenmesi ve Türk Hukuku Üzerindeki Yansımalarının Değerlendirilmesi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.65, S.2, 2016, 393-448.
- Özbek, Nimet ve Döndü Kuşçu, Anayasa Mahkemesinin 30.05.2019 Tarihli Pilot Kararı (*Y.T. Kararı*) İncelemesi ve Sınır Dışı Kararına Karşı Etkili Başvuru Hakkı Üzerine Bir Değerlendirme, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.24, S.3, 2020, 3-39.
- Özbek, Nimet. Administrative Detention in Accordance with the Foreigners and the International Protection Law, Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.10, S.2, 2020, 119-138. (“*Administrative Detention*”).
- Özcan, Hüseyin. Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü, Ankara, Seçkin Kitabevi, 1985 (“*Hukuk Sözlüğü*”).
- Özcan, Hüseyin. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun 74. Maddesinin “Güvenli Üçüncü Ülke” Kavramı Bağlamında Genel Değerlendirilmesi, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.28, S.2, 2020, 819-855. (“*Güvenli Üçüncü Ülke*”).
- Özçelik, Bekir. Bireysel Başvuru Yolunun İdari Yargı Kararları Bakımından Değerlendirilmesi, Türkiye’de Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti), Ed. Sevtap Yokuş, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2015.
- Özel, Sibel. Türkiye’deki Suriyelilerin Hukuki Statüsü, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.17, S.2, 2020, 709-734.
- Özel, Sibel. Uluslararası Koruma Başvuru Sahibi, Uluslararası Koruma Sahibiyle, Geçici Koruma Altına Alınanların Hukuki Statülerinin Sığınmacı ve Göçmen Kavramları Özelinde Değerlendirilmesi, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.37, S.2, 249-295, 2018, 249-295.
- Özgür, Çiçek. AB Geçici Koruma Yönergesi ve Türk Hukukunda Geçici Korumanın Sona Ermesi, Avrupa ve Uluslararası Göç Hukuku, Ed. Gülüm Bayraktaroğlu Özçelik ve Elçin Aktan, Ankara, Yetkin Yayınevi, 2022, 411-442.
- Özkan, Işıl. Göç- İltica ve Sığınma Hukuku, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2022.
- Özkan, Işıl. Göç ve Vatandaşlık Hukuku, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2022.
- Özkerim Güner, Neslihan. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Mültecilerin Haklarının Korunmasındaki Rolü, Göç Araştırmaları Dergisi, C.2, S.2, 2016, 212-241.
- Pazarcı, Hüseyin, Uluslararası Hukuk, Ankara, Turhan Kitabevi, 2022. (“*Uluslararası Hukuk*”).
- Progin-Theuerkauf, Sarah. Anspruch auf ein abgeleitetes Aufenthaltsrecht trotz Einreiseverbot? Schweizerische Zeitschrift für Asylrecht und -praxis, ISSN.1422-8181.

- Reerman, Olaf. Readmission Agreements, Immigration Admissions “*The Search for Workable Policies in Germany and The United States*” (ed. Kay Hailbronner, David A. Martin ve Hiroshi Motomura), Bergahn Books, 1997.
- Roth, Norman. Conversos, Inquisition and Expulsion of the Jews From Spain, University of Wisconsin Press, 2002.
- Ruhi, Ahmet Cemal. Türk Hukukunda Suçluların İadesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.7, S.1-2, 2003, 497-521.
- Sancar, Mithat. İdari Yargılama Usul Kanunu’nun 10 ve 11’inci Maddeleri Bağlamında İptal Davalarında Süre, Amme İdaresi Dergisi, C.23, 1990, 69-88.
- Scholten, Andrew. International Law Aspects of Forced Deportations and Expulsions. Congress on Urban Issues, Malaga, 2016.
- Shaw, Malcolm N. International Law, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.
- Shayrin, M. Alvi. The Principle of Non-Refoulment as Jus Cogens: History, Application and Exception in International Refugee Law, Journal of Indonesian Legal Studies, C.6, S.1, 2021.
- Sirmen, Kazım Sedat. Yabancıların Türkiye’den Sınırdışı Edilmesine İlişkin Temel Düzenlemeler ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Türkiye Hakkında Verdiği Örnek Kararlar, Ankara Barosu Dergisi S.3,2009, 29-45.
- Solak, Fatih. Yabancıların Temel Hak ve Özgürlüklerinin Bireysel Başvuru Yoluyla Korunması, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2021.
- Şahin, Cumhur ve Neslihan Göktürk, Ceza Muhakemesi Hukuku II, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2022.
- Taneri, Gökhan. Uluslararası Hukukta Mülteci ve Sığınmacıların Geri Gönderilmemesi (Non-Refoulment) İlkesi, Ankara, Bilge Yayınevi, 2012.
- Terzioğlu, Süleyman Sırrı. Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuruda Hak İhlaline Yol Açan Kamu Gücü Faaliyetinin Yürütme Organı Bakımından Türkiye Cumhuriyeti Devletine Atfedilebilmesi Sorunu, TBB Dergisi, S.127, 2016, 45-72.
- Turabi, Selami. Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Rehberi, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2017 (“*Rehber*”).
- Turan, Hüseyin. Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Başvuruların İncelenme Usulü, Mahkemenin Yetkisine İlişkin Kabul Edilemezlik Nedenleri, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri, Ed. Hüseyin Turan ve Recep Kaplan, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları,2015.
- Turan, Hüseyin. Mahkemenin Yetkisine İlişkin Kabul Edilemezlik Nedenleri, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri, Ed. Hüseyin Turan ve Recep Kaplan, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları,2015.
- Turan, Yıldırım ve Osman Şaşkın. AB’ye İltica Başvurularının Değerlendirilmesinde Geri Kabul ve Güvenli Üçüncü Ülke Tartışmaları, Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.3, S.1, 2017, 47-56.

- Uçar, İsmail. İdare Hukukunda Kamu Gücü Ayrıcılığı Kavramı ve Bir Kamu Gücü Ayrıcılığı Olarak Hukuka Uygunluk Karinesi, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C.20, S.3, 2016, 331-373.
- UNHCR, Master Glossary of Terms. (<https://www.unhcr.org/glossary/>).
- Uslu, Rıfat. İslam Hukukunda Sürgün Cezası, Yeni Fikir Dergisi, C.7 S.14,2015, 120-131.
- Uzun, Elif. Geri Göndermeme (Non-Refoulement) İlkesinin Uluslararası Hukuktaki Konumu Üzerine Bir Değerlendirme, Uluslararası Hukuk ve Politika C.8, S.30, 2012, 25-58.
- Vural Dinçkol, Bihterin ve Alper Işık. 1924 Anayasası Döneminde Yurttaşlık Anlayışı, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C.21, S.1.2015, 13-43.
- Weissbrodt, David ve Clay Collins, The Human Rights of Stateless Persons, *Human Rights Quarterly* 28, no. 1,2006.
- Wouters, C. W. “International legal standards for the protection from refoulement: A legal analysis of the prohibitions on refoulement contained in the Refugee Convention, the European Convention on Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights and the Convention against Torture”, Intersentia, Antwerpen, 2009, 33-113.
- Yağan, Merve. İdari İşlem Olarak Sınır Dışı Etme Kararları, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2022.
- Yaman, Ahmet Emin. II. Dünya Savaşında Türkiye' de Askeri Mülteciler ve Gözaltı Kampları (1941-1942), Tarih Araştırmaları Dergisi, C.22, S.33,2003, 143-166.
- Yasin, Melikşah, Sınır Dışı Kararlarının Yargısal Denetiminde İspat Sorunları, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, C.42, S.2, 2022, 561-577.
- Yılmaz Eren, Esra. Mülteci Hukukunda Geçici Koruma, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2021.
- Yılmazoğlu, Esat Caner. Yabancıların Sınır Dışı Edilmesinin Anayasa Mahkemesinde Yargısal Denetimi, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, S.5, 2015, 905-928.
- Yiğit, Nedime Tuğçe. Sınır Dışı Etme Kararının İcrasının Ertelenmesi, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.25, S.2, 2017, 577-615 (“İcranın Ertelenmesi”).
- Yiğit, Nedime Tuğçe. Yabancıların Türkiye’den Sınır Dışı Edilmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2018 (“Sınır Dışı”).
- Yokuş, Sevtap. Türkiye’de Anayasa Şikayetini Hazırlayan Koşullar, Türkiye’de Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti), Ed. Sevtap Yokuş, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2015.
- Yuvanç, Mustafa. Hukuk Terimleri Sözlüğü “Türkçe-İngilizce”, Ankara, Galeati Yayıncılık, 2018.
- Yüzbaşıoğlu, Necmi. “Mayıs 2004’te Anayasanın 90’ıncı Maddesine Eklenen Hükmün Türk Anayasallık Blokuna Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme”, Bülent Tanör Armağanı, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Zanotti, Isidoro. Extradition in Multilateral Treaties and Conventions, Boston, Martinus Nijhoff Publishers, 2006.